

A P O S T R O F

Premiile USR pentru anul 2011

JURIUL UNIUNII Scriitorilor din România, alcătuit din Dan Cristea (președinte), Paul Aretzu, Gabriel Coșoveanu, Nicolae Oprea și Vasile Spiridon, întrunit în data de 16 iunie 2012, a decis premiarea următoarelor cărți și a următorilor autori, pe baza nominalizărilor juriului desemnat pentru acestea:

I. *Poezie*

GABRIEL CHIFU, *Însemnări din ținutul misterios*, Cartea Românească

II. *Proză*

ALEXANDRU VLAD, *Ploile amare*, Charmides

III. *Critică*

MIHAI ZAMEIR, *Scurtă istorie: Panorama alternativă a literaturii române*, Cartea Românească/Polirom

IV. *Teatru*

GELLU DORIAN, *Confort Freud*, Timpul

V. *Premii speciale*

CASSIAN MARIA SPIRIDON, *Despre barbari sau Invasia omului plat*, Litera

VI. *Debut*

GABRIELA GHEORGHISOR, *Mircea Horia Simionescu: Dezvățirea și fetișizarea literaturii*, Muzeul Literaturii Române; ALEX GOLDIȘ, *Critica în tranșee*, Cartea Românească

VII. *Traduceri*

DINU FLĂMÂND: Fernando Pessoa, *Opera poetică*, Humanitas Fiction

Premiul Fundației Andrei Bantaș, acordat de juriul USR cu sprijinul financiar al Fundației Andrei Bantaș:

GEORGE VOLCEANOV, VIOLETA POPA și HORIA GÂRBEA: W. Shakespeare, *Opere, IV (Regele Ioan, Îmblinzirea scorpiei, Vis de-o noapte-n miezul verii)*, Paralela 45

VIII. *Literatură în limbile minorităților naționale*

EGYED EMESE, *Briszéisz* (roman), Erdélyi Híradó Kiadó

Premiul Național de Literatură

NORMAN MANEA

Unica responsabilitate a revistei *Apostrof* este de a găzdui opiniile, oricât de diverse, ale colaboratorilor noștri.

Responsabilitatea pentru conținutul fiecărui text aparține, în exclusivitate, autorului.

APOSTROF

ESTE UNUL dintre complexele noastre de inferioritate faptul că literatura română – iar generalizat: cultura română – nu există și nu este cunoscută în afara granițelor sale. Suferința aceasta este veche, situația a fost constatată de interbelici, care și-au propus să o corecteze. După căderea comunismului, datoria de a îmbunătăți situația culturii române în lume a căzut în sarcina Fundației Culturale Române, devenită apoi Institutul Cultural Român. Nu am de gând să fac analiza comparativă a felului cum a funcționat instituția sub cele două denumiri și sub cei doi președinți, ci să semnaliez că, în ultimii ani, ceva a început să se miște. Tot mai multe produse culturale românești și tot mai mulți oameni au ieșit peste graniță; expoziții, concerte, spectacole de teatru, cărți publicate în diferite țări, artiști români participând la diverse evenimente culturale internaționale au început să fie o realitate firească. Acum se poate spune, fără exagerare, că ICR-ul a reușit pînă la urmă să creeze o structură viabilă prin care să expună cultura română în străinătate. Și asta este bine. Cu mai mulți bani, ar fi făcut și mai mult.

S-a întâmplat că am participat eu însămi la o manifestare culturală, una organizată de Franța: Festivalul de la Chambéry, numit al „Primului Roman“, ediția din acest an fiind sărbătorească, deoarece a douăzeci și cincea. Din România au mai participat, ca membru al grupului de organizare, Dan Daia, de la Institutul Francez din Iași, și Daniel Cristea-Enache, acesta ca invitat pentru o dezbatere despre literatura europeană. Am întâlnit, în cele fix 37 de ore cît am stat în micul și frumosul oraș de munte din sud-estul Franței, nu numai scriitori francezi, ci și cititori de literatură română, precum și traducători și editori francezi, italieni, spanioli etc. Am văzut lucruri interesante, de pildă cît de serios și de academic se pune problema traducerilor, traducerea fiind o specialitate universitară, care se studiază ca atare la universități.

Problema cea mai grea a traducătorilor din română – și a celor din Franța, și a celor din Italia, Spania sau Anglia – pare a fi în momentul de față aceea financiară. Criza a lovit din plin în industria editorială, drept care editorii și-au restrîns activitatea și se orientează tot mai mult spre cărțile cît mai ușor vandabile. Din aceste motive, impunerea unei cărți românești este mai grea ca oricînd. Jean-Louis Courriol, traducător al lui Rebreanu și Sorescu, un extraordinar cunoscător al literaturii române, și Florica Courriol, traducătoarea în franceză a Hortensiei Papadat-Bengescu, mi-au vorbit despre cît de greu poate fi găsită o editură interesată de cărți românești selectate pe criteriul estetic. Același lucru mi l-au confirmat editori francezi și spanioli. Pe deasupra, am auzit ceva ce îmi povestise Marco Cugno în mod repetat: că publicarea cărților la editurile mici din diferite țări europene poate fi și o capcană, în sensul că aceste edituri nu pun cărțile în circuit critic și comercial.

Așa că pînă la urmă problema se învîrtește în jurul banilor. Și ar putea fi rezolvată cu mai mulți bani investiți de România în acțiunea ei de a-și crea o față culturală în afara granițelor. În fond, este vorba despre investiția pe termen lung în imaginea României, și poate fi rezolvată prin bani. În aceste vremuri de criză, nu aș avea curajul să pledez pentru cheltuirea de bani pentru exportarea culturii române în Europa dacă nu aș ști, de la buletinele zilnice de știri, că în economia României se fură ca-n codru. De fiecare dată cînd aud despre o fraudă economică, calculez cîte evenimente culturale strălucitoare ar putea fi organizate „afară“ din sumele furate.

M. P.

Gelu Ionescu,
Tirziu, de departe...
București: Cartea Românească,
2011.

AM VRUT să scriu în *Apostrof* despre dispariția bruscă și greu de crezut (îl văzusem în urmă cu mai puțin de o săptămână la Târgul de Carte de la Torino) a profesorului Marco Cugno, pentru că în *Apostrof* am citit în urmă cu vreun an un text semnat de ilustrul profesor („Din umbra cuvintelor în umbra realității: povestirile fantastice ale Anei Blandiana“), care m-a impresionat profund nu doar prin finețea analizei literare și savanta incursiune în definiția și istoria prozei fantastice, ci și, mai ales, prin gravitatea interesului său pentru realitatea pe care această proză o transfigurează. Nu era pentru prima oară când eram obligată să meditez cu emoție asupra neobișnuitei empatii cu care marii profesori de românică din universitățile italiene se dedicau literaturii române. Marco Cugno, Lorenzo Renzi, Bruno Mazzoni, Roberto Scagno, Angela Tarantino au legat Facultățile de Litere din Torino, Padova, Pisa, Florența cu mii de fire, împletite din pasiune și profesionalism, de limba română și de istoria literaturii noastre, de la *Miorița* și clasicii secolului 19, până la generațiile '60, '80 și ultimele descoperiri de după anul 2000. Marco Cugno era decanul de vârstă și de prestigiu al unei impresionante pleiade de specialiști, organizați chiar într-o Asociație a Româniștilor din Italia (primul ei președinte a fost importantul lingvist de la Universitatea din Udine, Alexandru Niculescu) și al căror atașament și respect pentru valorile românești devenea, în momentele grele, punctul de sprijin pentru propriul nostru respect de noi înșine.

L-AM CUNOSCUȚ la un târg de carte, la Cluj, în 1997. Un domn elegant, impecabil elegant, care m-a uluit și atunci, și mai târziu, prin cât știe. În cultura românească era pur și simplu un erudit. Când l-am cunoscut eu, tocmai îi apăruse *La poesia romana del Novecento*, în care îmi tradusese și mie câteva poeme, singura traducere, de altfel, pe care a făcut-o vreodată din textele mele și singura pe care o am pînă astăzi în italiană. Ne-am împrietenit pe bază de admirație, a mea față de el, și de recunoștință, tot a mea față de el: și anume, îi eram și îi sînt recunoscătoare că traduce scriitorii români în italiană și că ține în viață, la un nivel superlativ, catedra de românică de la Torino. Lui Marco Cugno îi păsa de România și de cultura românească mai mult decît ne pasă multora dintre noi. El a avut respect pentru această țară și pentru această cultură, care erau obiectul muncii lui, și nu cred că exagerez cînd spun că pentru el România a fost o patrie. Nu România l-a adoptat pe el, ci el a adoptat România drept patrie și și-a făcut din cultura română patria pe care a iubit-o și a slujit-o. Scriu aceste lucruri cu un soi de jenă, pentru că noi sîntem colectiv educați (și constrînși) să ocolim cuvinte precum țară, patrie etc. și învățați că despre patria proprie se vorbește numai de rău. Și stăm așa, cufundați într-un autodispreț și o autodenigrare nu lipsite de voluptate, deși nici de o strașnică doză de durere. Dar eu am văzut cît de mult iubea Marco Cugno România și ce sensibil era la prestigiul ei în Italia. Și l-am văzut o dată, o singură dată, și pe stră-

A tradus din Eminescu, Arghezi, Blaga, Marin Sorescu, Paul Goma, Constantin Noica, Adrian Marino, Norman Manea. Este autorul unor opere de referință: *Antologia poetica dell'avanguardia romana*, *La poesia romana del Novecento*, *Nuovi poeti romeni*, *Folclore letterario romeno*, *Letteratura moldava – ritratto di gruppo – poeti di Bessarabia*, iar o pagină îndurerată ca aceasta nu are cum să cuprindă zecile de studii dedicate literaturii noastre și reprezentanților ei.

S-a îndrăgostit de România în tinerețe, cînd, împreună cu Marisa, soția lui care vorbește și ea perfect românește, și-a început cariera la Universitatea din București, iar de-a lungul deceniilor, nici dragostea, nici interesul lui pentru tot ce era românesc nu au obosit o clipă. E destul să-i citești bibliografia pentru ca să fii copleșit de recunoștință față de enormul volum de muncă, talent, sensibilitate și știință pe care acest profesor italian l-a închinat țării noastre și culturii ei, făcând tot ce i-a stat în putință ca s-o naturalizeze într-o Europă astronomic depărtată de-a lungul deceniilor trecute.

În ceea ce mă privește, trebuie să-i mulțumesc pentru versiunea italiană a *Proiectelor de trecut* și pentru cele câteva zeci de pagini publicate prin care începuse traducerea romanului *Sertarul cu aplauze*. Ultima oară, cînd l-am văzut la Torino, se bucura ca un copil pentru că găsisse o importantă editură pentru care urma să termine traducerea. De altfel, s-ar putea scrie poeme despre felul în care – împreună cu Bruno Mazzoni, Lorenzo Renzi și foștii lor studenți, deveniți la rîndu-le profesori și traducători – s-a implicat în construirea succesului de la târgul de carte unde, invitată de onoare, România, prin Institutul Cultural Român, a fost o covârșitoare prezență.

Adevăratul omagiu pe care, români și italieni, îl putem aduce Profesorului Cugno în posteritate este să nu lăsăm să îi fie întrepruptă opera.

ANA BLANDIANA

• Marco Cugno la ceremonia de decernare a titlului de doctor honoris causa al UBB, 6 martie 2008

lucitul istoriograf Keith Hitchins, și anume vorbind despre România ca despre o țară fără noroc, și izbucnind la propriu în lacrimi. Și-atunci am luat aminte de la ei că am putea și noi să vorbim despre țara noastră și cu dragoste sau de bine.

Cu Marco am avut câteva proiecte împreună. Sînt bucuroasă că a fost invitat la Neptun, unde Nicolae Manolescu l-a premiat. Și sînt bucuroasă că Andrei Marga, rectorul de atunci al universității, și Senatul Universității „Babeș-Bolyai“ au acceptat propunerea mea și Marco Cugno a fost făcut *doctor honoris causa* al nostru, pentru meritele lui extraordinare, mai mari ca ale oricui altcuiva, față de cultura română. Știam că e bolnav, de ani de zile se lupta cu o boală tot mai perfidă – dar el avea de partea lui sistemul medical italian, mult mai bine organizat decît al nostru. Și mai bucuram ori de cîte ori mă suna și îmi spunea că a mai trecut prin cutare sau cutare control și că e bine.

În 1 iunie, cînd am ajuns în mare grabă, dusă de doamna și domnul Florica și Jean-Louis Courriol, la Festivalul Primului Roman de la Chambéry, la întîlnirea cu

publicul, și am dat în sală de studenții veniți împreună cu profesorul lor, Roberto Merlo, de la Torino, m-am gîndit stupefiată că Marco Cugno îmi face, de la distanță, un cadou. Căci pe Roberto Merlo el îl adusesse, de mai mulți ani, la catedra de română, cu intenția clară de a avea în el un urmaș. Iar studenții de la Torino au fost, pe tot parcursul festivalului, publicul meu cel mai fidel. Că asta i se datorează lui Marco sau lui Roberto nu știu de fapt – iar acum nici nu mai vreau să știu. La Chambéry am vorbit cu Roberto Merlo și despre Marco, și mi-a spus că e bine. Toți îl socoteam, cu bucurie, un învingător. Și toți mai aveam împreună cu el proiecte de viitor.

Marco a murit în dimineața zilei de 5 iunie. Mă rog pentru el folosind dinadins o formulă a culturii noastre, cultură pe care el neasemuit de mult a iubit-o: Fie-i țărîna ușoară.

MARTA PETREU

Educația care nu educă

Învățământ contra cultură

Ovidiu Pecican

NE ÎNDREPTĂM astăzi cu pași grăbiți către educația care nu educă. S-ar spune că printre scopurile principale ale acesteia se numără grija de a-i ține ocupați pe copii cât timp se presupune că părinții lor sunt la muncă, nevoia de a fi formați pentru nevoile statului sau ale companiilor private de pe piața națională, dorința venită de sus de a alinia formal învățământul românesc la exigențe exterioare (nu întotdeauna în acord cu dezvoltarea și nevoile țării noastre și în acord cu idealul individual de viață). Față de idealul helladic al paideei înțelese ca împlinire a spiritului, a sufletului și a corpului, astăzi, în România, suntem tot mai departe. Am ajuns deja atât de departe, încât, așa cum arată ea astăzi, educația practică în sistemul școlar și universitar de la noi pare îndreptată împotriva dezvoltării aptitudinilor individului și a aspirațiilor către care acestea îl îndreptătesc, împotriva dezvoltării culturii naționale și spre a-l transforma într-un ins mai mult sau mai puțin pregătit pentru sistemul economic și de cunoaștere internațional, chiar dacă integrarea în acesta se face cu mai mare dificultate decât în cel național, expune alte exigențe, este, de multe ori, discriminatorie față de absolvenții din țara noastră și reduce șansele României de a face față cu inteligență adaptativă, dar și cu o identitate bine profilată, competiției cu gigantul scenei universale.

În rândurile care urmează îmi voi lua libertatea de a formula explicit și de a explica unele dintre miturile educației actuale românești prin care subiecții procesului educativ, copiii și tinerii, se deprind să disprețuiască națiunea și tradițiile noastre, să neglijeze și să minimizeze importanța aporurilor originale românești, să se pregătească de mercenariatul sau imigrarea definitivă în străinătate și să perpetueze complexe culturale românești, amplificându-le și dându-le conținuturi nemaiaținse în trecut. Toate acestea se petrec tocmai într-o perioadă istorică în care România beneficiază de condiții favorabile fără precedent: beneficiem de o securitate colectivă asigurată (suntem membri ai UE și NATO; avem un parteneriat strategic cu SUA); de un regim politic democratic; de libertate de expresie artistică și științifică neîngrădită; de posibilități de a călători, studia și participa la cunoaștere prin achiziții profesionale la fața locului în cele mai multe țări ale lumii; de existența unui sistem educativ de stat și a unui alternativ, privat propriu, cu cursuri în principalele limbi vorbite în România, dar și în unele limbi de mare circulație; de burse, de programe și de facilități europene, americane, mondiale în diverse domenii.

Există, desigur, o mulțime de neajunsuri, de la cele logistice – cifra din buget

alocată educației, tăieri de salarii și de finanțări, impunerea de taxe pentru studenți etc. – la cele ținând de organizarea educației, de condițiile de funcționare ale sistemului și de etica profesorului și a elevului; imixtiunea politicului și a administrației asupra libertății exercitării actului educativ, alterarea din exterior a calității acestuia. Cu toate acestea, asemenea defecțiuni, reglabile pe parcurs, nu trebuie să impieteze asupra direcției de dezvoltare a educației. Căci niciodată, nicăieri lucrurile nu au mers perfect și întotdeauna anumite lucruri trebuie rezolvate ținând seama de împrejurări, de conjuncturi; fără a afecta însă esențialul.

Iată deci câteva dintre clișeele care au dobândit – prin sprijin guvernamental și ministerial – o recunoaștere greu de pus în discuție astăzi, chiar dacă multe dintre ele contrazic tradiția de acasă, ideea de respect de sine și, nu în ultimul rând, bunul-simț.

E bine să fim ca și ceilalți. Nevoia reală de a face, în plan politic și administrativ, joncțiunea cu UE după căderea comunismului și a URSS s-a transformat, în ultimii ani, în clamarea impertinentă a unei „clonări” a exigențelor formulate de modelul avut în vedere, chiar și acolo unde nu este cazul. Oricât am dori să avem o economie, un sistem de asigurări sociale, o mentalitate identice cu ale Occidentului, nimeni nu are pretenția de la noi de a deveni clone ale occidentalilor în atitudini și comportamente. Ceea ce se așteaptă este un parteneriat onest, o tablă de valori și criterii de competență compatibile. Dacă noi abandonăm propria specificitate ca popor, cu ce ne prezentăm ca zestre la masa comună?

Un autor e bun dacă zic alți doi autori (anonimi). Poliția calității și a originalității înțeleasă astfel este un implant occidental în țara noastră. Ea este cunoscută drept sistem *peer-reviewing* (evaluare împerecheată; de fapt, încrucișată). La drept vorbind, într-un mediu atent să respecte moralitatea și să dobândească – spre a o păstra – onorabilitate, acest mod de a evalua, anterior publicării, ar funcționa corect. Nu e mai puțin adevărat că într-un mediu moral și onorabil nu ar fi nevoie de așa ceva, propria semnătură de autor fiind garantul onestității și al unui anumit nivel calitativ al textului propus spre publicare. Din nefericire, lucrurile nu merg astfel și se caută tot mai multe garanții în fața valului de plagiate care sunt depistate la noi, dar, nu mai puțin, și în restul lumii civilizate. Dacă sistemul receptării curente a produselor scrise cu caracter științific ar fi suficient de activ, de exigent și pe mai multe niveluri (critică de întâmpinare, evaluări de etapă, sinteze, retrospective etc.), sistemul adoptat acum nu ar fi necesar. Imposturile ar ieși la iveală, greșelile sau glisările s-ar evidenția în timpul

discuției critice la cel puțin unul dintre nivelurile diverse ale receptării specializate. Cum însă piața noastră științifică nu oferă în mod sistematic șansa acestor evaluări multiple, făcând-o sporadic sau lăsând populația unui domeniu științific mai degrabă în letargie în raport cu noile produse, nu există temeiuri pentru a crede că moralitatea și onorabilitatea mediilor științifice ar ieși în prim-plan altfel decât sporadic prin acest mecanism de evaluare-supraveghere occidental. Dimpotrivă, anonimatul permite revanșe și răutăți într-un climat în care omul se încruntă și dacă îndrăznești numai să frecventezi aceeași problematică cu el, căci se socotește, nu o dată, unic stăpân pe pajiștile respective...

Străinii sunt mai buni ca noi. Pentru că își cunosc mai bine propriile ritualuri, metode, angulații și abordări, dar și pentru că aparțin unor culturi mai generoase cu resursele științifice și mai pline de respect față de savanți, cei din afară sunt socotiți, tacit, dar fără teme, aprioric, superiori. Știm sigur că vrem să privim lumea numai prin paradigmele și prin ticurile Vestului?

Tot ce e românesc e minor. Complex cioranian, ionescian agravat prin transpunerea la scara întregii noastre culturi. Ceea ce poate fi adevărat în științele „tari”, unde fără laboratoare puse la punct și investiții peste măsură pierzi constant teren, nu este necesarmente la fel acolo unde creativitatea, intuiția, spiritul de observație, gândirea originală nu sunt silite să se sprijine pe o logistică sofisticată. Dar până și aici: exportăm anual atâția tineri experți în computere și în științele tari, încât îmi vine să cred că nu aici sunt de căutat slăbiciunile noastre, ci în organizarea științei naționale, în valorizarea ei, în managementul tehnologic și științific.

Competență didactică înseamnă să faci bani prin granturi. Nu subestimez nevoile educației de a obține resurse, dar nu acesta ar trebui să fie scopul său esențial, ci să educe. Astăzi, la noi, profesorii sunt cotați – pragmatic – după câți bani atrag în departamente și școli, fiind obligați să se califice ca administratori, rupând timp și energie din cele rezervate, în principiu, perfecționării în meseria aleasă. Birocratizarea educației se întrevede în toate cusăturile sistemului și îndepărtează de unicul, prețiosul scop al educației: împlinirea umană (adică arte, științe, sport, caracter). Statul, programele educative ale UE, finanțările survenite din mediul privat ar trebui mediate de manageri și de un personal specializat în resurse logistice, lăsându-le dascălilor lupta pentru îmbunătățirea rezultatelor în educație.

Scrie în limbi de circulație și publică la alții, recunoașterea lor te califică acasă. Foarte jenantă pentru orgoliul național, patrio-

• Foto: Amalia Lumei

tic și chiar pentru bunul-simț individual al intelectualului este viziunea decidenților și a multor snobi din toate categoriile sociale conform căreia numai ce vine „din pachet“, de „dincolo“, din „străinătate“ merită recunoaștere. De înțeles de ce teama de părtinire și încusciri, de nepotisme și aranjamente dă credit absolut străinătății, de parcă acolo patimile și păcatele omenești nu găsesc debușee. De fapt, se neagă toate eforturile oamenilor de cultură români moderni de a construi, cu prețul a numeroase și anevoioase eforturi, o cultură națională de calitate, un mediu propriu manifestării creativității artistice, științifice, intelectuale și receptării rezultatelor obținute de aceasta.

Editurile bune sunt cele calificate ca atare de câțiva înși fâmi experiență de editori (CNCS). Cărțile bune apar acolo unde un editor pariază pe un autor. Blaga debuta la o obscură editură arădeană. A concentra și a centraliza în mod artificial prestigiul editorial în mâna câtorva firme este regretabil și contraproductiv. Oricine publică o carte valoroasă este un autor valoros, iar cel care l-a publicat merită admirație, indiferent dacă se află în capitală sau în provincie, dacă are un emporiu editorial sau numai o firmă de nișă, cu prezențe timide. Cine se poate erija în organismul care să centralizeze și să claseze calitativ puzderia de mici și de mari edituri care acoperă nevoia românească de carte actuală, ignorând statutul multicentric al culturii noastre? În loc să ordoneze, cel ce procedează astfel castrează și împiedică mersul firesc al lucrurilor. Educația este păgubită, nu câștigă din asemenea operațiuni, iar cultura, cu dinamica ei reglată

de cerere și de ofertă, se vede confruntată cu o obtuzitate cenzorială arogantă. Poți fi și Kant, dacă publici la o editură nevalidată de CNCS – nu contezi în universitate.

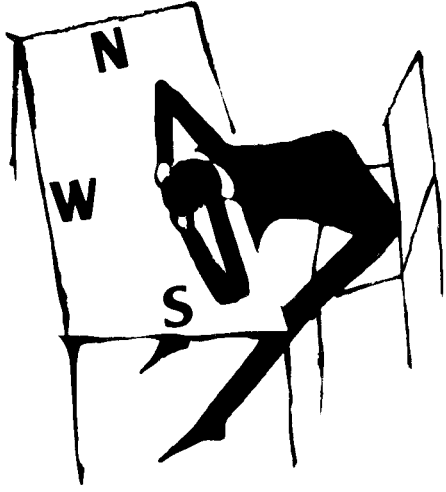
Publică oricâte cărți vrei, nu contează decât articolele cotate internațional. Culmea ridicolului este că s-a ajuns deja până acolo încât un articol de revistă a ajuns să conteze mai mult decât o monografie critică de mai multe sute de pagini în estimările birocratice ale distribuitorilor de punctaje în educație. Faptul că alte țări procedează, eventual, astfel nu ar trebui să fie o scuză. Nu poți aplica mecanic criteriile din fizică unei reviste editate de filologii de la Litere preocupați de studiul literaturii. Literatura este neprețuită în efectele ei asupra unei națiuni, producând identitate, modelând conștiințe, creând solidarități, instituind sau reanimând tradiții, menținând viu un etos comunitar. A face din ea o Cenușăreasă, când alții se impun în plan universal tocmai prin asemenea creații, este semn de inconștiență și dezorientare.

Nu cercetezi, nu poți preda bine. Am avut profesori admirabili în arta predării și stimulării la învățatură, dar care nu au scris nicio carte. De ce ar trebui obligat asemenea dascăl să scrie și să exceleze într-o zonă care nu îl reprezintă, când dă rezultate excelente la clasă ori în fața studenților? De ce trebuie obligați niște studioși talentați și laborioși, confirmați de calitatea cercetărilor lor, să devină, necesarmente, niște buni pedagogi dacă o fire, să zicem, mai interiorizată sau abilitatea de a face din complexități niște formule cuceritoare prin simplitate și expresivitate îi împiedică să devină buni profesori? Cercetare, predare,

studiu, consultații, management al resurselor și participări la ședințe și ceremonii – toate acestea intră simultan și obligatoriu în fișa actuală a postului unui cadru didactic. Nerușinat, excesiv, domnilor!

Nu publici, nu avansezi. Închei, deocamdată, amintind șantajul care transformă activitatea intelectuală personală într-un prilej de șantaj și într-un pretext de oportunism. Sunt oameni care scriu la o carte sau care cercetează o problemă timp îndelungat. Există, prin însuși acest fapt, dova da incompetenței lor? Merită ei, doar din această pricină, o descalificare pe treapta carierei și a salarizării? Să nu ne mirăm atunci dacă printre multele cărți bune, adevărate, se strecoară și volume de echilibristică joasă, nevalidabile. Autorul nu le produce pentru a se face de râs, ci în speranța de a obține o stimă și un nivel salarial care altminteri i se refuză. Încă o dată: cultura trebuie evaluată după criteriile culturale, educația – după temeuri de natură educativă, didactică.

Dacă această confuzie de planuri va fi în continuare promovată, efectele în plan social, educativ și cultural vor fi pe măsura premiselor. ■

„Micul eu” în variantele Luceafărului

Rodica Marian

PRIMA ȘI, în parte, a doua versiune a elaboratului poem *Luceafărul* (12 ani trec între versiunea genuină și textul antum) îmbie încă analiza semantic-hermeneutică a poemului, fiindcă exegeza lui mai întârzie încă în simplism (după cum, fără menajamente, spunea C. Noica despre plătitudinea romantică dedusă din celebra notiță manuscrisă a poetului, cea despre sensul alegoric intenționat de poet, ea însăși greșit și grăbit interpretată¹). În această formă genuină a poemului, spațiul textual al așa-numitului discurs demiurgic (refuzul morții cerute de Luceafăr are în forma antumă a poemului 11 strofe) este o dezbatere amplă (peste 100 de strofe), de o bogată substanță ideatică și filosofică. Departate de a fi numai un bruion, o nebuloasă elucubrație poetică în jurul dezgustului de viață, cum credea A. Guillerrou², această primă variantă fundamentează o adevărată lecție inițiativă, menită să explicitizeze unitatea universului și legile acestuia. Totodată, acest fond reflexiv, enigmatic pentru mentalitatea europeană, se structurează într-un registru variat de argumente, coezive ca nucleu semantic profund, pentru a reliefa, în ultimă instanță, după cum am mai arătat mai dezvoltat în „*Lumile*” *Luceafărului*, o majoră opoziție, cea între imaginea mărunță, egoistă și neștiutoare a „micului eu”³ și marile adevăruri ale alcătuirii universului: *O lege-n veci va stăpâni/ Și lumea și atomul/ Când omul prinde-a-mbătăni/ Se-ntinereste omul/ Și numai tu durezi în vânt/ Noroc și idealuri/ Când valuri află un mormânt/ Urmează alte valuri.*⁴ Neînsemnata entitate, omul în individualitatea sa, în condiția sa naturală,

înscrisă în veșnica reîntoarcere, nu se poate deosebi din curgerea ciclic etenă, perpetuă ea însăși în revenire, iar de această soartă se împărtășesc în mod identic atât oamenii, cât și cosmosul, adică soarele, luna ori stelele: *Zadarnic lumea de păreri/ S-arată trecătoare/ Chiar soarele perind pe cer/ Din nou s-ar naște soare [...]* *Dacă tăria s-ar negri/ De vijelii rebele/ Și dacă stele-ar pieri/ S-ar naște iarăși stele [...]* *Oricât de mare te socoli? Oricum să te asameni/ Să piară oamenii cu toți/ Veni-vor iarăși oameni [...]*. Chiar timpul și existența însăși a astrilor, ca și a speciei umane, au același destin, impenetrabil însă pentru percepția din perspectiva imediatului: *Și-n orice clipă te întreb/ Unde e soare, lumă/ E-n orice clipă-n deosebi/ Și-n toate împreună.* Oricum, în esență, din lumea creată nu se poate scăpa: *Zadarnic cauți a scăpa/ Din lumea ta sărmana/ Când geana-ncepe-a lăcrima/ Se-nnează geana.*

„Omul” din versurile de mai sus (*Să piară oamenii cu toți/ Veni-vor iarăși oameni*)⁵ este privit și înțeles ca întreg, ca specie, având în el tot șirul posibil de indivizi, ceea ce bineînțeles „micul eu” nu poate înțelege, din cauza firii sale egocentrice, pe care Eminescu o persiflează (*E drept c-atârni de micul eu/ Speranță și iubire/ E drept că te gândești mereu/ Că tu ești numa-n fire*), cu accente de intensă ironie, alături, după cum vom vedea în cursul analizei acestei lecții inițiatice. Tocmai de aceea se străduiește *Părintele* ceresc să lămurească – aici inventivitatea eminesciană este chiar arborescentă – condiția paradoxală a individului care concepe totul în funcție de soarta sa, de sine. În această exersare de variante, temeii individului neștiutor de legea universului i se opun trei mari argumente: mai întâi marea idee despre Unitate: toate creaturile se nasc din Brahma și se întorc în el: *„Că mii de oameni, neam de neam,/ Că soarele și luna/ Se nasc și mor în sfântul Brahm/ În care toate-s una”*. Sfântul Brahm devine și mai elocvent prin substitutul *sfântul Un* în versiunea a doua a poemului. Strofa aceasta are și patru subvariante, iar într-una dintre ele Brahma are, în mod semnificativ și elocvent, determinantul schimbat în: „*unu* Brahm”.

5. În forma antumă a poemului: *Dar piană oamenii cu toți/ S-ar naște iarăși oameni.// Ei numai doar durează-n vânt/ Deșerte idealuri – / Când valuri află un mormânt/ Răsar în urnă valuri.*

Se exersează, în această versiune genuină, cu deosebire și în variate exprimări, ideea fundamentală a înțelepciunii extrem orientale (upanișadice), cea privind marea și tainica unitate a lumii, cu corelativul ei, veșnicia substanței lumii. Fără să insist acum asupra surselor din care Eminescu și-a extras aceste idei, vizibil dominante în versiunea genuină a *Luceafărului*, din moment ce se extind la 100 de strofe (întreg textul definitiv are numai 98 de strofe), mi se pare deosebit de relevant faptul că poetul este febril preocupat și tulburat de aceste adevăruri: *Căci stoluri cari zboară-n jos/ Se-ntorc la anul stoluri// Tu îți atârni de micul eu/ Speranță și durere/ Te legi cu mii păreri de nău/ De omul care piere// Tu crezi în stele și în sorți/ Ca-n basme-a tinereții/ Când viața biruie pe morți/ Și moartea-i muma vieții.* La o privire mai atentă, surprind insistența, revenirea în vulte asupra organice și coagulatei logici a demonstrației, precum și inventivitatea termenilor definitorii ai opoziției antrenate. Imaginea emblematică a antinomilor ce izvorăsc din neștiința și îngustimea individualității are diferite expresii. Apare elocventă (reflecată și în dicționarul menționat mai sus) modalitatea de descriere a ambițiilor deșarte ale „micului eu”, zădărnicia eforturilor sale, discrepanța ridicolă a ambițiilor sale de a-și marca individualitatea față de tăvălugul legii veșnicei reîntoarceri: *E drept c-atârni de micul eu/ Speranță și iubire/ E drept că te gândești mereu/ Că tu ești numa-n fire. [...]* *E drept c-atârni de micul eu/ Speranță și durere/ [...]* *Tu legi o lume de păreri/ De soarta ta, de tine/ Pare c-ai fi căzut din cer/ Și cine știe cine... [...]* *Ei își atârna micul eu/ De-a vieții lor durere/ Se țin cu mii păreri de nău/ De visul care piere.*

Netreccrea „formeii individuale” a omului, ca și perpetuitatea ciclului vieții din natură ori din cosmos, este condensată și mai expresiv în construcția poetică *Ființa ce nu moare*, definită în amintitul dicționar ca „tot ce există în lumea creată, fără să aibă sfârșit”, și care apare în versiunea A: *Pentru că tu ești trecătoriu/ Sunt toate trecătoare?/ Au nu sunt toate-nvelitori/ Ființei ce nu moare.* În cea de-a doua versiune, construcția metaforică persistă, ceea ce este semnificativ, împreună și cu un context mai lămuritor: *Pentru că ei sunt trecători/ Sunt toate trecătoare?/ Au nu sunt toate-nvelitori/ Ființei ce nu moare// Tot ce a fost și ce va fi/ De-a pururi fața este/ Iar basmul trist al stingerii/ Părere-i și poveste.*

1. Constantin Noica, *Sentimentul românesc al ființei*, București: Eminescu, 1978, p. 98-100.

2. Alain Guillerrou, *Geneza interioară a poeziei lui Eminescu*, Iași: Junimea, 1977, p. 370.

3. În *Dicționarul Luceafărului eminescian*, semnat de Rodica Marian și Felicia Șerban, ediția a doua, București: Ideea Europeană, 2007, la p. 158 apare definiția: „*Micul eu* = individualitatea umană (egocentrică), a cărei conștiință este redusă la limita unei vieți și care nu înțelege legea universală a veșniciei renașterii”.

4. Toate citatele sunt din versiunea A, din ediția textului integral aflată în anexa dicționarului amintit mai sus, iar versurile boldate sunt așa-numitele relicte ale discursului demiurgic din prima formă a poemului, identice ori foarte asemănătoare cu versurile rămase în versiunea definitivă a poemului *Luceafărul*.

Imaginea pe care-o consider emblematică pentru mentalitatea din versiunea A: „Viața e un șir de morți/ Și moartea muma vieții“ are și alternativa: „Dar vis e tot și vis suntem/ Căci ce e pururi față / E moartea din care vedem/ C-a măsurit viața“. Prima imagine revine ca o metaforă-argument, opunând omului și „micului“ său „eu“ o lege a existenței universului întreg, pe care-o putem numi moartea-renaștere. Așadar, în mărginirea sa, omul nu vede că este parte a unui întreg, reducându-și orizontul la *micul eu* și făcându-și vise, delimitate ori circumscrise de un unic destin și noroc, pe când ciclul vieții și al morții este nesfârșit și implacabil, numai această veșnică revenire și nesfârșire a vieții și morții este de fapt legea universului.

Condiția „micului eu“ este ilustrată în prima versiune manuscrisă printr-un *tu* generic, reprezentând o adresare față de o individualitate oarecare („*tu sau altul*“), și nu aprioric excepțională, precum este presupusă de exegeza clasică, ca fiind cuprinsă în semantica textului definitiv, când Hyperion este cuprins în *noi*, alături de *Părintele* ceresc, iar termenul *opus*, *ei*, adică oamenii, îl înlocuiește pe *tu* din versiunea inițială. Așadar, cei care nu înțeleg legea, marea lege a „naturii“, sunt în iluzie pentru că percep tragic sfârșitul din unica lor existență, ceea ce-i face inapți de-a recunoaște *adevărul* legic, care nu e crud și nici „trist“, decât din perspectiva propriei limite: „Tot ce a fost tot ce va fi/ De-apururi față este/ Și basmul trist al stingerii/ Părerii și poveste“. Dar *ei* este egal cu *toți*, în care sunt cuprinși și oameni, și stele, și sori: *Să piană sorii toți din cer/ Din nou s-ar naște sorii*. Concluzia majoră a inalterabilității în timp a spiritului – idee upanișadică pe care-o putem reîntâlni și în *Archaeus*, cum s-a observat⁶ – și a credinței în veșnicia substanței lumii nu poate fi decât sporirea prin cunoașterea-inițiere a adevărului decurgând din ceea ce Eminescu a numit „nemurirea sufletului și a formei individuale“⁷ (ms. 2255, f. 187 r). Și anume acest adevăr, pentru conștiința neconsolată a „micului eu“, este că ciclul vital al reîncarnărilor sufletului este fără sfârșit, o perpetuitate afină cu veșnicia: *Și adevărul vei spori/ Și tu de-i recunoaște/ Că toți se nasc spre a muri/ Și mor spre a se naște// Că mii de oameni, neam de neam/Că soarele și luna/ Se nasc și mor în sfântul Brahm/ În care toate-s una*. Veșnicia materiei și faptul că ea este încreată, fiind deci coeternă cu principiul creator și cu ființa primordială atât în filosofia *Vedelor*, cât și în cea a *Upanișadelor*, se reflectă în mentalitatea celui care „vorbește“ în această „lecție“.

6. *Upanișadele* susțin în genere că spiritul e același în trecut, în prezent și în viitor, doar percepția se schimbă cu timpul. Amita Bhoșe (*Eminescu și India*, Iași: Junimea, 1978, p. 139) remarcă faptul că ideea pare a fi fost preluată de Schopenhauer și că ea este aproape un leitmotiv la Eminescu, în *Glossa*, *Impărat și proletar*, *Archaeus*. Trebuie să adăugăm observația că ideea aceasta e exprimată într-unul dintre accentele de forță ale primei versiuni a *Luceafărului*, având formulări cu totul memorabile: „Tot ce a fost tot ce va fi / De-apururi față este“ sau „Și ce vom fi și ce eram / Suntem întotdeauna“.

7. Mihai Eminescu, *Opera esențială*, Craiova: Dionysos, 1992, p. 176.

• Mihai Eminescu

Chiar dacă tema „micului eu“ a dispărut fără nicio urmă textuală din forma definitivă a poemului *Luceafărul*, oponentul ei ideatic, inextricabilul mister al unității și al nesfârșirii universului creat, adastă în unele expresii eliptice (aparent criptice) ale poemului (cel în forma lui finită, dată de poet la tipar), expresii care au îndrituit critica poemului să vorbească de criptisme ori de fracturi logice. Privite în ansamblul variantei inițiale, aceste versuri primesc un sens firesc și nu pot nicidecum justifica opoziția etern-efemer, fiindcă străluminează altfel diferența dintre *a nu cunoaște moarte*, neavând *nici timp, nici loc*, adică fiind din lumea necreată (*noi*), și, pe de altă parte, a nu putea ieși din cercul renașterilor (*ei, oamenii, sorii, stelele, toți*), care nu pot scăpa din *lumea cea sărmană*: „Căci **toți se nasc spre a muri/ Și mor spre a se naște**“. *Luceafărul* trebuie să înțeleagă că, fiind inițial cuprins în *toți*, ca astru, nu poate avea moarte adevărată, definitivă, pe de o parte, iar, pe de altă parte, i s-a revelat că este Hyperion, o ipostază textuală de natură încreată (botezat astfel prin primul cuvânt al *Părintelui* și asociat cu el prin *noi*), cu o lume a lui, pur spirituală, în care nemurirea *se simte*.

Altfel spus, se poate deduce, cu temei, că în străfundurile gândirii și simțirii lui Eminescu, treptele durerii sunt străbătute cu conștiința transpersonală a mântuirii, a salvării din durere prin valoarea soteriologică a cunoașterii adevărului veșniciei renașteri ciclice, atitudine și mod de a reacționa care străbat uneori la suprafața textului: „Și adevăru-l vei spori/ Și tu de-i recunoaște/ Că toți se nasc spre a muri/ Și mor spre a se naște“ sau „Ei își atarnă micul eu/ De-a vieții lor durere/ Se țin cu mii păreri de rău/ De visul care pierde/ Noi n-avem pierderi și folos/ Și nu cunoaștem goluri“. Acest „noi“ în care este cuprins Demiurgul și Hyperion era în versiunea genuină a *Luceafărului* mult mai limpede exprimat prin *sfântul Brahm*: *Oricât te-ai plânge de cu foc/ Și-ai blestema pe soarte/ Dar Brahma n-are timp și loc/ Și nu cunoaște moarte*.⁸ Vreau să spun că în străfundurile structurii stilistice matri-

8. Rodica Marian și Felicia Șerban, *Dicționarul Luceafărului eminescian*, Cluj-Napoca: Clusium, 2000, p. 39, 51 și 120.

ceale eminesciene mentalitatea tipică a Orientului indic se întâlnește cu cea a tracicului, perpetuată firesc în tradițiile românești și în gândirea metafizică ce celebrează în ritualul înmormântării repetarea ciclică a vieții și a morții (ritualuri active și azi, de exemplu, la românii din Valea Timocului⁹), pe coordonata lipsei cutremurării tragice în fața morții. Tocmai din cauza grijii mărunte, concentrate pe propria-i soartă și pe „lumea ei de păreri“, este persiflat „micul eu“ în versiunea genuină a *Luceafărului*, emfaza individualității fiind astfel cauzatoare de durere și zbucium, iar necunoașterea adevărului (*Și adevăru-l vei spori/ Și tu de-i recunoaște/ Că toți se nasc spre a muri/ Și mor spre a se naște*) duce „micul eu“ la ridicol: *Tu legi o lume de păreri/ De soarta ta, de tine/ Pare c-ai fi căzut din cer/ Și cine știe cine...* Spuneam, în altă parte, că această poziție de a concepe lumea vine mai ales sub forma unor intuiții profunde și ajunge până „sub bolțile conștiinței“ prin personanța inconștientului (personal sau colectiv), care, cum se știe, este, în viziunea metafizicii blagiene, „un fenomen statornic [...] [ce] se manifestă în chipul cel mai accentuat și mai închegat în procesul creației spirituale, mai ales al celei artistice“.¹⁰ Dispariția temei „micului eu“ din textul definitiv al *Luceafărului* nu antrenează însă anihilarea argumentelor majore ale „adevărului“ alcătuirii legice a lumii, relictele acestei demonstrații extinse la peste 100 de strofe în prima versiune se concentrează în câte două versuri plus încă două strofe: *Dar piană oamenii cu toți/ S-ar naște iarăși oameni. //...// Când valuri află un mormânt/ Răsar în urmă valuri; //...// Din sânul vecinicului ieri/ Trăiește azi ce moare,/ Un soare de s-ar stinge-n cer/ S-aprinde iarăși soare; // Pătrând pe veci a măsurii/ Din urmă moartea-l paște,/ Căci toți se nasc spre a muri/ Și mor spre a se naște*.

9. Românii de pe Valea Timocului au astfel de practici și azi, cum s-a văzut într-o emisiune la TVR 1, în februarie 2003. Printre tradițiile păstrate de această comunitate de români, trăind izolată într-o zonă lingvistică și culturală sărbească, desigur sub presiunea necesității de a-și conserva identitatea, sunt și rituri de înmormântare vechi, în care sufletului plecat i se pregătesc, de cei rămași, unele căi luminate de întocarcere, prin lumânările puse pe apă, ca sufletul să poată reveni mai ușor în noi întrupări, până când își va ispăși toate păcatele.

10. Lucian Blaga, *Orizont și stil*, în *Trilogia culturii*, București: Fundația Regală pentru Cultură și Artă, 1944, p. 44-45.

Caragiale în oglinda poeziei vremii

Mircea Popa

EDE MIRARE că iscusitul Șerban Cioculescu, monografistul dramaturgului și desăvârșitul cunoscător al vieții și operei lui Caragiale, nu s-a oprit într-una dintre tabletele sale din *România literară* asupra modului în care silueta spirituală a scriitorului apare în diferite ipostaze lirice. Acestea vin să completeze o dată mai mult chipul legendar al scriitorului, acela care a nemurit cu geniul său ironic și sarcastic boema literară bucureșteană de la sfârșitul secolului al XIX-lea și de la începutul celui de al XX-lea, întreținând cu vorbele lui de duh și cu spiritul său necruțător, mereu în vervă și mereu în stare de ebulliție, atât pe confrății săi în ale scrisului, cât și pe mușterii mitici ai localurilor bucureștene, cu care se întreținea cu o poftă mereu neadormită și o foamă proverbială de conversație. Ca să vă dau doar câteva exemple din panoplia scânteietoare de vorbe nepieritoare iscate de el în asemenea momente dăruite, voi înșira mai jos câteva dintre definițiile sale produse cu diferite prilejuri. Artistul „trebuie să fie bărbat, [căci] muzele sunt femei“; gazeta ar fi, după el, „pâinea cotidiană a opiniei publice“; gazetarul, „brutarul inteligenței“; „Pentru un român care știe citi, cel mai greu lucru e să nu scrie“; talentul „e un accident din naștere; din fericire un accident rar“; „într-o țară eminentamente constituțională, apa trece, moftangiii rămân“, căci domnia „moftului“ e atotputernică: „O, Moft! Tu ești pecetea și deviza vremii noastre“ și, am adăuga noi, și a celei în care trăim azi.

Pentru cine urmărește presa vremii, devine foarte limpede că dramaturgul nostru este una dintre personalitățile importante ale vieții literare, culturale (prezența la Junimea, director de teatru), politice (apartenența la grupul conservator-democrat al lui Take Ionescu), publice (prietenia cu Gherea, prezența gazetărească) și adeseori obiect de scandal și senzație (procesul Caion, berar în gara din Ploiești) etc. De aceea, numele lui poate fi întâlnit adeseori în paginile revistelor de satiră și umor ale vremii, unde îl găsim în ipostaze foarte diverse. Iată, spre exemplu, cum este văzută starea literaturii noastre la sfârșit de secol XIX: „Venerabilul Hasdeu/Stă la sfat cu Dumnezeu/ Maioreșcu Tit, craidonul/ Își fixează barbișonul;/ Gherea așteaptă-n birt cu țal, /Trenul mixt de la Predeal./ Pe butoaie, la axize,/ Delavranca pune vize./ Caragiale la Regie./ Bea tutun pe veresie./ Iar Coșbuc: vrea, vai de el /Să iasă argint nițel./Din coroana de oțel./ Vlahuță: ministerul /Bacaraua și pokerul; / Și Duiliu diplomatul,/ Cochetează cu Palatul“.

Și în anii următori, Caragiale se află în atenția presei literare, în special a celei umoristico-satirice, mai ales că el șocase lumea literară prin mai multe abateri de la normele comune, de onorabilitate, ale vieții

mic-burgheze, cum ar fi opțiunea pentru meseria de berar în gara Ploiești sau prin implicarea numelui său în câteva procese de răsunet: procesul de plagiat în care fusese acuzat de Caion sau procesul de moștenire al Momuloaiei. În primul caz, o epigramă apărută în *Revista teatrală* din 1893, sub pseudonimul Fante, spunea: „Toți suntem într-o părere:/Se conjugă: a bea bere/ S-a convins și Caragiale/ Că din bere faci parale“. Atunci când D. Teleor a dorit să scoată din nou *Moftul român*, dar fără Caragiale în redacție, G. Ranetti a găsit de cuviință să-i adreseze următoarea epigramă: „«Moftul» fără Caragiale/ Apăru în van;/ Se vându doar opt ocale/ Pentru-un franc, unui băcan“. Apoi, în 1902, când cu procesul Caion, E. Baican i-a închinat următorul acrostih: „Caragiale-mbată lumea/ Adâncită-n desfătări;/ Războind chiar inocența/ Asupra relei purtări./ Glumele lui, perle scumpe,/ Iad însă, pentru cei bruți./ Ajuns-au și vor ajunge/ Largi focare, dulci izvoare/ Inimilor celor culți!“. După ce în 1904 s-a stabilit cu familia la Berlin, presa bucureșteană îi ducea dorul și, ca atare, îi adresa în *Furnica*, prin pana aceluiași Ranetti, care semna Tarascon, o invitație de revenire în țară, unde, în lipsa bicicului său necruțător, relele s-au înmulțit fără seamăn, iar personajele puse pe căpătuială, cărora el le-a dat viață, au prosperat neașteptat de mult: „Hai maestre-n luptă/ Facem cruci și-amin!/ Jertfește odihna dulce din Berlin!/ Pristanda și astăzi de la steaguri fură./ Trahanache este tot o secătură/ Cațavencii calea zilnic ne-o așin/ Nu-i răbda, maestre, sau... ia-i la Berlin!“

În 1908, când Caragiale se complăcea, participând alături de membrii Partidului Conservator-Democrat al lui Take Ionescu, la tot felul de reuniuni de partid și întâlniri electorale cu publicul din regiunea Moldovei sau din orașele Pitești, Târgoviște, Râmnicu-Vâlcea, Craiova, Turnu-Severin etc., același confrate George Ranetti i-a adresat în *Epoca* un catren compasiv: „Caragiale scriitorul,/ Admirabilul artist,/ Ieri zeflemisea boborul,/ Azi e orator takist!“

În ianuarie 1912, Caragiale împlinea frumoasa vârstă de 60 de ani și a fost sărbătorit peste tot: la București, la Iași, la Cluj (o serată literară la care a fost anunțat că va vorbi Emil Isac, fiind anunțată și participarea lui Cotruș); la Brașov, unde a fost prezentat publicului de profesorul Alexandru Bogdan, care, în telegrama ce i-a adresat-o, n-a uitat să-i amintească calitatea de „brașovean“, aducând astfel aminte celor care uitaseră că mama scriitorului a fost originară de la Brașov. Printre poeziile care i-au fost închinare cu acest prilej este și cea semnată de Petru Vulcan și publicată în *Universul* din București, ziar al italianului Luigi Cazzavillan, la care a colaborat și Caragiale multă vreme. Să vedem în ce fel

surprinde poetul calitățile operei literare a sărbătoritului: „Sunt trei decenii și mai bine/ Pe când pe-al artei scump ogor,/ Cu drag ai început să semeni,/ Precum un harnic muncitor, / Idei din mintea-ți izvorâte,/ Cu care-o lume ai hrănit;/ De-aceea Patria și Neamul,/ Cu tine pururi s-au mândrit!// Or, cine-i muncitorul care/ Avu o oră doar noroc/ Să te asculte și-n extazu-i // Să nu rămâie-uimit pe loc: /De agerimea minții tale,/ De minunatele povești,/ Când înșirând la adevăruri,/ Veneai cu dor să ne-nstruiești.// Și vestea ta, prin grai și pană,/ Adânc în inimi ne-a pătruns/ Căci ea din inimă fu spusă/ Năuntru cărăi stă ascuns./ Al creațiunei noastre geniul,/ Pe care astăzi îl serbăm/ Și în puterea-i creatoare/ Cu zâmbet de triumf sperăm.// A limbei noastre frumusețe/ Pictând-o tu, a strălucit,/ Prin prisma marelui tău suflet,/ Îndată ce s-a oglindit./ Prin graiul tău – grai poporului,/ De viță veche și-nțelept/ Și s-a văzut cât e de meșter,/ Cătu-i de harnic și deștept.// Maestre, printre admiratori,/ Ce-avură parte să te-asculte/ Și eu avui noroc în lume/ Să aflu de la tine multe./ Și prin furtunile vieții/ A tale sfaturi îmi răsar/ Cum s-ar ivi prin ceața mării/ La port, – luminătorul far“.

Anul 1912 este cel care marchează înmulțirea considerabilă a stihurilor care i-au fost adresate. O dată, ele au consemnat evenimentul împlinirii vârstei de 60 de ani și, în al doilea rând, neașteptata sa moarte, survenită în iunie același an, a atras din nou atenția asupra lui și a ingratitudinii societății în care a trăit, datorită căreia a fost silit să se exileze. Cele mai multe dintre ele deplâng numeroasele greutăți pe care le-a avut de înfruntat în țară, dezamăgirile și insatisfacțiile cu care a avut de luptat, dar și structura sa de luptător care a reușit să le învingă pe toate și să creeze o operă durabilă, pentru care țara îi va rămâne îndatorată pentru veșnicie. Dintre multele poezii ce i-au fost închinare cu această ocazie, ne oprim mai întâi asupra celei apărute sub semnătura lui I. C. Aslan în ziarul *Universul*, intitulată *Nemuritorului Caragiale*. Este o poezie în care prezența înduioșată a celor care-l deplâng se împletește cu evocarea duioasă a omului plin de căldă generozitate și adânc atașat de soarta celor de jos: „Și nu mai ești, și ochii tăi albaștri,/ N-or mai sclipi de astăzi înainte,/ Cuvântători făr' de cuvinte,/ În orbite-adânciți ca doi sihaștri.// Nici glasu-ți blând de-acum n-o să mă-ndemne/ La muncă grea, la muncă fără pâine;/ Iar râsul tău, din tot ce ne rămâne,/ De-acum atâtea lacrimi o să-nsemne.// Târziu de tot ți-am înțeles chemarea/ Cei ce-am sorbit din zâmbetu-ți otrava,/ Pe-altarul care-ți dete toată slava:/ Te-a răstignit odată nepăsarea!// Dar azi,

→

Cum l-a plagiat

Caragiale pe Eugen Ionescu

Viorel Cacoveanu

FIIND UN an dublu aniversar – Caragiale –, să zâmbim într-o amintire... Nu înainte de a mărturisi că, în semn de modest omagiu, am publicat în acest an un volum de schițe, momente și povestiri umoristice intitulat *Curat Murdar!*, iar ca motto următoarea epigramă: „Rămâi pe cer de-a pururi sfânt / Și-al nostru Caragiale / Iar noi, aicea pe pământ / Eterne haimanale“. Să ne întoarcem la amintirea promisă...

Cu mulți ani în urmă, înainte de deranjul din decembrie, participam la Festivalul Umorului „C. Tănase“ de la Vaslui. Era o blondă zi de septembrie și mă plimbam prin oraș, alături de Eugen Simion și Valentin Silvestru. Cei doi discutau, cu pasiune și încântare, despre genialul nenea Iancu. La un moment dat, Valentin Silvestru s-a oprit și m-a întrebat:

– Dumneata n-ai nicio opinie? Îți dăm cuvântul, mai cu seamă că te socotești un ucenic și un urmaș al lui Caragiale...

Nu știi ce mi-a venit și, vrând să pun paie pe foc, cum se spune, am răspuns scurt:

– Am rezerve mari față de Caragiale!

– De ce? Cum se poate? s-a mirat Eugen Simion, zâmbind ușor, convins că va urma o glumă.

– L-a plagiat serios, ca să nu zic grosolan, pe Eugen Ionescu.

Cei doi s-au oprit brusc, privindu-mă rece, cu reproș, neînțelegând de ce fac o asemenea afirmație despre idolul meu și al lor, mai ales că Eugen Simion era și ploieștean.

– După părerea mea, *Conul Leonida față cu reacțiunea* seamănă leit – parcă le-a scris același condei! – cu *Scaunele* lu Eugen Ionescu. E un plagiat!! De ce? Inspirat după Eugen Ionescu, nenea Iancu are ca decor o odaie, tot o familie de oameni în vârstă; și unii, și alții discută – tot noaptea – despre nimicniciile vieții, soarta și durerile lor; diferența: conul Leonida și Efimița sunt ceva mai tineri; și unii, și alții așteaptă să vină cineva: un orator la Ionescu, fata care face focul la Caragiale; unii vorbesc de un împărat, nu se știe care și de ce, alții despre Galibardi; bătrâna lui Ionescu îi zice soțului „puișorule“, „îngerășule“, Efimița – „bobocule“... Neștiind ce să facă, Ionescu își aruncă personajele pe fereastră, și aici e singura deosebire: Caragiale, mai aproape de viață, le lasă să trăiască, speriate, neliniștite cu umor, așa cum pot. Nu-și dau „demisia“ din... viață, ca ale lui Ionescu.

De aici a început o discuție sobră, ritmată, pasionantă între cei doi tovarăși ai mei de „promonat“, cum zice Caragiale în *Meteahmă*. I-am ascultat în tăcere și cu plă-

cere, după ce, vorba ceea, pusesem jar pe foc. Cei doi au acceptat mai mult în tăcere presupunerea sau judecata mea. Dar Valentin Silvestru s-a lansat într-o lungă apărare și descifrare a umorului lui nenea Iancu. Și a sfârșit cam astfel: „Caragiale a fost un geniu, care și-a înțeles ca nimeni altul vremea și concetățenii săi, a răbdat înjosirile, jignirile ce i s-au adus, deși, uneori, a răspuns usturător. Dar mai presus de aceste dureri, Caragiale a știut exact că, după moarte, el și opera sa vor avea un destin cu totul diferit. A fost convins că va fi iubit, apreciat, că i se vor înălța statui și un monument spiritual de o măreție covârșitoare. Vă rog căutați o poezie a lui intitulată *Da... nebun*, publicată în 1893, la doi ani de la respingerea pieselor sale de la un premiu al Academiei Române. Are acolo strofe în care spune clar ce destin va avea. Iată-le: «Trec astăzi ignorat prin lume/ Dar, trainic, las în viitor/ Un semn, o glorie, un nume/ Acestui imbecil popor/ ... Mulțime brută și ingrată/ Cu-a mea cântare nu putui / În viață-mi să te mișc odată.../ Și-odată... o să-mi ridici statui»“. Ce previziuni, cât adevăr...

Un zâmbet, o amintire și poate și un adevăr!

→ un Neam întreg ingenunchează/ Și-ndurerat țărâna și-o sărută./ Pe ochii stinși, pe gura ta cea mută/ Pe mâinile ce crucea-mbrățișează./ E doar simbolul suferinței tale/ Și-al regiilor eroi fără de cunună;/ Dar geniul de toate te răzbuună/ Căci vei trăi de-a pururi, Caragiale!“

La 14 iunie, poetul Oreste semnează în revista *Rampa* poezia *La moartea lui Caragiale*, aducând un cald omagiu celui care a știut să transpună în artă suferința celor mulți, aceiași care acum îl petrec pe ultimul drum: „Azi sufletele noastre se investmântă-n jale,/ Căci a murit divinul maestru Caragiale. / Azi flamura de doliu umbrește România/ Și pretutindeni astăzi se curmă veselia./ Priviți-i! În cortegiu tăcut de-normântare/ Eroii lui la groapă-l duc cu-ndurerare!/ Schimbatu-s-a în dramă eterna comedie,/ Căci pasămite soarta a dat în nebunie!// Năpraznică mai fuse și lovitura asta!/ Trăim fatalitatea și chinul din *Năpasta!* / Simțim că e o crimă stupidă și nedreaptă,/ Noi toți, crescuți în gluma-i frumoasă și-nțeleaptă!// Azi flamura de doliu umbrește România/ Și pretutindeni astăzi se curmă veselia;/ Azi sufletele noastre se-vestmântă-n jale/ Căci a murit divinul maestru Caragiale!“

Un alt poet, Constantin Stoika, închina și el o poezie *Lui Caragiale*, în care deplîngea marea pierdere suferită de literatura română prin moartea dramaturgului inspi-

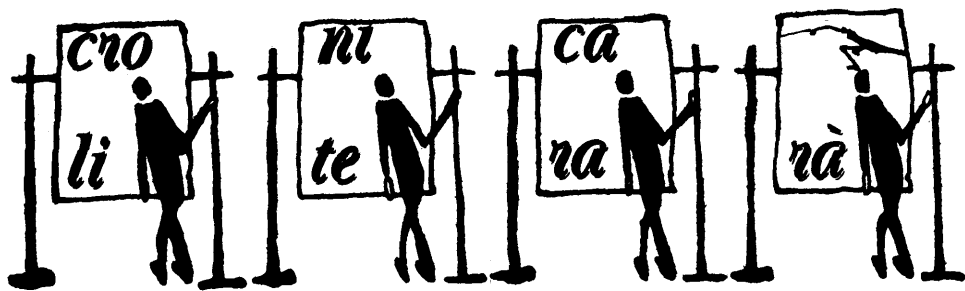
rat. Ca atare, contemporanii săi simt datarea să-i aducă omagiul lor cel mai sincer: „Ți-am împletit cu mirt și crini cunună/ Și-aș vrea să-ți împletesc în vers cântare.../ În ritm să prinz accente funerare/ E cum s-arunci o floare-ntr-o genune.../ Ai tăi te-au îndrăgît la îngropare / Și nu știi ce-au uitat ca să mai spună?.../ Nu știi? E lucru vechi, când e s-apună / Atuncea simți frumșețea unui soare./ Aș vrea să-nghete lacrimile toate,/ Ce ți-au vărsat la groapă bîrfitorii!/ S-ar ridica cu ele o cetate.../ Maestre bun! Din lumea ta senină,/ Trimite-le surășuri... hulitorii, / Oricând găsesc o pată în lumină...“

Au existat și voci mai puțin importante, care s-au ascuns sub diverse pseudonime, pentru a șarja, în numele celui plecat, realitățile pe care el le criticase în scrierile sale. Astfel, un autor semnând Chic publică în *Rampa* catrenul *Maestrului Caragiale*, ținând să arunce o săgeată spre aspirația la glorie fără har: „Rămâi în lumea ta cea nouă/ Nu căuta-ntr-o noi să mai cobori vreodată./ Ai nărui atâtea glorii și pe cari/ Să le consacri, nu visat-ai niciodată!“ Sau un alt catren de aceeași factură, în revista *Bobârnaci*, de la Orăștie, semnat Ardeleanul: „Chiar Caragiale însuși/ Doar ne-a spus-o, cum se știe:/ Mari sunteți voi «ardelenii»/ Mari în toate – și-n prostie“. Critica țintește aici dezbinarea politică la care ajunseseră ardelenii la un moment dat, prin lupta de opinii desfășurată în gazetele *Tri-*

buna și *Românul*, amândouă apărând la Arad. Cu toate acestea, pe lângă o mulțime de articole omagiale, ardelenii i-au închinat și câteva versuri de iubire și apreciere, din care cităm un singur exemplu, semnat de Haralamb Călimăr în aceeași revistă de la Orăștie: „Un geniu românesc s-a stins/ Și-n clipa mult nefastă,/ Un neam în doliu stă pierdut/ De jalnica-i năpastă./ Umorul românesc e mut/ Și scrisul i-l sărută/ Că ne-a lăsat nepieritor/ Scrisoarea lui pierdută“.

Rândurile de față sunt doar câteva crâmpie dintr-un periplu liric mult mai amplu și mai incitant, care ar trebui urmărit mai pe îndelete și în toate dimensiunile și reverberațiile sale din timpul vieții scriitorului, dar și după moartea sa, spre a avea o imagine mai exactă și mai aproape de adevăr a modului în care s-a produs cinstirea marelui dramaturg și a ecorilor lirice pe care le-a stârnit creația sa în timp și peste timp. De altfel, amator de picanterii și mărunțișuri literare, cum mă știu, intenționez să realizez la un moment dat o *Istorie a literaturii române în/ prin omagii poetice*. Sunt convins că o astfel de întreprindere nu numai că ar avea un ecou critic asigurat, dar ar contribui în chip sporit la fixarea locului real pe care un scriitor sau altul îl reclamă spre o situație mai aproape de prestigiul literar de care el s-a bucurat atât în timpul vieții, cât și după moarte.

Scara lui HORIA GÂRBEA

Irina Petraș

POEMELE CELE NOI (*Trecutul e o sărbătoare*, ilustrații de Vlad Ciobanu, text-escortă de Nicolae Manolescu, București: Ed. Tracus Arte, 2012, 70 de pagini) ale lui Horia Gârbea acceptă și ele portretul pe care i l-am schițat în vreo două rânduri prozatorului: dezinvoltură, expresivitate, încălcare de reguli și canoane cu o delicatețe inteligentă a gesturilor iconoclaste, care le transformă în legitime și chiar elegante licențe. Se mai adaugă o privire atentă și prietenoasă asupra lumii, căci îngăduința ironică și usturătoare se lansează de pe poziția unui relativism de bună calitate, asumând slăbiciuni și îngustimi ale lumii cu sentimentul apartenenței. Nu se amăgește nicio clipă, dar se joacă molipsitor de-a amăgirea. E un realist fantast (sau *fantasque*, ca Respighi, ziceam). De o vreme, îmi pare mai obsedat de limite și limitări decât altădată. În textul scris pentru *Colocviul romanului* din acest an, acest lucru se vede cu ochiul liber. Jocul nu e altceva decât voioasă derogare de la real, dar se supune și el unor reguli, are limite și îngărđiri. Ca viața însăși. Desigur, „numărul de combinații aleatorii este enorm“, însă „fiecare detaliu în fixarea cadrului acțiunii și a personajelor limitează drastic libertatea, doar aparent nemăsurată, a autorului [...] Nu numai că jocul autorului are strategii foarte limitate, dar el este și de sumă nulă... *Tertium non datur*“. Dacă lumea reală e finită și duce inevitabil spre moarte, lumea ficțională e altă lume, aparent liberă și fără limite. Accesul la combinații și permutări mereu reluate, în variante care sustrag insul de sub dictatura lui „o dată pentru totdeauna“, face din spațiul scriptural o zonă oarecum eliberată de blestemul existențial al *monodromului*, o zonă între în care *terțul* poate fi *inclus* chiar și numai prin experimente în eprubetă. Neastâmpărul poetului – din nou „vioi ca un semafor“ – imaginează tablouri vivante, le trece prin mai multe rânduri de oglinzi deformatoare, dar și, oarecum, re-formatoare, exersează variațiuni pe aceeași temă. Instrumentarul de dramaturg secretă și aici decoruri și scenarii și se adaptează din mers la „nevoia de înnoire“ a vervei sale teatrale. Deși tot ce are legătură cu *rostul* omului (deopotrivă, *sens* și *roștore*) e încă *in progress*, pe cale de a se face și re-face la nesfârșit, strofa e acum adulmecată de înfiorările amurgului (*pe râul acela ciudat* – „în fiecare seară / mă gândesc că / am trăit prea puțin / și că aș mai vrea să trăiesc [...] / și niciodată nu aștept / să vină seara / pentru că vine“). Viața e totuși alegere tragică,

iar întoarcerea în trecut – amăgire. Conștient și exasperat de adevărul unui enunț precum acesta, să zicem: „Prin unica mea alegere eu am remis neantului restul refuzat al posibilităților. Înaintarea noastră prin existență generează fără încetare neant“ (Liiceanu, în jurnal), se dezlanțuie aproape cu furie în contra direcției unice a existenței: „nu putem ști / ce se întâmplă alături / semnele sînt prea puține / ca să bănuim“; uneori, nici nu vrem să știm: „am fost pe un lac / și mi s-a părut / că aș fi singur / vâslaşul învârtea încet / o singură vâslă prinsă / ca o lingură din lemn / la capătul bărcii / și barca înainta [...] și m-am bucurat / că nu știu limba / vâslaşului și nu pot / să-l întreb unde mergem“.

Volumul e alcătuit din două cicluri: *cum se anunță o victorie* și *amintiri din închisoare*. Tonul îl dau poemele în trepte, fie suitoare, fie coborătoare. O *scamă* închipuită de mici scene care răsfoiesc tablouri domestice pentru a le proiecta apoi în (aproape) metafizic sau de scene de o rarefiată înălțime care conduc pe neașteptate în cel mai banal cotidian. E ca și cum ar încerca să împace universul cu mărunta viață omească prin identificare de asemănări care să facă posibilă trecerea de la unul la cealaltă. Vezi *turnul*: „cad dintr-un turn înalt / e atât de înalt turnul / că am timp să / retrăiesc viața mea / în cele mai mici amănunte / nici nu văd pământul / spre care cad / poate cad spre o apă / ori poate nici nu există nimic / acolo jos [...] / uneori cred că nici nu cad / ci mă ridic / spre înaltul unui turn / nimic nu-mi arată / dacă zidăria aceea / curge pe lângă mine / în jos sau în sus / poate că stau pe loc / și turnul e cel care / urcă la nesfârșit“.

Poemul care dă titlul volumului introduce deja *tema* variațiunilor: în câte feluri se moare printre oameni. Personajele din satul uitat, evocate cu meseria lor, nu cu numele, putând aparține oricărei generații de oameni trecători – așadar, *tâmplarul*, *groparul*, *bietul popă*, toți legați de ritualul oricărei înmormântări –, au punct de fugă (la propriu și la figurat) în crășma lui Vasile, singurul legat de viață, nu de moarte. Dar și acesta *zboarnă*, adică trece, ieșind din tablou. Amintirea, oricât de vie, nu recuperează un loc și niște vieți, ci scoate la iveală *trecerea* însăși: „tâmplarul îl știi / ții minte cum bătea el / cuiele în coșciuge din / două lovituri cu dosul teslei / intra tot cuiul nu-l / mai scotea nici Dumnezeu / îl știi pe tâmplar / ei a îmbătrânit / de nu-l mai cunoști / abia se mai târăște / până la cârciuma lui vasile / abia mai ridică paharul / albăstrui cu fundul gros / până bea cînzeci trece ora / și aprinsul unei țigări / durează până mâine...“ Aici, pe ochiul de geam al crășmei, iscodesc, în treacăt, și *alcoolurile* lui Ion Mureșan.

Istoria cea mare, capricioasă și crudă, e citită în versuri de poem pentru copii, cu pitici sau negri mititei, „mesajul“ streacu-

rându-se nebăgat în seamă. În *cum se anunță o victorie*, primii șase mesageri se pierd unul câte unul pe drum, în variante ale rătăcirii destinale: „numai al șaptelea mesager / a ajuns în orașul cel mare / capitala unei țări mici / și a strigat: am învins / și-a închipuit o adunare imensă / cu steaguri fluturând cu el purtat / pe brațe curierul victoriei // dar cei care s-au adunat / i-au cerut să arate dovezi / cum numai tu ai ajuns / cum de ești singurul care știe / nu ești cumva un dușman un spion [...] oameni buni / credeți-mă că am învins iar dacă mint / să mă prefacă Dumnezeu / într-o bucată de stâncă // iar Dumnezeu / – cine știe de ce – / l-a prefăcut într-o stâncă / o statuie de piatră uriașă / care luminează noaptea până departe / de parcă ar fi acoperită cu foc“. Tot astfel, jocul de societate amnezic și parșiv, cu oferta aleatorii a șanselor, în *degetul între filele cărții*: „iar a venit la mine / bătrânul acela șters / iar m-am ridicat oferindu-i / locul cel mai bun / și am rămas în picioare [...] iar a venit la mine / acea femeie frumoasă / cu aerul ei triumfător / și m-am ridicat / și i-am dat locul cel mai bun / am rămas în picioare [...] de aceea am venit azi la voi / ca să vă ridicati / să-mi dați cel mai bun loc...“

Excelentă autoanamneza din *infirmitatea*, exercițiu de admirație și elogiu discret al vieții printre cărți: „când merg la o femeie / nu mă gândesc la femeie / ci la ce a scris nichita stănescu / despre femei // când am mers / cu un tramvai obișnuit / prin praga / nu prea m-am gândit / la Franz Kafka și la zâmbetul lui / obosit pictat pe tricourile / vândute în stradă / nici la sufletul lui care / atingea vag pietrele cubice / ale pavajului / ci la rândurile lui / Virgil Mazilescu despre / copilăria lui Franz Kafka // asemenea infirmitate / pe care unii / o numesc postmodernism / este de neocolit / nu poți scăpa de ea / cum nu poți scăpa de moarte“.

Amintiri din închisoare compune, în 13 episoade cu încărcătură absurd-suprarealistă, parabola captivității. Interpretabilă în fel și chip, „povestea“ exersează variante ale reclusiunii, fie ea carcerală ori destinală. Celula e „chiar deasupra mării“, sau „săpată în zidul gros al clădirii“, sau „săpată în pământ“, are zăbrele, inutile, căci scăparea e posibilă doar prin moarte: „Comandantul mi-a dat dreptate... La urma urmei, zicea, în orice încăpere sînt și lucruri inutile“. Singur, cu încă un prizonier (în celulă și în ficțiunea evadării) ori cu doi șobolani, captivul se adaptează, „priveliștea e minunată“, iar descifrarea semnelor cu tâlc amănată: „Într-o zi, în rotocolul de pâine am găsit un bilețel pe care erau scrise trei rânduri scurte. Nu le-am putut citi [...] Am păstrat totuși bilețelul. Cine știe ce mesaj vital conține“. Eliberarea de zăbrele, cătușe și mască nu mai poate fi gustată deplin: „Când m-au scos, nu pot să zic că a fost mai rău, dar viermuiala aia de oameni și de voci m-a amețit. Cel puțin o dată pe oră mă duceam la budă, mă închideam într-o cabină și răsufлам ușurat câteva minute“. Destinul, hazardul, istoria sunt hărțuite de poemele lui Horia Gârbea într-un spectacol grav-mucalit cu incitante culise. ■

Poeme în oglindă

Ștefan Borbély

ÎNTREBÂNDU-SE METODIC, în *De tranquillitate animi*, care sunt căile principale care duc la fericire în viața unui om, Seneca enumeră, pe rând, grija pentru soarta celorlalți, opusă individualismului egocentric, simplitatea în gând și în purtări, capacitatea de a întâmpina netulburări provocările destinului și mai presus decât toate acestea – înaintea tuturor, chiar – înțelepciunea de a înțelege că viața este doar un „dar” pe care l-ai primit nu pentru a-l consuma, ci pentru a-l da mai departe, rostul tău în economia universului fiind în ultimă instanță acela al picăturii umile dintr-un ocean imens, peste care valurile trec, dar nu o pot distruge, indiferent ce-ar face. Sunt multe poeme convulsive în jurul nostru, și multă lume scrie o poezie atroce, provocatoare, unii reprezentanți ai generației '80 excelând în neliniște nu numai pentru a infirma o biografie în ultimă instanță rectilinie, lipsită de traume cu excepția acelor construite, ci și pentru a prelungi în fantasmă modernismul negativ care ne-a creat, dominat de absurdul lui Camus, de neantul lui Sartre și de existențialismul lui Jaspers, toate luate împreună în doctoratul cu funcție modelatoare al lui Nicolae Balotă. Când uită de sine, Mircea Petean scrie la fel, încrâncenat în grotesc, măcinat de durere și sfâșiat de coșmaruri pe care nu le poate exprima, simbolul generațional al sentimentului existențial negativ care-i încearcă pe mulți optzeciști fiind „fluturele cap-de-mort”, despre a cărui ocurență se poate scrie o monografie, într-atât de pregnantă îi este pregnanța, asociată tuturor fatalismelor pe care ni le putem imagina, de la cel istoric, general, la apocalipsa scrisului ca atare, despre care, din nou, s-ar putea articula o lucrare de sinteză, optzeciștii fiind cu atât mai apocaliptici, cu cât scriu sau trăiesc mai mult.

Numai că vine o vârstă a sedimentărilor înțelepte – 60 în cazul lui Mircea Petean –, când multe dintre aceste convulsii dispar, resorbite fiind într-o apocalipsă de hârtie, al cărei mentor este Bradbury și actant orice erou al contraculturii anilor '60, în care se cuvenea să lupți cu leviathanul numit stat, să te-mbraci în haine stridente de hippies și să murmuri tibetan psihedelisme, convins fiind că lumea nu e decât o coșmelie care se prăbușește vertiginos și inexorabil, luându-ne și pe noi cu ea, în străfunduri pe care nu le mai poți calcula. La 60 de ani Mircea Petean s-a sărbătorit editându-și o carte de poeme, *Catedrala din auz: Poeme ligure* (Cluj-Napoca: Ed. Limes, 2012), a cărei copertă – la care face referiri un poem pe care-l vom cita – nu are deloc oameni, ci doar un copac înalt și melancolic, îngemănat cu promontoriul unui peisaj marin cu valuri liniștite, pregătit să întâmpine noaptea în cuminenie și împăcare. În interiorul volumului se află trei cicluri de versuri frumoase și sigure pe ele însele, primele două fiind construite contrapunctiv, *Poemele Anei* – al treilea – stingând în cele din urmă toate prăpăstiile, pentru a sugera oarecum ceea ce Mircea Petean tot

spune de nu știu câți ani în versurile sale, și anume că secretul echilibrului vieții stă, în cele din urmă, în șansa de a-ți găsi un suflet-pereche, mulți neajungând aici sau refuzând privilegiul, dintr-un individualism excesiv care poate da și clipe excelente de viață, dar niciodată comuniune.

Altfel spus, *Catedrala din auz* are, în mod premeditat, o construcție simfonică, muzicală, pentru a sugera că la vârsta pe care a atins-o poetul, ritmul lăuntric este mai important decât contactul auditiv sau vizual cu exteriorul, imaginile din volum – câte sunt... – fiind fie onirice, fie preponderent statice, ca și cum cel care le consemnează e suspendat mereu în contemplație, surprinzând fiecare linie sau contur pe care îl vede ca pe o evanescentă aflată la marginea fragilă dintre existență și moarte. O moarte liniștită, abia întrezărită, resimțită ca o epifanie imperceptibilă a eternității; să nu uităm, când spunem toate acestea, că Mircea Petean este și unul dintre maeștrii haikuului autohton, scriind odinioară multe instantanee în care viața e suspendată cu un fir de aur deasupra neantului, netemându-se însă de acesta, ci stabilind cu el un dialog esențializat, prin care ființa vieții se întrepătrunde cu ființa nimicului cosmic, împrumutându-se reciproc, definindu-se prin oglindire.

Poemele ligure trimit la Genova, unde fiica poetului s-a stabilit, întemeindu-și o familie. De atunci – spune Petean – viața lui se-mparte între preaplinul unui trecut familial perfect și dorința ca acesta să fie regăsit în prezentul unor alte dimensiuni, cea a dorului și nostalgiei: „mi se întâmplă tot mai des/ să mă duc în bucătărie/ în dreptul geamului să mă postez// mi se întâmplă tot mai des – după ce Ștefana/ a schimbat Carpații pe Apenini/ și Marea Neagră pe cea Ligură –/ să stau și să mă uit pe cerul gol/ un pin crescut direct din stâncă/ își flutură flamura neagră deasupra/ apelor încremenite”. „Bătrân răsfățat de copii”, într-o geografie molcomă și așezată, în care marea scrie pe pietre caligrafii numai de Dumnezeu știute, poetul se descoperă „împăcat cu sine,/ împăcat cu celălalt,/ împăcat cu întreaga lume”, ca un „Buddha transilvan”, cum se autosurprinde într-un alt loc, și-n momentul în care – prieten de-o viață – mă las cuprins de invidie pentru o liniște pe care nu prea o văd la ceilalți colegi de-ai mei (Pantea continuă să scrie „negru pe negru...”), mă simt obligat să recunosc că Petean a avut curajul de a trăi altfel decât noi, adică neînregimentat vreunei instituții și eliberat de toate servituțile: și-a făcut editură, a tot scos cărți și le-a dus de la un capăt al țării la celălalt cu mașina proprie pentru a le vinde, având și șansa de a încropi o formație de lucru neverosimilă prin fețe zâmbitoare și serenitate, designul editurii, Cristian Cheșuț, fiind, sub acest aspect, una dintre ființele cele mai incredibile pe care le-am întâlnit în viața mea.

În consecință, primul ciclu al *Catedralei din auz* sugerează un epicureism aproape transmundan, se vorbește în el de „sfârșitul drumului sordid” al vieții și de „transfigurare” prin vorbă, efectul contrastiv al pierderii voluptății scrisului în favoarea voluptății rostirii fiind asociat, din loc în loc, regresiilor în organicismul rural al anilor de copilărie, viselor nostalgice care întrerup mici neliniști trăite pe malul Mării Ligure și, nu în ultimul rând, prietenilor – Ion

Pop, de pildă –, spre care Petean știe să revină ca la un liman fericit. Viața e o tehnică de dobândire a serenității – spune direct primul ciclu al volumului –, însă aceasta nu vine de la sine, ci se cuvine a fi construită, așa cum clădești carte lângă carte sau cărămidă lângă cărămidă, pentru a dura în ultimă instanță o casă pentru un cămin, așa cum poetul face în chiar clipa scrierii acestei cronici.

Ciclul al doilea, intitulat *Seara bună*, reprezintă reflexul negru, spasmodic al primului ciclu, cronologia celor două nefiindu-mi cunoscută, deși este aproape sigur că marasmul de aici reprezintă un plan inițial, de pornire, pe care serenitatea primelor versuri îl surmontează. Oricum, de la pagina 39 încolo atmosfera volumului se schimbă radical: domină grotescul, terifianta, neliniștea, apar, foarte pregnant și aproape insuportabil dacă pornești de la liniștea aproape suprafirească a ciclului inaugural, accente acute de durere și de coșmar, imaginile fiind, pe alocuri, chiar mai șocante decât cele clasice din Hieronymus Bosch: paricid („fiul își izbește tatăl/ cu tractorul// apoi calcă peste trupul inert/ cu roata din spate/ înainte și înapoi/ înainte și înapoi”), crime abominabile („tata și mama se opintesc/ să-și taie în bucăți fiul/ cu fierăstrăul”), versuri atroce, thanatice: „sunt poeme scrise la morgă/ în camere de tortură/ în locuri destinate execuțiilor publice/ în cotloane și unghere de spitale/.../ smoala nopții se scurge în jgheburile/ pătate cu sânge”. Imagismul predilect este acela al trupurilor dislocate, descărnate: cuiva îi crește „gușa ca la pelicani”, un om dorește ca dinții să-i crească la spate, ca-ntr-un coșmar kafkian, poetul vorbind de „convieșuirea ca neliniște” și de servituțile sale întunecate, întreg ciclul dând la iveală atât un univers nocturn schinguit, insuportabil, cât și incapacitatea poeziei de a-l exorciza.

Acesta e, de altfel, mesajul concluziv al volumului aniversar cu care s-a sărbătorit Petean, ca „ultim expert în nostalgie”, cum se autodenumește: poemul sau literatura nu „salvează” nimic, nu pot „mântui”; doar viața (unora...) o poate face. Acum 40 de ani, când bovarizam pe băncile facultății, o asemenea apostazie ne-ar fi făcut să-l căsăpim pe cel care o mărturisește. Acum, nu facem decât să zâmbim, mai mult sau mai puțin oriental, fiecare după cum îi e puterea. Însă, majoritatea dintre noi au trăit o viață de hârtie, a cărei neliniște s-a metastaziat în ființa noastră, de-realizându-ne. Se vede treaba că Petean a trăit altfel, mai calm, mai senin și mai împlinit decât mulți dintre cei cărora le editează azi cărțile, spunându-le sfătos că esențial e de fapt drumul invers, care duce de la carte la viață, barieră pe care unii n-au curajul s-o depășească. ■

Liturghii bolșevice: STALIN, *Cursul scurt* și gramatica totalitarismului

Vladimir Tismăneanu

TOTALITARISMUL A fost patologia absolută a veacului trecut. În pofida predicțiilor euforice, înfrângerea nazismului și colapsul comunismului nu au dus la extincția atracției spre formulele de tip totalitar. Islamismul revoluționar este o astfel de doctrină, creată și diseminată de intelectuali convinși că au misiunea sacră de a lupta împotriva modernității liberale, socotită coruptă, bolnavă, decadentă, perversă, mercantila și filistină.

Marele filosof politic Leo Strauss a vorbit, în februarie 1941, acum șaptezeci de ani, despre nihilismul german, patul germinativ al nazismului, dar, în același sens, putem vorbi despre nihilismul bolșevic și cel islamist. Cum demonstrează Paul Berman într-un superb eseu apărut în *The New Republic* (numărul din 18 septembrie 2011), infrastructura mitologică a islamismului (ceea ce Alvin Gouldner numea cândva, referindu-se la marxism, matricea sa paleosimbolică) este una totalitară, înrudită cu aceea a comunismului și fascismului. Scria Camus și avea deplină dreptate: „Niciunul dintre relele pe care totalitarismul pretinde a le remedia nu este mai rău decât totalitarismul însuși“. Iar Orwell propunea această terifiantă imagine pentru experiența vieții într-un regim totalitar: „Imaginați-vă un om cu o cizmă peste gură, pentru vecie“. Teoarea și ideologia, o știm de la Hannah Arendt, se îngemănează în acest nou tip de politică ce urmărește distrugerea cetățeanului, a omului ca persoană morală și juridică. Este de fapt ceea ce Pieter Viereck a diagnosticat, încă în 1941, scriind despre rădăcinile mentalității naziste, drept metapolitică.

Expresie paradigmatică a mentalității și practicilor totalitare, stalinismul s-a născut din leninism, un marxism rusificat, a fost copilul său legitim. Gramatica mitologiei staliniste a fost codificată în *Cursul scurt de istorie al Partidului Comunist (bolșevic) al URSS*. Într-un regim logocratic, textul oficial capătă valoare de evanghelie, de revelație divină. În memoriile sale, Dimitri Șepilov, redactor-șef al *Pravdei* în ultimii ani de viață ai lui Stalin, apoi ministru de externe, epurat în iunie 1957, povestește cum dictatorul petrecea ore în șir examinând maniacal, cuvânt cu cuvânt, textul machei unui nou manual de economie politică. Scrierea unui asemenea manual, spunea Stalin, este „o sarcină istorică“ (Dimitri Șepilov, *The Kremlin Scholar: A Memoir of Soviet Politics under Stalin and Khrushchev*, Yale University Press, 2007, p. 25).

Nu voi obosi să o spun: apariția în românește, la Editura Curtea Veche, a trilogiei lui Leszek Kołakowski *Principalele curente ale marxismului* este unul dintre cele mai importante evenimente intelectuale din România ultimelor două decenii. Salut, așadar, consecvența cu care prietenii de idei de la *Obiectiv cultural* mențin discuția deschisă pe un subiect care rămâne, vai, de o stringentă actualitate: natura, dinamica și consecințele radicalismului utopic. Nu cronici de moment, semnalări grăbite ale unei apariții editoriale de excepție, ci reflecții adânci despre problema Răului, despre nihilismul revoluționar modern, despre persistența seducției totalitare dincolo de refulul (temporar?) al mișcărilor de masă întemeiate pe organizarea resentimentului social, religios sau etnic, deci pe ceea ce istoricul Peter Gay a definit drept cultivarea urii.

Cursul scurt de istorie al PC (b) al URSS (Kratkii Kurs) a fost scris de o comisie a CC condusă de Stalin și din care făceau parte ideologi de vârf, precum Andrei Jdanov, succesorul lui Serghei Kirov în fruntea organizației din Leningrad a partidului, ateistul *en titre* al partidului și hagiograful profesionist Emelian Iaroslavski, precum și „tinerele speranțe“ ale istoriografiei și filozofiei de partid, între care Piotr Pospelov. În chip ironic, același apologet al stalinismului care a fost Pospelov avea să fie unul dintre principalii autori, din câte se știe, ai *Raportului secret* în care, la Congresul al XX-lea al PCUS, în februarie 1956, era denunțat ceea ce s-a numit cultul personalității lui I. V. Stalin (în rusă, „kul't licinost“). În cursul pe care îl țin anual la Universitatea Maryland despre ascensiunea și căderea comunismului în veacul al XX-lea, veacul lagărelor de concentrare, al camerelor de gaze și al religiilor politice cu pretenții redemptive, discut pe larg semnificația ritualică a *Cursului scurt*. La Yale University Press a apărut anul acesta o excelentă carte a istoricului David Brandenberger despre statul propagandistic, ceea ce naștii numeau *Weltanschauungsstaat*, cu un capitol special despre geneza *Cursului scurt* (am recenzat cartea lui Brandenberger, precum și remarcabilul studiu „Stalin's Cult: The Alchemy of Power“ de Jan Plamper, în numărul din luna mai 2012 al revistei britanice *International Affairs*).

Statutul *Cursului scurt* a fost în mișcarea comunistă echivalentul celui al lui *Mein Kampf* în universul ideologic național-socialist. În 1941, Mao Zedong îi îndemna pe membrii Partidului Comunist Chinez

să trateze acest text drept principala lor busolă ideologică. Scris în 1938, deci în anul procesului lui Nikolai Buharin, publicat oficial în 1939, acest curs consacra „manualizarea“ versiunii staliniste a istoriei bolșevismului și era de fapt antipodul scrierilor din exil ale nemesisului lui Djugașvili, Lev Davidovici Troțki. Stalin citea cu creionul în mână publicația troțkistă de exil *Biuletin opoziții*, ținea în biblioteca sa personală exemplare cu nenumărate însemnări marginale și sublinieri din *Istoria Revoluției Ruse, Revoluția trădată și Școala stalinistă a falsificării*. Fără să știe aceste detalii, Orwell scrie în 1984 despre obsesia lui Big Brother legată de scrierile adversarului său exilat, Emanuel Goldstein.

Finalitatea *Cursului scurt* era, așadar, negarea cosmologiei politice a bolșevismului original, întronarea, fără drept de apel, a unei istorii ultimative și apodictice, în care faptele erau desfigurare până la extincția completă a sensului lor genuin. Stilul personal de scriitură al „părintelui popoarelor“ era ușor de recunoscut. Narațiunea stalinistă era impregnată de modelul catehistic, ceea ce o făcea de fapt cât se poate de accesibilă, mai ales în comparație cu speculațiile abstracte ale lui Marx și infinitele divagații, aproape imposibil de urmărit, ale lui Lenin, mereu în luptă cu o fracțiune sau alta.

Stalin a redactat (istoricul Jonathan Brent crede că a și scris) capitolul din *Cursul scurt* dedicat materialismului dialectic și istoric. Ceea ce era frapant ținea de codificarea cvasimistică a tezelor lui Engels din *Anti-Dühring*, insistența pe modelul triadic de sorginte hegeliană (teză-antiteză-sinteză), afirmarea universalității contradicțiilor (abordare dezvoltată apoi de Mao Zedong) și tăcerea în jurul celei mai subversive legi a dialecticii hegeliene, menționată de Marx în *Das Kapital*, negarea negației ca direcție a schimbării (faimoasa spirală teleologică). Un alt punct esențial pentru Stalin era formularea tranșantă, cu exemple deliberat falsificate din istoria recentă a URSS, a legii „intensificării luptei de clasă pe măsura înaintării în socialism“, raționalizare și legitimare a Marii Terori. Întreaga istorie a bolșevismului era astfel prezentată drept o schemă maniheistă, teologică, soteriologică și demonologică, culminând în chip „legic și obiectiv“ în dictatura stalinistă, prezentată drept „forma maximă și desăvârșită a democrației“. Se insinua, în filigran, teza „sfârșitului istoriei“.

GELU IONESCU

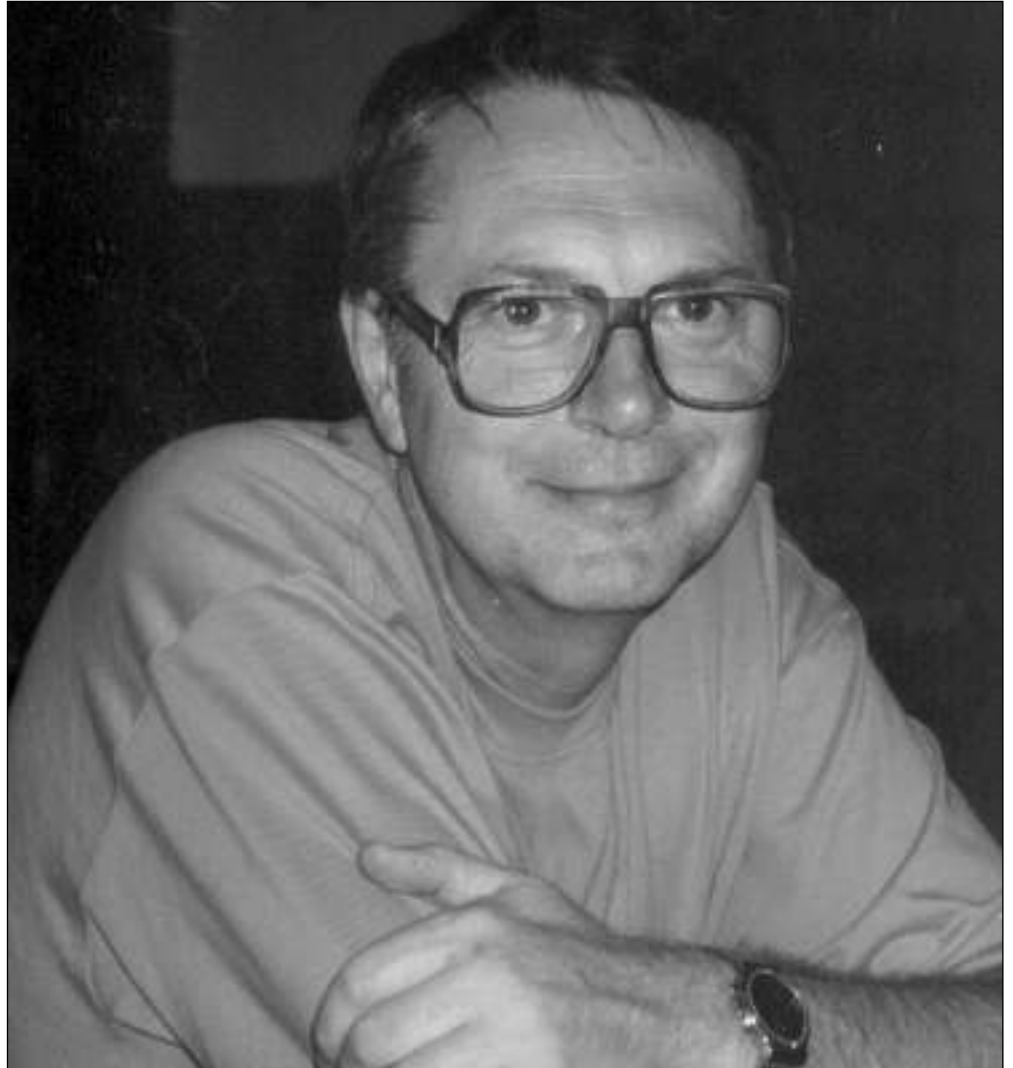
– portret la 75 de ani

Iulian Boldea

INTELECTUAL DE reală deschidere conceptuală, comparatist cu viziune amplă și eseist subtil, Gelu Ionescu este un „critic de idei, spirit analitic și speculativ, eseist subtil, interpret ingenios al unor capodopere“ (Mircea Zăciu). În *Romanul lecturii* (1976), Gelu Ionescu explorează modelul epic proteic al romanului, dar și impactul masiv pe care acesta l-a avut asupra sensibilității contemporane, sugerând existența unei viziuni românești, a unei tentații a romanului, mai mult sau mai puțin revelatoare, și chiar a unei „mitologii“ sugestive ce a influențat profund literatura modernă. Faptul că lectura modernității este determinată de un adevărat cult al narativității, de „imperative epice“ conduce la concluzia, exprimată ferm de Gelu Ionescu, potrivit căreia „lectorul modern poate fi socotit [...] un lector de romane“. În măsura în care e interesat în mod aproape exclusiv de tramă, de subiect, de avatarurile actanților, cititorul de romane „epicizează orice lectură“, alterând, în procesul receptării, „însăși substanța și structura“ unor texte de diferite genuri. Cazuri dramatice sunt contaminările unor opere dramatice de acest limbaj al romanului, după cum cazuri și mai deprimante sunt contaminările exercițiilor critice, atrase frecvent de „romanul operei sau vieții autorului ei“. Așezarea în penumbră a operei are ca element corelativ expunerea în prim-plan a avatarurilor biografiei autorului, biografie „dependentă de valoarea sau prestigiul operei“, cea care „oferă o materie epică deseori spectaculoasă, ce are o valoare în sine“. Mecanismul critic, „tehnica de atac, interpretare și stratificare a valorilor, motivelor, obsesiilor și temelor“ se desfășoară, astfel, în conformitate cu un set de strategii narrative, care conturează o amprentă „romanească“ a receptării: „Lectura [...] își concepe un fel de roman al ei, sustras din text, sprijinit pe el“. Aserțiunile criticului impun prin fermitate și precizie:

suntem fiii romanului [...] și destinul exegezei nu poate să nu recunoască în el o puternică, cea mai puternică înrudire – atât prin forma comună a prozei, prin spiritul și preocupările pentru istorie și epic, pentru psihologie, comportamentul și adâncurile umane, prin pasiunea pentru analiză și interpretare, curiozitatea științifică artistică, pentru aplicarea structurală către exercițiul intelectualului asupra realității.

În preliminariile cărții sale, Gelu Ionescu trasează o distincție netă între *lectură* și *înțelegerere*. Viziunea critică a autorului e arti-

• Gelu Ionescu

culată din predispoziție raționalistă, din erudiție, dar și din sensibilitatea acută la inefabilul textului: „Lectorul modern poate fi socotit, în genere și în datele lui generale, ca un lector de romane. Cartea pe care o citește – carte ce presupune prin însuși domeniul abordat și o ambiție sau o tratare literară – tinde, prin obișnuința receptării, să devină sub ochii săi un roman“. Teoretizările lui Gelu Ionescu abandonează, de multe ori, spațiul arid al conceptualizării, anvergura pur speculativă, în beneficiul unor modele și exemple pregnante, al unor ilustrări pertinente, din necesitate a rigorii și din vocație analitică. Receptarea valorilor și operelor literare reiese din simțul particularului și din spirit sintetic, ambele pliate pe o pregnantă capacitate de a decupa esențialul și semnificativul dintr-un text sau context. Un portret al lui Tudor Vianu, trasat în culori estomate de asceza unei ad-

mirații subînțelese, trimite la un posibil autoportret, prin care se conturează liniile propriului temperament:

Cred că Tudor Vianu are și va avea discipoli nu pe cei care preiau ca pe niște clișee tehnicile sale de demonstrație, pe cei ce-i aud fraza și abordează o viziune formal-umanistă, ci pe cei care pot să se supună pe sine și știința lor acestei necesități dramatice a solidarității, a mai măruntii sau mai amplei lor voințe de întemeiere, crezând în aceleași criterii și înțelegând prin impersonalitate un stil înalt, necesar și obligatoriu (fără a fi unicul) al unei adevărate culturi moderne. Într-o „literatură de poezii“ – cu mirifice inspirații și zone de valoare netăgăduită – Tudor Vianu reprezintă cazul fericit și atât de demn de a fi repetat al unui filosof al literaturii.

→

→

Impersonalitatea textelor critice ale lui Gelu Ionescu nu e rodul unei uscăciuni conceptuale sau al unei scriituri ostentativ detașate; e vorba, mai degrabă, de o impersonalitate de viziune și de temperament, născută, nu construită din artificii de metodă. Interpretările aplicate pe text din această carte sunt interesate de scriitorii „problematici“ (Urmuz, Vinea, Voiculescu, Marin Preda, Márquez etc.).

A doua carte a lui Gelu Ionescu, *Orizontul traducerii* (1981, ed. a doua, 2004), circumscrie domeniul lecturii prin grila traducerii. Într-o amplă introducere (*Câteva repere*), criticul se referă la „locul și rolul traducerilor într-o literatură“, vorbind „despre valoarea și funcția lor literară în cadrul unei literaturi“. Dincolo de clarificările teoretice necesare, realizate mai ales prin grila teoriei recepției a lui Jauss, criticul insistă asupra funcției și finalităților traducerii. Nu lipsesc din carte accentele polemice, cu atât mai bine-venite cu cât statutul traducerii e perceput îndeobște ca fiind unul ingrat:

Ideea unui protecționism al literaturii originale prin limitarea sau ilimitarea traducerilor este falsă, și prin premise, și prin consecințe. Niciun autor contemporan nu e „protejat“ dacă literatura română sau oricare alta e privată de existența unei versiuni în românește a lui Cervantes, de pildă. Și, dimpotrivă, valoarea operei literare devine mai certă într-o literatură ce cunoaște și „și-a însușit“ prin traduceri valorile lumii. Protejarea e un argument administrativ care poate deveni anticultural și, deci, antiproductor.

Ideea fundamentală a criticului e că „nicio istorie a literaturii române contemporane [...] nu va putea ignora locul și rolul traducerilor“, care determină chiar „modul cum literatura română [...] se concepe pe sine atât în acest dialog, cât și în structurile cele mai adânci ale originalității sale“. Gelu Ionescu realizează, în fapt, conexiunea între „istoria operelor și curentelor“ și „istoria lecturii“, subliniind rolul traducerilor (alături de operele originale) în configurarea *orizontului de așteptare*. O idee pertinentă este aceea conform căreia „concurența traducerilor potențează valorile literaturii naționale, chiar dacă șilește la anumite revizui de înțelegere“. În viziunea lui Gelu Ionescu, percepția traducerilor nu trebuie să se reducă la stadiul dezbaterilor asupra influențelor, dimpotrivă, trebuie să le circumscrie ca „act de creativitate“, în măsura în care ele „împământenesc“ modalități noi de expresie, forme inedite de frazare a trăirilor. Bine-venită este și incursiunea, temeinic documentată, în istoria traducerilor românești, accentul fiind plasat mai ales asupra perioadei contemporane. Comentariile care ilustrează preambulul teoretic (40 de titluri) sunt interpretări „modernizatoare“, cum scrie autorul, ale unor opere traduse în limba română, din Antichitate până în contemporaneitate.

În *Anatomia unei negații* (1991), criticul investighează aspecte ale activității literare a lui Eugen Ionescu dintre anii 1926 și 1940. Investigația e meticuloasă, minuțios documentată, incontornabilă. Criticul subliniază faptul că opera lui Eugen Ionescu are „un profund [...] caracter autobiografic și confesiv“, astfel încât „critica,

poezia, proza, pamfletul, esul nu erau altceva decât oglindiri, fragmente ale unui *jurnal*“. Ipoteza lui Gelu Ionescu, aceea că „scrierile românești“ nu sunt decât „dilatări ale unui jurnal“, este ferm și minuțios demonstrată. Substanța autobiografică a operei eugenionesciene este grefată pe o concepție autenticistă, din care rezultă ideea că literatura nu e decât „o tehnică, o convenție, ceva acceptat, general, uniformizant“. Pentru că jurnalul este „punctul (sau genul) cel mai apropiat de sinceritate“, criticul presupune că „Eugen Ionescu a dorit, a sperat [...] să scrie un roman-jurnal“, astfel că, „la nivelul strict literar, Eugen Ionescu este... un romancier ratat“. Sunt explorate constantele tematice și expresive ale acestui segment al operei lui Eugen Ionescu, subliniindu-se însă și acele trăsături, direcții, teme ce se vor regăsi, dezvoltate, duse la desăvârșire, în creațiile de maturitate. Criticul reînvie, în paginile sale dense, substanțiale sub raportul informației, sobre și echilibrate, contextul literar al epocii, circumscriind, cu intuiție și rigoare, operele ionesciene în cadrul curentului de idei care a marcat tinerețea scriitorului. Mizând pe ideea continuității de atitudine și stil, criticul semnaleză constantele personalității lui Eugen Ionescu („obstinația perpetuă de a fi un disident, incapacitatea structurală de a adera la o mișcare, la un curent sau la orice altă formă de constrângere, liber acceptată sau impusă“), considerând literatura de început a viitorului mare dramaturg mai ales din perspectiva dimensiunii sale de document al unui temperament artistic:

Toată „literatura“ tineretii lui Eugen Ionescu este un document – nu numai pentru că el a voit-o astfel, dar pentru că prin ea autorul nu a reușit să se sublimeze, să-și ascundă imperfecțiile și obsesiile, să-și mascheze un fond ultragiătat și torturat, în care regăsim ceva din destinul crizei unei generații. Tangențele dintre viața și ideile sale și ale altora sunt multiple [...]. Căci pentru orice curios al literaturii care a citit câteva dintre operele și a aflat câte ceva despre viața și cariera lui Eugen Ionescu, faptul că atât opera cât și autorul au avut un destin paradoxal constituie aproape o banalitate.

Atitudinea de frondă, de negare a tradiției anchilozate sau a tiparelor convenționale reprezintă argumentul cel mai elocvent al legăturilor dintre literatura începuturilor și cea a maturității creatoare. Desigur, Gelu Ionescu nu supradimensionează producția de tinerețe, subliniind că „anticipări strict literare nu sunt foarte multe“, chiar dacă cele care există „nu sunt neimportante“. Edificând „biografia unei deveniri“ (Laurențiu Ulici), Gelu Ionescu investighează dialectica actului de creație al autorului lui *Nu*, scriitor pentru care cuvântul e intolerabil prin convenționalitatea lui, iar literatura, ca sistem de convenții, e negată în numele libertății totale de creație și de reacție estetică și etică a scriitorului:

oroarea față de fixare – gândul că fixarea înseamnă moarte (temperamental omul pare a oscila violent între luciditate și patimă, între blândete și delir) ne descifrează în bună parte evoluția acestui scriitor. Chiar creațiile sale dramatice sunt niște istorii ale disoluției. Până și limbajul a intrat în acest mecanism care a fost declanșat mereu de neputința de a se consola cu ceea ce este, în limitele condiției umane. Ceea ce domină și a dominat

literatura lui Eugen Ionescu este o extraordinară capacitate de a naște surpriza, de a fi detașat de previzibil, o tehnică a iscării ei, structurală de fapt conștiinței omului.

Excursurile de aspect conceptual, de mai accentuată generalitate, sunt urmate cu consecvență de numeroase incursiuni analitice. Criticul conturează un portret viabil al „tânărului“ Eugen Ionescu, reliefând ideea continuității, chiar paradoxale, ce va fi o constantă a scrisului eugenionescian, împreună cu o fertilă tradiție a rupturii.

Cărțile de aspect autobiografic ale lui Gelu Ionescu (*Copacul din câmpie*, reluată, cu modificări și adăugiri, în *Covorul cu scorpioni*) sunt revelatoare pentru însușirile sale de memorialist sensibil atras de freamătul timpului revolut, de reculul memoriei în trecut, de abstragerea conștiinței în fața adevărului propriului destin. Demn de toată atenția este, cum observă Matei Călinescu,

sensul permanentului efort al lui Gelu Ionescu de a-și menține mărturia în marginile adevărului, așa cum l-a perceput eul lui, fără pretenții și (în măsura posibilului) fără iluzii, controlându-se mereu și relativizându-și punctul de vedere, recunoscând posibilitatea unor ipoteze sau opinii diferite, fără a renunța însă nicio clipă la convingerile lui cele mai profunde. E admirabilă etica abținerii de la generalizări (totdeauna facile), modestia metodică a discursului – cu atât mai mult cu cât bănuiesc, la acest autor, o alternanță între un mare orgoliu și o mare îndoială de sine.

Cu toată încărcătura afectivă ce se ghicește în spatele cuvintelor și imaginilor, autorul își asumă o frazare directă, un ton al evidenței nemediate și al sugestivității adevărului spus dintr-odată, fără ocol sau nuanță falsificatoare. E vorba, cum s-a observat, de o „miză a exactității, urmărită cu orice risc“ (Daniel Cristea-Enache), care pune între paranteze orice exces de afectivitate. Mircea Iorgulescu observă, de altfel, că

memorialistul nu stă să se-ncurce în subtilități și nuanțări suspecte de bizantinism, detestă ocolurile, merge direct la țintă. Atitudine nu lipsită de unele riscuri. Foarte sever cu provincialismul, ruralismul, duplicitatea culturii române și, în genere, cu defectele reale sau imaginare ale românilor înșiși, Gelu Ionescu este astfel de părere că, involuntar, geniul lui Caragiale ar fi „sugerat unui întreg popor acomodarea cu prostia, viciul și mișelia“.

Saturat de informație, „îmbătat de esențe [...], cărturar ultrasensibil“ (Gh. Grigurcu), posesor al unei scriituri ce refuză cu fermitate emfaza sau imprecizia, cultivând totuși mobilitatea privirii și deschiderea ideatică, Gelu Ionescu e un critic literar care fascinează prin subtilitatea notațiilor și prin performanțele speculative, prin sistematica unei gândiri care, fără a abuza de taxonomii, de încadrări categoriale, reușește să construiască o viziune sistematică, unitară, coerentă cu privire la operele sau autorii comentați.

Epistolar I. NEGOIȚESCU – GELU IONESCU

SCHIMBUL DE scrisori cu I. Negoïtescu (decembrie 1982 – ianuarie 1984) – mai bine zis monologul său pe care îl întrerup de câteva ori – datează din lunile în care, amîndoi, luam hotărîrea de a nu ne mai întoarce în țară. Mie norocul mi-a zîmbit, pentru că Vlad Georgescu, un vechi prieten, mi-a oferit postul de redactor la Europa Liberă. Nego a trecut prin momente dificile și din punct de vedere material, mai ales după încetarea colaborării sale cu Deutsche Welle și BBC, adică după mutarea sa la München. Într-o situație similară era (așa cum reiese din aceste scrisori și din cîte îmi amintesc) și Emil Hurezeanu, care „alegea – și el – libertatea“. Cu toții îi așteptam, în vizită, pe Doinaș și Irinel... Și dialogam cu Parisul „Jeruncilor“ – dar mai ales ne erau aproape, foarte aproape, Ion Vianu și Matei Călinescu.

Dacă în acest mic epistolar intervine atît de des tema singurătății este pentru că acesta era sentimentul nostru dominant, căci – deși eu aveam familia care venea către Germania – singurătatea intelectuală, izolarea și lipsa prietenilor, a dialogului și ambianței lumii literare bucureștene ne erau comune. Și foarte apăsătoare. Textele sînt concludente – recitindu-le pentru această publicare (ele țin de „arhiva deșfărării“ scriitorilor, atît de bogată în mărturii aproape identice ca „stare“, neliniște – chiar deseperare, din cînd în cînd), recitindu-le deci, îmi dau seama că ele au o încărcătură de *document* și nu sînt simple comunicări, chiar grave, între buni prieteni. (Poate că cineva, cîndva, va aduna toate aceste semne de nedespărțită-despărțire a celor care, scriitori fiind, au revenit cu „textul“ lor acolo de unde plecaseră-fără-să plece.)

Pentru amîndoi, acel „acolo“ reprezintă locul unde există, „se face“ literatura română, așa *cum* se putea face și *cît* se putea face. Româna lui „î din a“ nu ne atrăgea: nu despre gramatică era vorba, ci despre numărul mare de veleitari și nechemați care credeau că numai literatura (sau pseudoliteratura) exilului e cea reprezentativă, cea „adevărată“; în consecință, erau destui care credeau că Nego, eu, Matei Călinescu și toți ceilalți eram „pseudocomuniști“ și deci nepublicabili în puținele și slăbănoagele reviste mai mult-sau-mai-puțin literare din emigrație – excepțiile sînt cu atît mai onorabile; ele sînt bine consemnate și analizate de Florin Manolescu în *Enciclopedia* sa. Unde „vocile“ din exil aveau, în parte, dreptate, era în punctul de vedere al libertății de exprimare. Pe asta am învățat-o, toți cei plecați, mai repede sau mai încet – dar am învățat-o, mult înainte de 1989.

Ce și cît a fost valoros în literatura emigrației române din anii '40-'90 a fost sau e pe cale de a fi recuperat, din cîte știu. Trebuie recuperat, nu numai pentru întregirea hărții unei literaturi, ci mai ales pentru istoria felului cum se gîndește și s-a gîndit în mediile elitare românești.

În ceea ce-l privește pe Nego, el face referiri la cîteva proiecte literare: mai întîi la o carte despre Dostoievski – la care lucra de mult. Din păcate, a abandonat proiectul – ceea ce a rămas a fost numai un proiect publicat în revista *Secolul 20*, nu mai știu în ce număr și în ce an; cred că ar merita retipărit – îmi amintesc că l-am citit la apariție cu foarte mare interes.

Mai este vorba despre o revistă literară pe care ar fi proiectat-o Paul Miron și S. Damian, o revistă care i-ar fi fost încredințată. (Cred că se căutau sponsori, cum se spune acum, și nu prea se găseau.) Nu mai țin bine minte amănunțele – ceea ce a reușit, pînă la urmă, Negoïtescu au fost cele cîteva suplimente literare ale revistei *Dialog*, publicația lui Ion Solacolu (sfîrșitul anilor '80, începutul anilor '90).

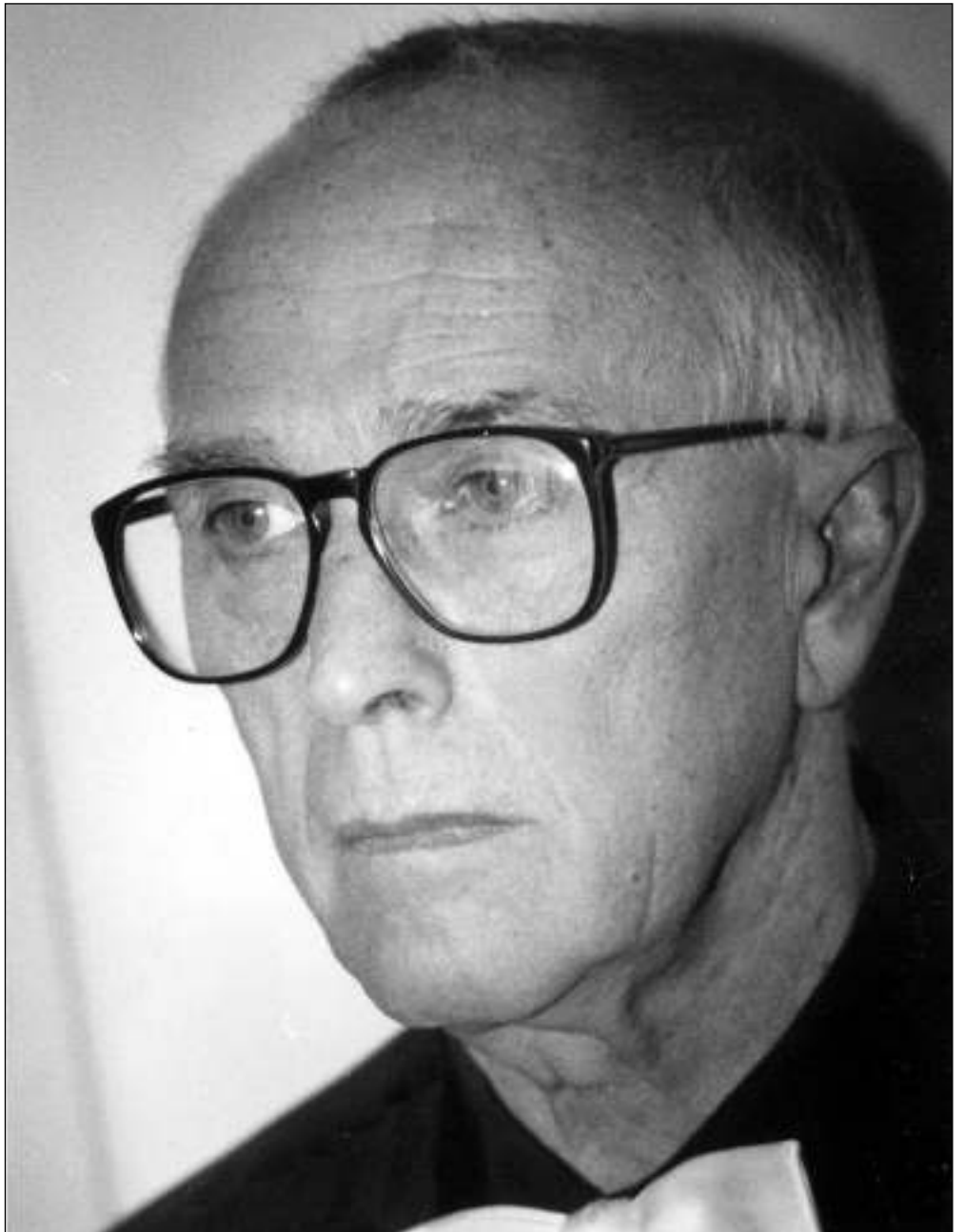
În sfîrșit, opțiunea sa definitivă pentru redactarea unei istorii a literaturii române la care el s-a oprit și căreia i-a consacrat

ultimii săi ani. Un mare efort – și, din păcate, ajungînd la un rezultat inegal. De fapt, cred că atît de originala sa vocație de critic literar nu era la largul ei în istoria literaturii. Era pariul său, eu nu l-am sfătuit să-l facă. Dar asta e o altă problemă. Și ideea sa, conform căreia această istorie *ar trebui* citită la microfonul Europei Libere, era discutabilă: nimic mai antiradiofonic decît lectura unor astfel de texte prea subtile și adresate, cel mult, cîtorva sute de ascultători răbdători; dar lecturile chiar s-au făcut și Nego a putut fi ascultat citindu-și fragmente din cartea sa.

În fine, consider că publicarea acestor scrisori este un omagiu adus celui extraordinar simț al prieteniei pe care Nego l-a avut – așa cum știu (din ce în ce mai) puținii care s-au bucurat de el.

GELU IONESCU

mai 2012

• I. Negoïtescu. Foto: Radu

[1]

Köln, 19 dec. [1]982. Dragă Gelu, azi am primit prea scurtul dar decisivul tău mesaj din Paris. Decisiv, fiindcă foarte bine ai făcut întreprinzând în sfârșit pasul tragic-salvator! Te felicit pentru fetița ta – chiar acum vreo săptămână ți-am trimis la București, unde te credeam, o felicitare. Mesajul tău este însă prea eliptic, fiindcă aș vrea să știu pe larg când și în ce condiții ai plecat din România; ce faci și ce perspective ai pe aceste meleaguri. Spui că ești sfișiat... Înțeleg, dar nu perfect. În definitiv, ai scăpat din groapa îngrozitoare, unde chiar dacă ți se pare că ai lăsat carieră și prieteni, totuși mediul acolo acum instalat distruge și anulează valoarea carierelor și prietenilor. Ce să facem dacă suntem fiii unui popor și nefericit dar și mizerabil, și în același timp fiii unei epoci de asemeni – pretutindeni – nefericite și mizerabile, cu deosebirea că aici în Vest civilizația proprie mai respiră și le permite membrilor ei să respire, ba chiar să mai guste *uneori*, aproape toți, și bucuria vieții.

Eu, după cum știi, am intrat în al patrulea an de când am părăsit, pentru o obișnuită escapadă occidentală, România. Spre norocul meu, căci cu firea mea sinucigașă, n-aș fi supraviețuit teribilelor încercări de acum, mai cu seamă că nici nu sunt în stare să țin capul plecat. Deși m-au ajutat oameni binevoitori, norocul ce l-am avut (nesperat, neplănuit) de a putea să-mi prelungească cu anii șederea aici îl consider o intervenție divină în destinul meu: Dumnezeu s-a îndurat să-mi mai îmblânzească soarta. Dar să nu crezi că provizoratul continuu, lipsa perspectivei materiale (la vârsta mea! – am trecut de 61), singurătatea teribilă în care trăiesc, o izolare adeseori asemănătoare cu cea din anii de închisoare (să mă ierte Dumnezeu pentru această vorbă exagerată, însă totuși exact așa trăită), toate acestea să nu crezi că nu mă apasă îngrozitor. Măcar mă simt liber și demnitatea mea umană nu este batjocorită de nimeni. Bineînțeles am tot sperat că moare sau cade de la putere nebunul și condițiile din țară vor fi mai suportabile moral, măcar așa cum au fost cu vreo cinci ani în urmă, și mă voi întoarce. De aceea n-am rupt definitiv punțile. Toate semnele sunt însă că nu mai avem de ce să ne facem speranțe pentru acolo (aș vrea și de la tine amănunte în această privință). Bursa mea, în cadrul căreia țin cursul la universitatea din Münster, mai durează pînă în octombrie 1983. Nădejdea mea arzătoare este că această bursă se va mai prelungi și pe 1984. Dar dacă nu? Și dacă da, totuși ce va urma după terminarea prelungirii? Căci n-o să-mi dea nimeni burse la infinit! Dacă cer aici azil politic și-l obțin, asta încă nu-mi dă dreptul la echivalarea unei pensii. Ce-o să fac deci, ce-o să lucrez ca să-mi câștig existența, acum când sunt pe calea spre vârsta de 70? Și apoi încă și încă, teribila singurătate. Uneori, afară de ziua de miercuri când călătoresc la Münster, nu văd pe nimeni... Dacă n-aș lucra ca un nebun (pentru mine!) de dimineața pînă noaptea și dacă n-aș avea muzică la radio, probabil că aș înnebuni. Atît deoamdată. Scrie-mi pe larg. Te îmbrățișez cu toată dragostea nego

p.s. În 27 dec. mă duce [Edmund] Pollak cu mașina la Viena, unde vreau să-l văd pe Hurezeanu și mă întorc la Köln prin 7-8 ianuarie.

Dacă vii încoace, poți locui la mine și te pot hrăni!... [adaos marginal]

[2]

Köln, 21 dec. 1982 Dragă Gelu, mă reped să-ți scriu iar, mai întîi ca să te anunț că nu mai plec la Viena și că deci poți să-mi răspunzi de îndată. Pollak pleacă la Budapesta și astfel mă lua cu el la Viena, dar între timp a fost o mare spargere în vecini și soției lui îi este teamă să rămînă singură, așa că rămîn și eu cu ea (ca de obicei), să-i țin de urât! – asta la reședința lor uriașă de la țară, în Derkum (nu departe de Köln). Ca să îți dai seama cît de singur mă simt: așa cum m-a bucurat enorm ilustrata ta, mă bucuram teribil să-l revăd pe Hurezeanu la Viena – și cînd am aflat că nu mai pot realiza acest plan, am plîns ca un copil!... De fapt n-am „dor de țară” – n-am știut niciodată ce e asta –, dar mi-e mai mult decît dor să stau de vorbă cu prieteni buni „de acolo”. Nimeni aici nu te poate înțelege ca cel de „acolo”. Cu bunul meu prieten Nemoianu duc cea mai activă corespondență, de ani de zile, uneori e aproape săptămînală*, dar și el tare s-a mai americanizat, chiar Europa o privește... prin telescop. Calitatea mea de bursier și „pașaportar român” (deși precară și oricînd gata să se răstoarne în „azil politic”), adică de om care tot așteaptă (zadarnic) să devină totuși posibilă o întoarcere, mă face să mă simt mereu de „acolo” și doar provizoriu aici – deși, așa de izolat cum trăiesc eu aici, că nici din țară nu mai știu aproape nimic (n-am ziare, reviste, scrisorile sunt rare, tîrzi și... eliptice), nici de la Paris măcar nu am vești, iar ziarele, franceze ca și germane, le evit, căci mi-e greață de politică; îți închipui deci cum se organizează oribila mea singurătate. Probabil că e o existență foarte nesănătoasă: tu nu o vei cunoaște, căci ești mult mai tînăr decît mine și... nu ești singur!!! Te rog încă o dată scrie-mi despre tine detaliat și dă-mi vești despre Doinaș, despre cei de „acolo”. Te sărut cu drag

Încă o dată: bine ai făcut! și te invidiez. Îți aduci aminte conversația noastră în parcul Herăstrău, ultima?

* de la el mai aflu cîte ceva din țară sau de la Paris!... [notă marginală]

[3]

31.12.1982

Dragă Nego,

Îți răspund aproape imediat la cele două scrisori ale tale; aproape imediat pentru că nu am dispoziție de scris decît cu intermitențe, pentru că de 4 zile este aci Ion și Ioana [Vianu], cu care mă văd zilnic la prieteni, în turneu, pentru că mai scriu și altceva, adică texte sub pseudonim, deoamdată, pentru Free Europe. O iau pe puncte.

Am reușit să capăt pașaportul după o alergătură, insistențe și amenințări de 3 luni cerînd să plec la un colocviu la Geneva unde eram invitat de André Reszler, prietenul lui Ion, și pentru a participa la (închipuata de mine) sărbătorire a lui Ionesco la Paris cu ocazia a 70 de ani; nu-mi dădeau niciun

răspuns. DR [Popescu] mă tot amîna, așa că am făcut un memoriu la actualul secretar cu cultura, foarte țințos; de fapt mi-au dat drumul pentru că sperau să fac ceva spre a îmbunătăți relațiile cu Ionesco, un fel de mică garanție a unor oarecare libertăți. La Geneva am avut un oarecare succes, dar au început chinurile: ce fac? Acasă nu m-am căsătorit și n-am recunoscut copilul special pentru că Alexandra avea, din iulie, aprobarea de emigrare – și sper ca, cu ajutorul lui Dumnezeu, să plece amîndouă spre America la sfîrșitul lui ianuarie. Îți imaginezi cîte frămîntări am de aproape un an! De mai multe ori am vrut să renunțăm, să rămînem în România – dar tot de atîtea ori, de mii de ori mi-am spus că e o crimă să oprești un copil care poate trăi *întreaga viață, de la început* în Occident. Apoi mi-am zis că dacă toate vor ieși ca în planul făcut, atunci e norocul copilului – care, în paranteză fie spus, va fi botezat duminică 2 ianuarie, în religia romano-catolică, ca și maică-sa și bunică-sa și după dorința mea cea mai vie.

Aici am găsit minunați prieteni care au insistat să rămîn, dar care vorbeau cu toții despre dificultățile de a găsi un post. Vieni au fost extraordinar de afectuoși, în special. N-aș fi rămas – nu poți porni în lume dacă ai 45 de ani, un copil de cîteva luni și o lipsă de perspective ca aceea pe care o cunoști dacă nu ar fi intervenit din nou soarta cu o foarte serioasă ofertă pe care *trebuie*, din motive pe care ți le voi putea explica peste puțin timp, să nu o divulg; te rog să nu te superi! Astfel că am cerut azil politic la Paris, am rupt legăturile cu Alexandra pentru a menaja plecarea apropiată, toate legăturile fiind ținute prin fratele ei care e aci. Am senzația că totul s-a făcut peste mine, formă explicită a destinului; sigur că mai urmează multe probleme, dar ele țin de o nouă, altă etapă a vieții mele, în fața căreia sînt, cum zice Ion, încă în stare de șoc.

Asta e istoria, faptele. Restul, subtextul, e teribil: sîntem obligați să luăm drumul exilului – de unde și sfișierea. Dragă Nego, noi nu putem fi decît „de acolo” unde nu e numai viața noastră, dar e însăși esența ei – limba, profesia, vocația, sufletul. Dar „acolo” e, cum știi, îngrozitor datorită faptului că degradarea morală se întinde ca pecinginea, poate fi văzută cu ochiul liber, pe fețele oamenilor. O mizerie materială și morală enormă și, mai cu seamă, o lipsă totală de speranță. După părerea mea nu criminalul e esența, va dispărea într-o zi, după ce ne-a furat 15 ani, ci fenomenul distrugerii unui popor, după părerea mea aflat în pragul desnaționalizării; a fost compromisă orice idee națională, orice sentiment al valorii. Pe scurt, între anul cînd ai plecat tu și noiembrie 1982 e o imensă diferență în rău. Degradare în proporție geometrică.

Pe de altă parte, nu sînt oare acolo toți prietenii noștri, oameni de valoarea și cinstea lor? Ei cum rezistă, cum vor rezista și continua să scrie atîtea lucruri excelente? Cultura română nu o vom face noi ci ei, noi oricum vom deveni marginali odată cu exilul și dublu marginali – față de românii de acasă și față de cultura în care, țara în care existăm – fizic și spiritual. Tu ai o operă în spate, eu nu – situația nu e identică... În fine, iată numai o mică parte din sumedenia de gînduri ce-mi fac. Și dacă, să zicem că voi face într-o zi, sau cu intermitențe, ceea ce au făcut Monica și Virgil,

crezi că asta are o semnificație, o posteritate, un rol?

Mă întrebi de Doinaș – ce-ți pot spune este că-l vedeam mai rar și mai rece; s-a schimbat, a devenit mai retras, mai puțin combativ, se apără ca să reziste. Irinel e mereu bolnavă, [Doinaș] e preocupat de asta – cred că ea e atât de înspăimântată de tot ce se întâmplă încât îl ține din friu. Costi săracul, dincolo de durerea lui, e o mare deziluzie – manipulat de DR cum vrea el, o mămăligă, în fond. Uniunea e condusă de 4 securiști – și e cam anulat restul. Manolescu și Iorgulescu – în mare progres – sînt cei mai activi membri ai opoziției. Ioanichie [Olteanu] stă cuminte ca să nu-l dea afară de la *Viața românească* – se strecoară. De altfel, asta e deviza – și toată lumea așteaptă alt moment.

Cît despre provizorat... văd că asta e regimul de viață al lumii, al exilaților nu mai vorbim!

Dragul meu, ți-am scris destule, voi reveni – mai întrebă-mă ce te interesează și scrie-mi și tu căci îmi face o imensă bucurie. Azi e ultima zi a anului; la mulți ani, sănătate și succese, să dea Dumnezeu un an bun pentru toți, eu am mare nevoie, să dea și o zare de speranță bieteii noastre țări și tuturor prietenilor noștri. Te îmbrățișez cu drag, al tău

Gelu

p.s. Cred că în primăvară voi veni în Germania și desigur și pe la tine. Poate te preocupi puțin și de vreo șansă profesională și pentru mine. Mi-e foarte dor de tine – și sigur că-mi amintesc de ultima noastră discuție din Herăstrău...

[4]

Köln, 13 ian. 1983. Dragă Gelu, întors de la Derkum am găsit scrisoarea ta mult așteptată, dar a trebuit mai întâi să fac față unui curier copios adunat în cursul vacanței, iar ieri m-am călătorit la Münster, să-mi reiau activitatea universitară: deși nu pot spune că mă amuză grozav, poate și fiindcă nu dispun de public interesant, am început să constat cu uimire, că în condiții normale, în România, aș fi fost un bun profesor, fără a mă bîlbîi și chiar vorbind liber, stăpîn pe curgerea și organizarea spontană a ideilor. Dar, așa, de nevoie profesor căci mă obligă bursa, am intrat zilele astea în panica și tremurul perspectivei de a-mi pierde acest profesorat „esențial-existențial”: au început amicii mei să lucreze la formule de prelungire pe 1984 a actualei burse și nu este deloc sigur că treaba va reuși! Cum n-am de gînd să mă întorc în țară (deși tot cu gîndul ăsta am trăit, că pleznește monstrul și într-o atmosferă mai respirabilă să mă întorc, la prietenii, la literatura și biblioteca mea – doar asta am izbutit în parte să suplînesc aici, adunînd enorm de multe și excelente cărți), firește că sunt plin de griji: dacă tu, care de fapt ești încă tînăr, te consideri totuși „bătrîn” pentru o altă existență, ce să zic eu, care sunt într-adevăr bătrîn pentru așa ceva. Dacă nu mai primesc bursă (și doar nu sunt bursele nesfîrșite!), mie îmi trebuie *pensie*... Chiar și în groaznică singurătate în care trăiesc, ca să trăiesc trebuie să dispun de mijloace materiale, oricît de modeste. Din păcate emigrația română e mult prea redusă

numeric, fără tradiții solide și neînsemnate în sine, ca să ofere unui scriitor bătrîn picat în exil mijloace onorabile de a-și câștiga existența în cadrul ei sau al relațiilor ei. Numai politica oferă ceva posibilități. Cu Emil Hurezeanu, care e provizoriu student la Viena, ca bursier al Blandianei – Herder, duc activă corespondență pe tema actuală și tragică, fiindcă bineînțeles și el ar vrea s-o prelungească, dar ca bursier, ca să se poată întoarce apoi „acasă”. Băiatul e realmente foarte dotat și ca poet și ca critic-eseist, extrem de inteligent și de fin. Eu îl sfătuiesc cu vehemență, fiindcă e atât de tînăr și merituos, să rămînă aici *în orice condiții*. I-am atras atenția că trebuie neapărat să renunțe la ideea de a continua a fi scriitor *de limbă română* (*la nevoie*, să renunțe pur și simplu a fi scriitor), căci nu cunosc niciun caz încă de reușită, în sensul continuității: toți emigranții se împalidează (dacă rămîn în limba română) sau pier pur și simplu, dacă n-au mare chemare, ca cele cîteva excepții faimoase, schimbînd limba. Chiar și vechii emigranți, care aici au continuat a face literatură română cînd, în stalinism, în România, nu se mai făcea deloc, au evoluat în cele din urmă spre acea limbă artificială, sterilă, anacronică, chiar cînd e corectă încă (și vai, nu mai e totdeauna!) pe care eu o numesc limba română a lui î din a (dragă Gelu, te rog nu mă demasca în privința acestor idei, căci îmi atrag ura tuturor emigranților și doar aproape sigur între ei voi trăi de acum înainte). Tragicul adevăr este că – și sunt convins că ești de acord cu mine, fiindcă mai cu seamă din cauza aceasta te declari „cu inima sfîșiată” – tragic este faptul că literatura română adevărată și vie, de bine de rău, tot numai *acolo*, în țara leproasă și pestilențială se poate face. Fiindcă aceia sunt mulți și însăși cantitatea le conferă calitatea esențială și elementară *a vieții*. O viață insuficientă, mînjită, gîfîită, agonică, dar încă vie. Literatura română de aici, *liberă*, are ceva de seră: ea nici nu profită de libertate. Nenorocii din țară, sub catastrofa și mutilanta opresiune, au mai mult contact cu libertatea, prin fisurile, găurile, mărunte și penibile, ale opresiunii. Dar trebuie totuși să fugi, să scapi de acolo, ca să-ți păstrezi demnitatea de civilizat, care pentru indivizi de teapa noastră e echivalent cu demnitatea de om. La dracu cu literatura, chiar și vie, autentică, dacă mi-e profund jignit omul din mine! Bineînțeles că eu tot cu literatura, în limba română, mă îndeletnicesc, în ciuda efortului inuman de a mă adapta mentalității culturale *actuale* de aici, nu în sensul de a-i aparține, ci de a o înțelege perfect, de a o respira firesc. Dar mi se rupe inima *de jînd* cînd mai primesc cîte o carte de versuri sau eseuri sau chiar o proză curată a vreunui tînăr autor din țară. Aș putea spune chiar că încerc un sentiment de invidie. Și chiar cînd bibliografia universală a tînărului e deficitară, lacunară, dintr-odată descopăr că poate fi și brusc surprinzător de interesantă și mai ales direct, corect și creator de actuală!

Te sărut, dragă Gelu, și aștept rîndurile tale

p.s. am primit vești de la Ștefănița Regman, care s-a stabilit la Lisabona...

[5]

24 ian. 1983

Dragă Nego,

Sigur, nu pot spune decît că ai perfectă dreptate căci gîndesc aidoma ție pînă la amănunt! Și în ceea ce privește pe Hurezeanu, și în ceea ce te privește – îmi dau seama foarte bine de situația ta – și, mai cu seamă în ceea ce scrii despre emigrația românească. Evoluția celor vechi e, așa cum spui, palidă, marginalizată față de realitatea literară românească din țară, dar și față de cea a țării în care trăiesc. Literatura și limba lui î din a este minoră și ne semnificativă; să nu știe oare românul ce să facă cu libertatea? Atît de îngrozitor și irecuperabilă să fie tragedia poporului nostru? Pe de altă parte îmi spun că mulți mai mulți oameni valoroși au venit acum, în ultimii 10 ani și că poate va fi altceva. Îmi pun și problema mea – căci nu voi putea exista în afara acestei limbi și literaturi, pînă la sfîrșit. Ce trebuie să fac? De ce să mă apuc? Știi bine cîte îndoieli am cu privire la valoarea literaturii noastre – rareori am găsit un acord atît de exact cu un altul decît cu tine; să mă ocup în continuare de această lume literară mărginașe, inegală, incapabilă să iasă din provincialismul ei? Dar oare pot face aci altceva – dacă n-ai vocația celor mari? Ce se va întîmpla cu Matei [Călinescu], Sorin [Alexandrescu], Nemo [Virgil Nemoianu], Toma [Pavel] și alții – cu tine, în varianta rămănerii aci și despărțirii totale? Să iau o catedră de română sau să pornesc pe drumul Monicăi, desigur, foarte important, deși am mari rezerve și de gust și de intransigență? Cum să exist ca scriitor român de calitate, cum cred că sînt, cum să rămîn în contact viu cu literatura de acasă? Jurnalul? – nu este decît un paleativ – Matei și Nemo țin; Ion este și el frămîntat de aceleași probleme căci trebuie, în fond, să revii după o moarte – dacă mai poți reveni și dacă are un sens. Invidia ce o ai pentru atîtea cărți de acasă e normală – și eu o am tocmai citind cărțile ce le-am luat; cum să rămînem vii, să contăm – chiar dacă oficialitatea nu ne-o va permite. Iată la ce mă gîndesc noaptea – și nu o dată îmi spun că trebuia să mă întorc pentru acea parte din mine care nu se ratase încă și care nu știu dacă nu se va stinge aci. Pe de altă parte...

Ce știi de la Doinaș? Mă bucur pentru Ștefănița Regman – nu cred că va fi un literat însă – poate mai bine pentru el. Cred că și Sami [Damian] e în situația noastră – cît despre Hurezeanu, și eu cred că nu trebuie să se întorcă, cu orice preț literar. În fine, aștept să te aud din nou, te sărut, scrie-mi, iubite prieten – și blestemat fie comunismul și ticălosul ce ne-a alungat!

Gelu

[6]

Köln, 7 febr. 1983. Dragă Gelu, tocmai primesc scrisoarea obișnuită de la Nemoianu, care între altele îmi comunică părerea despre ultimul număr din „Limite” și zice că „numărul e bun”. Sigur că e bun, fiindcă nu poate fi mai bun, fiindcă de fapt nu poate „fi” – chiar dacă poezia Angelei Croitoru e normal de bună. Săptămîna tre-

→

→

cută, la Münster, un audient al cursului meu, care e preot catolic (ciangău din Moldova) și familia din țară l-a abonat la *R.[omânia] literară*, *Contemporanul* și *Scînteia* (vezi că există destui care nu pot rupe complet, care mai sunt sensibili la legătura ombilicală), m-a invitat la el să mă trateze cu „mămăliguță” și vin de Tîrnave, procurat la München (de altfel foarte gustos și fără a da dureri de cap...). Acolo am văzut ultimele numere din *R.[omânia] literară* (ce nu văd cu anii). Mi-a venit să vomez. Deci cum și ce să alegi: între „Limite”, care e „bună” și *R.[omânia] lit.[erară]* care te face să vomez?

Tu zici: deoarece emigrația a sporit considerabil în deceniul din urmă, vor apare poate noi perspective. Dar ce te faci cînd ești nevoit să constăți că un tip așa de strălucit ca Matei se împalidează pe românește? Dar cum sunt oare poeziile lui Caraion aici (și de abia emigrat)? Dar cum este toată activitatea lui dezmațată (în România i-a rămas o operă literară de mare poet, chiar dacă și acolo *omul* a fost penibil)? Dar oare cum apar *eu* aici „pe românește” – că altfel nici nu este de conceput? Am publicat de vreun an sau doi o poezie în *Limite* și m-am speriat constatînd că m-am molipsit și eu de icter de la ceilalți!* N-am niciun chef să public în nenorocitele reviste din țară, n-am nicio poftă să public în revistele românești din emigrație. Problema întoarcerii sau neîntoarcerii mele în România nu mai are nimic de a face cu mine ca scriitor. E doar o problemă de supraviețuire fizică și morală. Încă n-am văzut scriitor român în emigrație care să nu apară ca o biată larvă. Excepție face Mircea Eliade (care se continuă impasibil pe sine, fără consecințe pentru destinul literaturii române) – ce-i lipsește lui Eliade este *patima* ca suferință pentru Dumnezeu și contra diavolului care tronează biruitor în Răsărit: talentul lui i-ar fi ajuns, dacă ar fi fost un combatant ca Léon Bloy. Excepție fac de asemenea Monica Lovinescu și Virgil Ierunca – aceștia din urmă din păcate prea mărunț politici (poate fiindcă mărunță e România), deși le recunosc – *numai lor cu adevărat din toată emigrația de limbă română* – importanța de opozanți. Ei sunt singurii adaptați în rolul de emigranți literari activi – dar ce a cîștigat din asta literatura română? Cu tot talentul lor, cu tot condeiul lor care i-a împins spre publicistică – or, cultura mare nu se face cu publicistică! Vai, dragă Gelu, în ce nisipuri mișcătoare ne scufundăm!... Ultima ta scrisoare mi-a făcut o mare bucurie: îmi era teamă că cealaltă scrisoare a mea, atît de descurajatoare, te va fi decepționat și indispus. M-am bucurat – ce tristețe! – că m-ai înțeles și aprobat. Te-am simțit atît de aproape, în aceste probleme care pe mine mă chinuie de ani de zile, de cînd viețuiesc aici... fără speranță. Tu știi, ca toată lumea, că eu lucrez la „Dostoievski”. Dar poate nu știi că sunt foarte ambițios, că această carte trebuie să fie o operă foarte importantă despre mine și lumea, epoca mea, ori să nu fie deloc. De aceea, treaba este grea și enorm de plină de răspundere. Poate voi reuși, poate nu. Trebuie să mă coc bine pe dinăuntru și pe dinafară. Eu simt că încep să mă coc, dar asta încă nu ajunge: trebuie să devin incandescent!

Deocamdată, așa cum ți-am raportat, tocmai mă încurc în tema: mi se aprobă

bursa pe 1984 sau nu? căci mi s-au înaintat actele spre dezbatere. Cît de creatoare este starea asta de incertitudine și provizorat, îți închipui. La vîrsta mea. Și ciudat, mă apucă dorința să intru într-o paranteză, să scriu un studiu complet despre Agârbiceanu... cel valabil. Valabilul Agârbiceanu și valabilul C. Stere, cred eu, sunt singurii scriitori români care ar putea interesa Occidentul – dar nu lua prea în serios cuvintele „ar putea interesa Occidentul”.

Te sărută cu dor

Nemo

* și atunci Nemoianu a decis: „poezia ta din *Limite* e bună!” [adaos marginal]

[7]

Dragă Nego,

A trecut exact o lună de la ultima ta scrisoare – și iarăși am întîrziat cu răspunsul, prins de diverse treburi și evenimentul trecerii prin Paris al Alexandrei și fetiței, acum în America: iată-ne pe toți în cealaltă parte a lumii – să vedem mai departe ce se va alege din părinți, pentru că pentru copil e foarte bine. Din nou despre scrisoarea ta, sînt de acord cu tot ce spui – probleme ce mi se par evidente tragice și irezolvabile; cum să fac a evita capcanele – cea a jurnalismului, pe care voi fi obligat să-l fac, ca să trăiesc; cum să nu devin o larvă, cum să nu mă politizez excesiv etc. Înțeleg foarte bine ambițiile tale în raport cu cartea despre Dostoievski – poate dă Dumnezeu și o să ai tihna și puterea de a o scrie.

Între timp am dat un interviu la Free Europe, Monică și lui Virgil, va fi difuzat vineri 11 martie pe post; îmi voi face o copie să o am și să o ascult și tu – sînt foarte curios de părerea ta. De altfel, cred că voi veni la München pînă la sfîrșitul lunii – și intenționez să trec pe la tine 2-3 zile, dacă se va putea. Cum nu ai telefon, cum să facem? Să-ți trimit imediat o ilustrată, să-ți dau telefonul unde voi sta? Suni tu la Sanda [Șora], care va fi în curent? Probabil că voi sta la ea sau la Vlad Georgescu. Vin pentru angajare și ca să-mi caut casă. Ce să fac, dragul meu, e oricum o soluție de trăit – poate că, plecînd din România am și murit ca scriitor – voi încerca să desmint această tragică soartă – să vedem dacă voi reuși, dacă se va îndura Domnul de bruma mea de talent. Am mai scris diverse cronici literare despre Vartic, Zaci, Mircea Martin – și o mare, dură injurătură la Paul Georgescu, care se va difuza ulterior. În fond, toate scrisorile lui Matei și Ion sînt la fel de preocupate de aceleași probleme ca ale noastre – și cum ar putea fi altfel? Nu-mi scrii nimic despre Doinaș, nu ai vești de la el? cînd vine? Ce e cu Hurezeanu? Dă-mi un semn repede, ca să putem pregăti detaliile venirii mele în Germania. Dacă ai posibilitatea, telefonează-mi la numărul 541 2330 unde stau, mai nou, dar adresa corespondenței nu mi-am schimbat-o, e prea complicat. Scrie-mi, dragul meu, cu aceeași sinceritate – numai așa merge comunicarea reală, adîncă. Te sărut și aștept veștile tale

7/3/83

Gelu

[8]

Köln, 9 martie [1]1983. Dragă Gelu, mă bucur enorm de perspectiva revederii, de aceea îți și răspund îndată după primirea scrisorii tale. Eu acum sunt în vacanță lungă – semestrul de vară începe abia la sfîrșitul lui aprilie. Dar din 25 martie pînă în 15 aprilie voi fi la Derkum, unde voi păzi imensul căsoi al lui Pollak (ei pleacă pe 2 săptămîni în Israel). Dacă vii la Köln pînă în 24, mă prinzi aici (bineînțeles te găzduiesc), dar dacă vii după 25 martie, te pot găzdui în Derkum, și în acest caz te pot aștepta în gară la Bonn (dacă vii de la München). Hurezeanu* a fost la München să vorbească cu Vlad Georgescu (l-a recomandat Ierunca și l-am recomandat și eu), și cu această ocazie i-am plătit drumul să vină și la mine, la Köln, căci mi-era mult dor să vorbesc cu el. M-am zbatut degeaba, în scrisori, să-l conving să rămână în Vest: debarcase la Viena deja ferm decis să nu se mai întoarcă „acasă”! În orice condiții, la sfîrșitul bursei, adică în iunie, va cere azil politic. Mi-a citit un lung poem de „despărțirea de țară”, scris la Viena, care m-a impresionat. Parcă iar mi-a revenit un pic de speranță că totuși, prin astfel de tineri, s-ar putea înviora emigrația literară (teamă mi-e însă că totuși îmi fac iluzii deșarte). Doinașii vor veni abia prin mai sau iunie – din cauza problemelor de pașaport. Am vorbit cu el la telefon acum vreo lună: ei vor sta o lună la Köln, una la Freiburg și una la Heidelberg; desigur vor merge apoi și la Paris. Eu tremur de zor, căci prelungirea bursei pe 1984 e foarte problematică. Dacă n-o primesc, înseamnă că spre toamnă va trebui și eu să cer azil politic. În ciuda fiorului care mă prinde gîndindu-mă la vîrsta mea înaintată, firește că altă soluție n-am. Decît să mă sinucid în România, după întoarcerea acolo, mai bine mă arunc aici în gol. Dragă Gelu, te rog trimite-mi urgent dactilograma marelui tău interviu. Îți închipui ce mult mă interesează! Și ține strîns legătura cu mine, ca să nu ratăm înțînirea noastră atît de așteptată! Telefonul la Derkum este 02251-54432 (zeroul se utilizează numai în interiorul Germaniei). Te sărut cu dor

Nemo

p.s. acum îmi pregătesc cursul din semestrul ce vine, „Aspecte ale romanului românesc” – și mă chinui cu „Istoria ieroglifică” a lui Cantemir (bineînțeles că o fac numai de dragul meu!)**

p.s.2. Regmanii își îndeamnă copilul să rămînă în Portugalia și se pare că lui îi e cam frică: m-au rugat și pe mine să-l insist!

* mi-a spus el că ai fost angajat la Europa Liberă [notă marginală]

** la seminar mă ocup de prozatorul Mircea Eliade [notă marginală]

[9]

Köln, 26 mai [1]1983 Dragă Gelu, e adevărat că am întîrziat cu răspunsul la prima ta ilustrată, dar am tot așteptat revista ce ai promis că mi-o trimiți, ca să-ți mulțumesc (i-am cerut-o și cumnată-mi-i, însă ea mi-a răspuns că mi-o trimiți tu: de unde a dedus asta, habar n-am! – probabil – gîndesc

totuși eu – fiecare din voi și-a zis că o trimite celălalt și astfel am rămas păgubaș...). În orice caz, așa cum ți-am spus când ai fost aici, nu vreau să te pun la cheltuială, și aștept să-mi fie expediată contra ramburs. Să știi că nu e doar un capriciu, dar realmente am nevoie de material documentar pentru dosarul meu, în vederea azilului politic. Căci, iată, momentul acela sosi! Am fost acum câteva zile la Bonn și am vorbit cu avocatul, care zice că voi reuși, dacă îmi organizez bine dosarul politic. De altfel, ca să înaintez toate formele, aștept mai întâi să sosească Doinaș (au trecut trei luni de când a solicitat pașaportul), ca nu cumva să-i fac vreun rău, dacă se află ceva înainte de plecarea lui din țară: de aceea te rog și pe tine să fii *absolut discret* – în *afară de Ierunci să nu spui nimănui*. Foarte curînd intenționez să merg la München să mă sfătuiesc cu Vlad Georgescu și Anneli Gabanyi, în vederea documentului de ruptură cu patria lui Ceaușescu (poate va fi un interviu cu Gabanyi, în *Die Welt* sau *Die Zeit*, cum mai făcurăm împreună în 1977, dar de astă dată violent politic, bineînțeles). Și în această împrejurare, ce deschide un nou capitol în viața mea, mi-e încă o dată foarte penibilă singurătatea și izolarea în care mă aflu în Köln, neavînd cu cine mă sfătui. M-am și gândit ca în decursul luni septembrie să încerc să mă mut la München, dacă primesc acolo o locuință. Inutil să-ți spun că tu ești punctul 1 de atracție: aș învia! Nu are de fapt niciun rost să mai rămîn în Köln, căci la 1 sept. încasez ultima bursă – aproape sigur! (ceea ce înseamnă și sfîrșitul „carierii universitare“ la Münster), iar locuința actuală trebuie s-o părăsesc la 1 oct. cel mai tîrziu. Avocatul mi-a spus că, îndată ce solicit oficial azilul, deci înainte de rezolvare, mi se plătește chiria la locuința pe care însă eu trebuie să mi-o găsesc și care bineînțeles să nu fie ceva... somptuos! Te voi ruga deci, după ce te instalezi în München, să te interesezi și tu de o locuință pentru mine, dacă bineînțeles ideea că vom locui în același oraș nu te oripează. Voi ruga și pe Mariana [Șora] și Sanda [Șora] etc.

Te-aș ruga apoi, să întrebi pe Ierunci dacă există vreo posibilitate de a obține, pentru dosarul meu, conform cererii avocatului, date exacte despre referirile la mine în presa franceză (*Le Monde* etc.), cînd am protestat în cadrul Conferinței Uniunii Scriitorilor (cea dinainte de 1977), cînd „m-am sinucis“ în 1974, cînd am fost arestat sau amenințat, în 1977. Poate are cineva dintre români vreo arhivă generală în acest sens, unde o fi și locșorul meu. În ce privește persoana mea, desigur că la București am propria mea arhivă, dar Bucureștiul... e acolo! Și eu sunt aici...

Nemoianu n-a sosit la München, la data prevăzută, căci n-a primit viza germană. Probabil vine cu întîrziere. Despre Hurezeanu nu mai știu nici eu nimic: ultima veste, o ilustrată din Salzburg.

Dragă Gelu, te sărut și iartă-mă că am încărcat această epistolă cu atîtea din bietele mele probleme ordinare.

negu

• I. Negoșescu

[10]

Köln, 30 mai 1983. Dragă Gelu, azi am primit revista și îți mulțumesc. Sper că și tu ai primit scrisoarea mea, cu faptele esențiale anunțate. Sunt într-o tulburare extremă, mai cu seamă că n-am putut să mă sfătuiesc, în privința procedurii, cu prieteni apropiați ca tine sau ca Ieruncii. Și sunt dezorientat fiindcă am trăit atît de mulți ani aici izolat, fără niciun fel de contact cu treburile din țară: nu ajunge să știi că e în general rău acolo... Va fi cu totul altfel însă, dacă o să-mi reușească mutarea la München. Cred că nici ție n-o să-ți strice apropierea mea. Încă nu știi ce greu o să-ți fie într-un oraș ție atît de străin. Totuși, pe românește, Parisul e altfel... Mie îmi apare ca o minune, să mă aflu în același oraș cu tine. Cu cît mă gîndesc la anii de totală singurătate din Köln, cu atît mă trec fiori de groază. Bineînțeles, nu uit avantajul tău enorm, de a avea o familie!

Te sărut

negu

[11]

Köln, 16 iulie 1983

Dragă Gelu, ești desigur la curent că sosiră Doinașii: dormiră mai întîi pe paturile tale, la mine, apoi se aranjară într-un apartament propriu nu departe de aici. Ei veniră la o zi după ce plecară soții [Eta și Nicolae] Boeriu. Dacă nu ți-au scris încă, îți vor scrie, căci le-am dat adresa ta. Sper că tu ești acum împreună cu familia ta și deci avînd toate motivele de a te simți fericit. Eu, aici, chiar dacă prin absurd aș avea motive de a fi fericit, nu pot, căci bîntuie interminabil caniculă îngrozitoare, terfelind și nopțile. Asta îngreunează și viața și lucrul (făcui totuși deja două emisiuni literare pentru radio Londra).

Bineînțeles că mai aștept vești de la tine. Trebuie să întreținem corespondența cît mai ne aflăm la distanță, căci după ce mă voi muta la München, adio!... ne va înghiți telefonul.

Te pup și urez cel mai înflăcărat bun venit copiilor tale!

negu

→

→

[12]

Köln, 12 aug. [1]983

Dragă Gelu, te rog să nu fii supărat pe mine că la telefon eram așa de agitat, dar din cauza tuturor ghinioanelor ce mi s-au adunat (tărăgănarea *Die Welt*-ului, obligația de a părăsi actuala locuință la 1 oct.: curat ghinioane, căci în ambele cazuri putea prea ușor să fie invers) – și în general a problemelor de viitor, am devenit cam nervos. Îți mulțumesc pentru adeverința trimisă și care am s-o utilizez cu spor. Mulțumește-i din partea mea și dlui Stoenescu. Doinașii au plecat ieri spre Paris (prin Freiburg) și se întorc sîmbăta viitoare, cînd vor locui la mine. Am lucrat destul de bine patru cronici literare pentru B.B.C. Problema importantă de viitor este însă: unde ne vom publica producțiile literare, căci *Limite* apărînd rarissim nu poate încăpea decît infimă parte din ceea ce noi și alții ca noi (prin noi înțeleg tu, Emil și ego) putem produce. Meditează și tu, meditează dragă Gelu: să căutăm pe Mecena!

Te sărut

nego

[13]

Köln, 26 sept. [1]983

Dragă Gelu, pentru că scrisoarea ta este o capodoperă de interpretări greșite, mă grăbesc să-ți răspund chiar în ceasul în care am primit-o, deși aș fi preferat ca ea să conțină vești despre tine* (eu te iubesc și persoana ta mă interesează): cum de atîta timp nu mi-ai mai scris, credeam că ești ocupat în familia ta și n-am vrut nici eu să te mai plictisesc pînă cînd te liniștești. Să fii supărat pe tine? dar de ce, Doamne? În afară de iubire și prietenie (crezi că noi doi, aici mai cu seamă, am putea să ne permitem să ne jucăm de-a prietenia? ca și cum dacă mă supăr pe tine, mă îndrept spre alți prieteni, că e plin Bucureștiul, și tu idem...) nu am pentru tine decît recunoștința că mi te arăți permanent devotat și săritor la bietele mele probleme. Iar țină, de ce? Crezi că am înnebunit? Sigur că i-am scris lui Vlad [Georgescu], doar că n-am considerat oportun să-i mulțumesc, că n-aveam de ce și desigur el însuși s-ar fi mirat și s-ar fi întrebat că ce m-a apucat... L-am anunțat, fiindcă am crezut că-l interesează, că am cerut azilul, și totodată i-am spus că sper ca spre primăvară, cînd voi putea să mă mut la München, să reluăm colaborarea. Nici nu l-am rugat nimic, cum nici pe tine nu te-am rugat nimic *concret* în legătură cu eventuala mea colaborare la *Europa liberă*. Deci și în acest caz, nu aveam de ce să sugerez ceva Monichii. În scrisorile pe care le-am schimbat cu ea sau cu Ierunca n-a fost vorba niciodată și sub nicio formă (aluzie) de colaborarea mea la voi sau cu ei. Poate s-o fi mirat că nu solicit colaborări și că nu sugerez nimic. Adevărul e că *deocamdată* sunt prins pînă peste cap cu colaborările literare la *BBC* și *Deutsche Welle*, la care m-am grăbit să fac față, căci îți închipui ce importanță are pentru mine venitul pe care mi-l oferă aceste două surse. În ce privește ispititoarea poveste cu Istoria literaturii române, vestea n-am discutat-o decît cu Doinaș și Nemoianu, care au avut ferici- ta idee, de mine primită cu entuziasm (de

fapt, ca să restabilesc adevărul istoric, ideea au avut-o inițial – și independent unul de celălalt – Irinel și Matei Călinescu). Asta ar presupune o emisiune lunară, confortabil retribuită, care să mă degajeze de o parte din celelalte colaborări actuale. Totul depinde de înțelegerea lui Vlad pentru importanța *in sine* (nu numai în mine) a acestui fapt. Este el oare omul care să poată vedea clar așa ceva? Este el în mod util conștient de rolul pe care *trebuie* să-l joace în emigrație?

Dragă Gelu, de ce te ții așa de distanțat de mine? – acuma încep eu! De ce nu-mi mai scrii nimic despre problemele tale, despre preocupările tale? Ce e cu Emil? De ce e atît de necăjit? Sper să-l văd săptămîna viitoare, cînd va veni la mine, coborînd de la Hamburg. Mi-a scris Dinu Flămînd din America (după cum știi, a fost în două rînduri la mine) – iar eu am scris (vorbit) despre volumul lui de versuri *Starea de ase-diu*, care e excepțional de bun și foarte curajos, la BBC.

Te îmbrățișez, te sărut

nego

* scuză lipsa de logică formală [notă marginală]

[14]

Köln, 16 oct. [1]983 Dragă Gelu, îți mulțumesc de preocuparea ce o ai cu mine. Propunerea ta este nu numai prietenească, dar și extrem de ispititoare. Din păcate *deocamdată* nu pot să-mi permit nicio altă colaborare în afara celor de la BBC și Deutsche Welle, care îmi iau tot timpul – ca să le fac față*. Am refuzat-o din același motiv și pe Monica: îmi oferise tocmai colaborare permanentă la emisiunea ei „Teze și antiteze“. După ce mă voi muta la München (probabil în februarie), voi căuta să mă degajez de Deutsche Welle (BBC mă interesează, căci se pare că e din ce în ce mai ascultat de intelectualii din țară) și voi fi deci mai liber – atunci vom mai discuta despre această problemă. De altfel sper să ne revedem mai curînd, căci pe 10 nov. sunt chemat la Zimdorf, pentru Azil și voi hălădui cîteva zile în München. Te-am laudat într-o emisiune – dar pe drept cuvînt! Te fericesc că ești acum cu familia. Te îmbrățișez nego

p.s. de la ambasada română primesc mereu chemări să mă prezint pentru prelungirea vizei...

* acum chiar, în afara colaborărilor uzuale, mi-a cerut BBC-ul și un mare interviu politico-cultural [notă marginală]

[15]

Köln, 17 nov. [1]983

Dragă Gelu, povestea cu revista [Paul] Miron – Sami [Damian] e din păcate numai o veche poveste (o știu de vreo patru ani) și Sami cu Ujică de fapt își puneau toată nădejdea în mine – deci trebuie să ne îndreptăm spre alte zări.

Ziua petrecută la voi a fost minunată – ai o soție grozavă și o copilă delicioasă, dar desigur tu ai vrea să te invidiez pentru locuință...

Îți anexează fotocopia scrisorii ce o găsi aici la sosirea mea – expediată din München la 10 nov., cu adresa bătută la aceeași mașină. Mă așteptam la atari amenințări sau chiar puneri în practică. Drumul meu e însă neabătut.

Vă îmbrățișează

nego

[16]

Köln, 3 ian. 1984

Dragă Gelu, sper că ai primit pachetul cu textele mele pe care le făcui pentru BBC și D.W. și pe care tu le-ai dorit (cînd fui ultima oară la capitala bavareză), precum și scrisoarea cu „va urma“. Ca să respect pe acel „va urma“, îți anexează încă 2 texte proaspete. Despre Dobrogeanu-Gherea am scris după cartea împrumutată de la tine. Z. Ornea scrie mizerabil, dar am tăcut asupra stilului său, căci mă interesa prea mult tema și în general evit a lovi în foștii tovarăși de breaslă.

Doinaș vine iar în primăvară – de la Paris la Heidelberg și probabil și în München. În ultima săptămîna a lui februarie voi fi și eu desigur deja mutat în acest oraș.

Cu drag

nego

[17]

Köln, 19 ian. 1984

Dragă Gelu, de mult nu mai știu nimic despre voi, ceea ce înseamnă de fapt că vă merge bine – mă bucur din suflet, dar nu mă împiedică să-mi resimt acut propria mea singurătate. Lucrez pe rupte, totuși, cum lucrul e pentru noi o banalitate, o neutralitate demoniacă, el nu suplinește o privire, un cuvînt rostit, o strîngere de mînă. De la Matei și Irinel primii un mesaj de la Paris, cu nostalgie. Dacă aveam deja pașaportul german (trebuie iminent să-l primesc, că doar fotografiile le-am predat!), poate mă repezeam și eu pînă la Paris, deși bătrînețea mă apasă și mă îndeamnă doar la nebunii din ce în ce mai lăuntrice... Și acum iată, așa cum ți-ai manifestat dorința cînd fui la München, îți trimit ce pînă acum lucrai pentru BBC și DW. Te-aș ruga chiar să dai și lui Hurezeanu aceste texte, să și le fotocopieze, dacă îl interesează.

Din păcate, nu știm unul despre altul mai nimic, ce lucrăm, ce citim. Despre mine, dacă vrei cumva să știi, află că citesc cu voluptate *Dreptul roman* (o veche pasiune a mea, dintre cele pe care le datorez tatălui meu) – cum exemplarul părintesc din București acolo rămase, îmi procurai aici altul: cea mai bună metodă de limpezire (înviorare) a minții, cînd suferi de acedia...

Ultimele nopți mi le-am petrecut cu *poveștile și nuvelele* lui Oscar Wilde. Mi-am mai acordat (ca să rămîn gură cască, fiindcă nu le citisem în trecut: *Stăpîn și slugă* și *Cît pămînt îi trebuie omului* sau poate, mai bine pe românește, *De cît pămînt are nevoie omul* de Tolstoi – precum și *Lady Macbeth la Mzensk* și *Îngerul sigilat* de Leskov; mari ruși, domle!)

Vă îmbrățișează cu drag

nego

Scrisul ca recunoaștere de sine

Mihaela Ursa

RAREORI SE poate constata, printre criticii noștri, o la fel de mare constanță a preocupărilor tematice precum o dovedesc cărțile Sandei Cordoș. *Literatura între revoluție și reacțiune: Problema crizei în literatura română și rusă a secolului XX* (1999, reeditată în 2002), *Alexandru Ivăsiuc*, micromonografie, antologie de texte comentată, dosar de receptare critică (2001), *În lumea nouă* (2003), *Ce rost are să mai citim literatură?* (2004) și *Lumi din cuvinte: Reprezentări și identități în literatura română postbelică* (2012) – toate volumele autoarei se grupează în jurul a două teme principale: istoria literaturii române din ultimele decenii, pe de o parte, și actul lecturii, pe de alta. Prima nu este atât o temă, cât un spațiu de predilecție: investigând literatura română din ultima jumătate de secol, Sanda Cordoș restituie imaginea de astăzi a scriitorilor și operelor de ieri, dar și – mult mai interesant – măsura în care imaginea despre sine și despre scris a scriitorilor de ieri devine document de identitate obligatoriu pentru cititorul de azi. Volumul pe care autoarea îl coordonează alături de Norman Manea, *Romanian Writers on Writing* nu reprezintă decât cea mai simplă dovadă în acest sens. În ce privește tema actului lecturii – ea nu trimite atât la preocupările teoretice ale autoarei (profesor de teorie și istorie literară), cât la principala cheie de înțelegere a abordării critice proprii. Mai precis, lectura constituie pentru Sanda Cordoș un act de construcție imaginară, dar și un instrument de proiecție și autoproiecție existențială – observația a fost deja formulată de criticii autoarei, de la Al. Cistelean la Alex Goldiș.

Această apropiere de punctele cele mai fierbinți ale istoriei noastre literare în urma unui examen analitic al *lecturii* care li se oferă în istoria criticii (în cronicile de întâmpinare sau în monografii), dar și a ideologiei (în documente ale arhivelor politice) sau a unei memorii contrafactice (în jurnale și memorii) definește cel mai fidel stilul critic al autoarei *Lumilor din cuvinte* (București: Cartea Românească, 2012). Judecata ei se formulează (cu

maximă delicatețe, dar extrem de precis) la intersecția acestor axe documentare. În capitolul *Ideologia realismului socialist în România*, Sanda Cordoș sintetizează o discuție pe care o detaliasă în volumul său de debut, despre realismul socialist. La momentul respectivului debut a impus – prin acuratețea documentării și justetea analizei – sintagma de „realism socialist” în locul termenului de „proletcultism” (strict circumstanțializat în istoria sovietică), încât a utiliza astăzi argumentul proletcultist despre literatura română a anilor ’50-’60 a ajuns o dovadă de impardonabilă lacună de istorie literară. În capitolul sintetic de astăzi, după ce reia periodizarea triplu stratificată a realismului socialist, Sanda Cordoș face un exercițiu analitic și tipologic în același timp. Ea deosebește – între scriitorii care au contribuit la impunerea sinistrei ideologii – *stegari* („care au avut un rol hotărâtor”: Leonte Răutu, Nicolae Moraru, Ion Vitner, Mihai Novicov, Mihai Beniuc), *corifei* („care, prin prestigiul numelui lor, susțin și legitimează noua putere”: Mihail Sadoveanu, Camil Petrescu, Tudor Arghezi, G. Călinescu și Zaharia Stancu) și *innoitori* (care au „mai multă nevoie de un spațiu creator eliberat de constrângeri”: Petru Dumitriu sau Marin Preda, dar și un Ov. S. Crohmălniceanu înainte de 1960). Urmează studiul dedicat unui aspect prea puțin cunoscut al creației și vieții Hortensiei Papadat-Bengescu: raportul scriitoarei cu presiunea unei puteri politice care o dorește angajată în susținerea ei. Este doar unul dintre exemplele în care scrisul analitic al Sandei Cordoș capătă o tensiune aproape epică. Ultimul text publicistic semnat de romancieră este „fabricat în colaborare de o școlăriță [nepoata scriitoarei – n.m.] și un critic literar oficial [Ov. S. Crohmălniceanu – n.m.], nostalgic, însă, al literaturii artistice”. Lui i se alătură fragmente tulburătoare din memoriile lui Negoïtescu sau Balotă (care scrie la moartea romancierii: „rușine generației sale, rușine nouă, rușine romancierilor [...], rușine literaturii române!”). Acestea compun un destin așezat, în expresia lui Perpessicius, sub „blestemul de a scrie într-o țară cu mai multe limbi și nu, ca Proust, într-o limbă cu mai multe țări”.

La fel de dramatic fără a fi partinic este capitolul *1956: calendarul oficial* (care, conturând cadrul problematicii negocierii a libertății de creație cu inflexibilitatea ideologică a sistemului, ar fi fost mai bine plasat imediat în continuarea tipologiei deja amintite). Studiul este un excepțional exemplu de lectură de document în stilul Sandei Cordoș: din luările de poziție consemnate în stenograme de congrese și ședințe, dar și din succesiunea vorbitorilor sau din replierea lor în jurul unor momente de critică și autocritică ideologică, autoarea reconstituie aproape cinematografic episoade incandescente de coliziune a discursului oficial cu o formă de rezistență artistică. Studiul ar trebui citat aproape în întregime, dar rațiunile de spațiu editorial mă obligă să rețin doar combinarea extrem de personală a unei adevărate pasiuni pentru document cu talentul formulării epice: „Documentele oficiale nu rețin nimic din rușinea care, se spune, i-ar fi invadat pe unii participanți”. Sau: „În anul următor,

în lumea literară românească, echinoxul de primăvară n-a mai avut loc”.

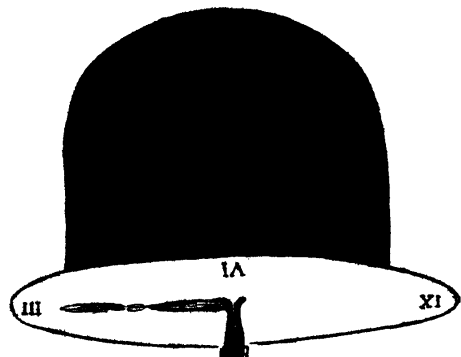
După capitolul dedicat *Lecturii clandestine în România comunistă*, a cărui valoare de urgență nu mai trebuie argumentată și în care este invocat un Matei Călinescu vorbind despre „tortura prin lectură” și „tortura prin absența lecturii”, ajungem la punctul nuclear al volumului, *Dreptul la nefericire*, care citește în directivele artistice impuse de ceaușistele *Teze din iulie*, 1971, o împovărătoare obligație la afirmarea fericirii, cu atât mai greu de îndeplinit, cu cât este mai mare „distanța dintre optimismul comenzii și starea interioară” a creatorilor. Or, în referatele cenzurii și în mărturisirile scriitorilor din acei ani, Sanda Cordoș vede cum, „în timpul lecturii, masca triumfalistă putea să cadă pentru a face vizibile, în lumina neliniștită a cărții, ridurile adânci, săpate de o prea îndelungată condamnare la fericire”.

De aici, partea a doua a volumului se dedică destabilizării conținuturilor identitare românești, nu din cauza presiunii unui sistem politic, ci în raport cu fenomenul fluidității geografice, migrante, manifest după ’90. *Romanul identitar* sau studiile imagologice dedicate Italiei din literatura românilor și României din literatura scriitorilor germani, dar și tematizarea „noilor nomazi” preocupă analizele acestei părți din volum. Un loc aparte le este dedicat, în studii individuale, lui Mircea Cărtărescu, Gheorghe Crăciun și Norman Manea, posibil de așezat în aceeași coerență de adaptare (la nivel declarativ teoretic, dar și ficțional) la reperele unei „lumi noi”.

Convinsă că „reprezentarea literară este, în primul rând și în mod fundamental, *reprezentare artistică*, adică o formă a limbajului”, Sanda Cordoș nu se lasă nicio clipă tentată de gratuitatea jocurilor de limbaj sau de stil. Dimpotrivă, invocând *efectul de credință* (Pierre Bourdieu) înaintea celui de real, ea este mereu în căutarea unui punct fix de reper, a unei „solidități artistice” în lipsa căreia literatura nu-și poate exercita funcția pe care autoarea *Lumilor din cuvinte* o consideră de o importanță vitală, aceea de *reprezentare socială și identitară*, „adică acea calitate a universului imaginar de a da un răspuns unic și irepetabil unor probleme, neliniști, convulsii și angoase comunitare”. Întrebarea „cine suntem?” pe care comunitatea scriitorilor o articulează în istoria contorsionată analizată de Sanda Cordoș este investigată dintr-un punct-cheie, în care criticul se gândește pe sine reprezentându-i pe ceilalți, în cadrul unui „document antropologic” cu valoare artistică și existențială. ■

„REGMAN Time“

Florina Moldovan Lircă

DEȘI S-A vorbit adesea despre lipsa de exteriorizare și de inapetență pentru confesiunea deschisă a lui Cornel Regman, aforismele sale, *Reflexii și reflexe: Aforisme vesele și triste*, contrazic această observație. Este adevărat, raftul său bibliografic nu înregistrează nicio operă memorialistică, nici-un jurnal (cunoscut cititorilor) sau vreo lucrare cu caracter autobiografic. Cele două ediții de aforisme însă „vorbesc” în numele său mai bine decât ar fi făcut-o el însuși în cunoștință de cauză: una antumă (publicată la Editura Jurnalul Literar, în 1997, cu o prefață de Alexandru Paleologu), cealaltă postumă, revăzută și adăugită, îngrijită de fiul său, Ștefăniță Regman (Curtea Veche, noiembrie 2011, îmbogățită cu postfața lui Emil Hurezeanu). Căci ce altceva este o culegere de calambururi, reflecții ironice, cugetări și vorbe de spirit, a cărei etică se specifică la fiecare pas, dacă nu idealul său de credință, de înțelegere și de situare critică față de realitatea înconjurătoare, față de cultura și de societatea cărora le aparține. Interpretând aforistic paradigma mundană, participă activ și creator la propria-i constituire, la *autorevelare*, fără a transforma însă acest gest într-un discurs programatic.

Ediția recentă a *Reflexiilor și reflexelor* (lansată în cadrul Târgului de Carte Gaudemus) aduce mici „corecturi” față de precedentă, cum ar fi încorporarea capitolului *Eroticești* în cel denumit de autor *Moftologicele*, excluderea unor aforisme care vizau „reflexe” facile, neinducând prea mare efort de reflecție, sau transferul unor aforisme dintr-un capitol în altul, precum și completarea cu noi apoftegme. Aceste revizuirii nu afectează însă în niciun fel substanța și profilul culegerii, cel mult oferindu-i o mai vădită preocupare pentru coerență și unitate. Ceea ce aduce în plus această ediție a aforismelor este un aer proaspăt de atem-

poralitate, noi replici vivace și jucăușe ale autorului, o privire detașată și reconfortantă asupra unor vremuri dramatice și anevoioase. În fond, parafranzând, aforismele (*vesele și triste*) ale lui Cornel Regman sunt un exemplu clar de „minte sănătoasă” a românului, *născut bun de la natură* și, din fericire, nepervertit de *societatea pantofului* (pe) care l-a încălțat.

Cele două „acte” ale dramei socioculturale, pe care însuși autorul a traversat-o, *D’ale epocii de aur* și *D’ale tranziției*, reverberază prin cele patru tablouri care interferează și susțin „subiectul dramatic”: *D’ale scriitorilor și artiștilor*, *Existențiale*, *Istoricele*, *Moftologicele*. Conflictul dramatic este unul interiorizat, conținut, devoalat cititorilor prin „notațiile de jurnal” ale autorului; confruntarea este inegală, punând față în față două realități, cu sisteme axiologice antagonice: cea social-culturală, aflată sub influența unui regim dictatorial, și realitatea interiorizată a intelectualului hiperlucid, ironic și autoironic, ce se vede în imposibilitatea validării propriilor valori umane și culturale. Gravitatea situației este cuprinsă într-un aforism de un haz amar: *Femeia către prezumtivul făt din pântec: – să nu te pună dracu’ să vii pe lume, că așană-i caca!* (17.II.1985) sau *La noi, azi: 9 luni pe an? – Infernul; 3 luni – Iadul*.

După o concisă în-cadrare a decorului regizoral: *era noastră: ideolitic* (p. 17), *un viciu al secolului: prodomia* (p. 17), *în antichitate te duceau cu lectica; azi – cu dialectica* (p. 17), *Roma-București: De la Suveranul Pontif la Suveranul Poncif* (p. 18), apar în scenă „personajele” primului act. Ele sunt ușor de identificat pentru cititorul cu minimum de cunoștințe despre nefasta perioadă totalitară, constituindu-se într-un bun îndreptar livresc pentru cei tineri: președintele Ceaușescu: *România – țară în curs de dezvoltare... a cultului personalității* (p. 19); ideologia: *trăim o epocă de înflorire a*

decăderii socialismului (p. 19); partidul: *– Fostu-ne-a Partidul călăuză? – Călău – zău!* (p. 19); informatorii: *spionierii patriei...* (p. 19). Scene diverse conturează atmosfera de teroare și de subjugare în care se aflau românii: foamea și lipsurile: *O nouă ediție (1988) a cărții de bucate a Sandei Marin: O mie și una de glume explicate* (p. 27), raționalizarea: *Țara noastră țigăi pompă, noi cerșim din pompă-n pompă* (p. 19), frica de reacție: *La politica de perestroică noi năspundem cu o politică de ferestruică* (p. 22), exilul forțat: *Turistii români în Occident: – Au angara du choix* (p. 23), arta de propagandă – *poezie pe băț* (p. 15), cultura de masă, care nivelează și uniformizează, conduce la involuție: *Evoluția neo-intelectualului român: – la 7 ani – scrierea și citirea; – la 27 – scremerea și citarea; – la 47 – încetarea*. În toată această atmosferă halucinantă, normalitatea e o utopie: *Visez la o găimă de aur care să-mi facă ouă absolut normale* (p. 34). Pentru autor, realitatea sa este textul, de aceea îi vine atât de firesc să scrie ceea ce simte. Scriind însă, devine capabil, prin detașare, să descifreze jocul paradoxurilor din care se țese contextul *real-socialist*: promovarea la scară largă a idealului de a nu avea niciun ideal; „talentul” de a inspira viața artei dintr-o conștiință moartă, naivitatea de a te dezice de libertate în numele libertății de fum, simularea perversă a lucidității din mijlocul derivei utopice etc. Paroxismul tuturor acestor absurdități este surxins tot printr-un joc al paradoxului: *O formă perversă a visului: a visa că nu poți adormi* (p. 85).

Tema „operei” se decantează firesc din substratul textului aforistic, reluată prin variațiuni: condiția intelectualului în societatea totalitară și de tranziție: *Ce este azi scriitorul român? Spuma de drojdie a societății* (p. 24), așa cum aceasta se reflectă în conștiința individului (prea) lucid, preocupat de introspecție și autoscopie, dureros de

Cărți primite la redacție

• GOTTFRIED AUGUST BÜRGER, *Aventurile baronului Münchhausen*: Operetă radiofonică pentru copii. Libretist Octavian Sava, Alexandru Otti; compozitor: Nicolae Kiriculescu; ilustrația grafică: Cristiana Radu. București: Casa Radio, 2010.

Capodopera aventuroasă a lui G. A. Bürger a cunoscut în 1956 șansa de a deveni o operetă românească. Culegerea de anecdote extravagante atribuite de folclorul german al secolului al XVIII-lea unui serios militar neamț, prelucrată de Rudolf Erich Raspe și ajunsă și peste Canalul Mânecii, a poposit, prin grija radioului, și în spațiul cultural românesc, bucurându-i pe copiii de toate vârstele

Distribuția este una „de aur”, incluzându-i pe Ion Lucian (baronul Münchhausen), pe genialul Grigore Vasiliu-Birlic (Spitz, valetul lui), pe Nae Roman (Ali-Expres-Ben-Rapid), Sandu Sticlaru (Pen-

dulul) și chiar și pe Silvia Chicoș (copilul învățător).

În genul ei, opereta aceasta (în regia artistică a lui Mihai Zirra) marchează o reușită a genului, lucru care ar deveni și mai vizibil la o reluare cu o altă distribuție. Ceea ce CD-ul oferă, recuperând întreaga prospețime din zilele în care s-a efectuat înregistrarea, se regăsește în cartea aferentă prin transcrierea integrală a textului, datorată lui Octavian Sava și Alexandru Otti. Cărțuia este deosebit de atrăgătoare și prin ilustrațiile Cristiane Radu care însoțesc textul, până acum inedit.

Este de salutat punerea la dispoziția publicului a acestei admirabile opere la

atâția ani după premiera ei (8 ianuarie 1956), în dublă formă, scrisă și audio.

În fond, Münchhausen este metafora modernă, atașantă a nesfârșitei inventivități a omului modern și a talentului acestuia de-a transforma constrângerile în provocări la aventură. Una dintre marile cărți ale umanității se oferă astfel, ca un spectacol complet, prin grija colectivului de Valorificare a Patrimoniului Radio România (Daria Ghiu, Lavinia Ivașcu, Maria-Elena Negoescu, Horia Pop, Gilda Rădulescu, Laura Vezeteu). Lectură și audiere plăcută! (AMALIA LUMEI)

prezent la toată operațiunea de (dez)umanizare: *Sunt așa de rare bucuriile încât m-aș mulțumi și cu una a nebunilor...* (p. 18). Interioritatea „personajelor” sale se dezvăluie numai ca reacție (ușor de intuit) la ecoul puternic al influențelor sociopolitice, accentul căzând asupra „reflexelor” și moravurilor sociale. Tipologiile în care personajele sale se încadrează sunt aceleași, dar reîmprospătate la fiecare pas: abjectul: *Nu credeți că e necesară o nouă parte de vorbire spre a califica fapte și acțiuni morale gen Eugen Barbu și Adrian Păunescu? Abiectivul!, oportunistul: Întrebarea este: câți profitori sunt pe țap de ispășitor?* (p. 26), „lighioana” și lichelele: *Televizorul la noi – o adevărată cutie a Pandorei. O deschizi și năvălesc lighioanele* (p. 32). Handicapurile României comuniste, cu repercusiuni anacronice, se prelungec și în etapa de tranziție. Viziunea autorului descinde aici din filosofia moralistilor francezi, potrivit cărora viciile umane nu sunt de circumstanță, ci rămân mereu aceleași, supuse unei reformulări continue. Disocierea de aceștia însă îl apropie mai mult de filosofia lui Emil Cioran. Dintr-o aversiune față de iluzie, de orice tip, Cornel Regman rupe cu o teorie a vieții ca formulă perfectă, întru împlinirea căreia, resemnați și pasivi, ne aflăm într-o veșnică așteptare. Dimpotrivă, el propune a lua atitudine originală față de schema ontologică prescrisă, activ și implicat, uneori chiar cu prețul exagerării (numită de Alexandru Paleologu în prefață: *terapie de șocuri*), dar „al cărei principiu e unul moral”. Aici este punctul în care, de fapt, teoria criticului-aforist se întâlnește cu filosofia prefațatorului său: pentru a evolua, pentru a da sens devenirii, e nevoie de o forță antagonică, abila să zdruncine instanțele magistrale. Că efectele confruntării sunt vizibile celorlalți abia după consumarea actului în sine, ele nu sunt mai puțin semnificative pentru cei implicați: „autori și gânditori uneori mai puternici decât vremurile sub care au stat” (Postfață, 2011, p. 127). Emil Hurezeanu a dat nume reverberant acestei evoluții dincolo de timp: *Regman Time*.

Cel de-al doilea act, *D'ale tranziției*, pune în lumina reflectoarelor, în stil caragialesc, carnavalul postcomunist, cele mai autentice și aprige deprinderi imorale ale „personajelor” vremii, reunite din tagma securiștilor și activiștilor de partid: *Sic transit... „Hora Unirii” – hora unirii activiștilor și securiștilor* (p. 52). Puse în oglindă, cele două etape ale României ultimului secol (totalitarismul și tranziția postdecembristă) își dezvăluie viciile reciproc, iar drama poporului român ne apare cu atât mai acutizată: *tot în tranziție: nesimțirea – cel mai prețios capital* (p. 44). Minciuna, compromisul, oportunismul sunt mai periculoase și mai dăunătoare decât în totalitarism, pentru că promovează și cultivă dezastrul din interior, autodistrugerea românilor de către înșiși românii: *Cică am fi fost vânduți. Da! Vânduți nouă înșine de către proștii din noi* (p. 40). Aceleași canalii comuniste conduc țara în pragul decăderii, doar că poartă alte nume și și-au sporit tentaculele prostiei: *dintre foștii comuniști azi la putere puțini sunt versați, cei mai mulți doar vărsați* (p. 43). Conspirația și solidaritatea în scopuri ilicite au atins apogeul decăderii umane: *Furtul generalizat – faza finală a socialismului, conform principiului: „De la*

Nimeni – pentru sine – fiecareia cât poate căra” (p. 43). Noua formă de libertate poartă numele de oligarhie politică și restricționează mai abitir sub masca revoluționării: *Unii în morțiș să ne ofere unicate, când țara aspiră la pluralitate* (p. 40). Semn al asumării, autorul surprinde din toate aceste unghieri relativitatea valorilor și confuzia normalității cu o utopie a libertății: *Inscripție în Piața Romană: „De Căciun ne-am luat rația de libertate”. Bine zis, chiar numai rația și încă pe-o singură lună!* (p. 44).

Aforismele lui Cornel Regman sunt îmbibate de lacrimile unui destin tragic, anihilat, pe care în loc să și-l deplângă patetic, autorul l-a voalat în calambururi și vorbe de duh: *mă caracterizează preocuparea pentru un fel de calambur „echipat”* (p. 109). Ținând un „jurnal” al propriei drame și al dramei tuturor românilor, Cornel Regman a simțit că se implică în felul său, că-și aduce minima reacție la amenințările culturii. În plus, criticând și satirizând „moftologicele” contemporaneității sale, nu face altceva decât să-și conștientizeze propriile slăbiciuni de intelectual român prins în mrejele unei neputințe funciare, de om de cultură marginalizat și redus la umilitoarea condiție de spectator al propriei mortificări. Parafrazându-l pe Grigore Alexandrescu, ne-o spune răspicat: *Regman [este] satirul duhului său* (p. 89). Reacția sa de ruptură vine consecutiv, ca o formă de depășire a servilismului la care era supusă intelectualitatea și de anihilare a reflexelor prin victoria „reflexiilor”.

Martore ale timpului din care s-au născut, aforismele lui Cornel Regman își dezvăluie esența dincolo de timp. Toată opera (inclusiv sau mai ales cea critică) izvorăște dintr-o vocație a absolutului, a valorilor desăvârșite, decantate din sfera relativității. Este o conduită a *praxis-ului*, dar și o constantă a ideatăii sale: *critica: disciplină care relativizează tot timpul din respect pentru absolut* (p. 60).

Poetica absolutului este unitară în toată opera sa, găsim și motivația într-o structură clasică, sintetizată ca motto în aserțiunea aluzivă a lui Cilibi Moise: *„E curios că haina veche ține mai mult decât cea nouă”* (p. 84). Aceasta prinde substanță mai ales în operele sale critice, din care se relevează aceleași principii sintetizate în aforismele din capitolul *D'ale scriitorilor și artiștilor*: arta convențională, estetismul gratuit în dezavantajul talentului poetic: *Superexigența estetă e o mică perversă care, dacă sosește cea dintâi la întâlnire, e în stare să-i joace talentului festa* (p. 59); *Vai de poezii ce nu-și găsesc mecanismul! Dar și mai vai de cei ce și l-au prea găsit!* (p. 62); fragmentarismul și mortificarea literaturii prin noile metodologii occidentale: *tot structuraliștii. Nu văd pădurea din cauza actanților* (p. 60); mecanica și rigiditatea interpretării: *critica structuralistă: deconfeccionează din convingerea că opera literară e în primul rând confecție* (p. 60); *Confecția se cheamă azi experiment* (p. 68); *Un nebun (poetul) aruncă o piatră în apă și zece hermeneuți sar după ea* (p. 70); lipsa de autenticitate și de fantezie: *Poeți! Nu lăsați versul să înghețe de frig! Încălziți-l cum știți mai bine, suflați asupra lui ca vita din staul peste Copilul Sfânt!* (p. 72); reluarea vechii dihotomii conținut-formă: *La poezi, conținutul e o fixație, iar cuvântul e fixativul* (p. 61). Toate apucăturile și ten-

tațiile moderniste și avangardiste, de care se lasă subjugate critica și teoria literară sunt sintetizate în aforismul: *După ce o parte dintre criticii noștri s-au bătut cât au putut și s-au derridat și northropizat cât încap, n-au scăpat nici de boothulism și ecoficare, ba nici de vattimozare, iar acum riscă să se zavarzadebizeze de tot* (p. 76).

Pledoariile aforistice sunt un omagiu adresat tineretii spirituale, pentru care omul liber în gândire se exersează în timpul vieții. Gândirea dogmatică îmbătrânește înainte de vreme, *în-locuiește înțelepciunea, alungând-o: Nu știu cum se face că, odată cu complexele, bătrânii își pierd și reflexele* (p. 86). Astfel de înțelepți se ramolesc, își pierd spontaneitatea: *S-a tot maturizat până s-a sclerosat. Înțelepciunea și adevărata tinerete a gândirii vin din urmă, îl ajung și îl întrec pe septuagenar/octogenar/nonagenar, asigurându-i un loc în viitor. Gânduri la 90 de ani: Ce bine că n-am împlinit suta! Sunt încă tânăr* (p. 93). De cealaltă parte, numai certitudinea morții îi inspiră omului obișnuit o nevoie de ideal. Altfel, *dacă n-ar fi moartea, ce succes ar avea ateismul!* (p. 93). Întrebările asupra rațiunii de a trăi sunt interesante omului comun numai în măsura în care nu solicită prea multe sacrificii: *Când viața-i așa de scurtă, ce rost mai are s-o lungesti? (8.v.1976); Bătrânețea trebuie menajată încă din leagăn* (p. 89).

Reflexii și reflexe este un jurnal literar dintre cele mai autentice. Aparent, el nu realizează propria autoscopie, ci pe a societății sale, din care se sustrage spre a o dărui posterității, și prin care se oglindește, de fapt, pe sine. Ironia este mijlocul predilect de a ambigua efectele imediate, asigurând autenticitatea receptării (cu atât mai mult) în postmodernitate și mult ulterior ei. Pusă în relație cu demonii realității, ea ne apare sacră, ca „râs înalt al spiritului”, nedisponibil oricui: *Spiritele ies pe gură, dar nu la oricare se năde* (p. 91). Ironia și calamburul par, în practica lui Cornel Regman, efecte ale adâncirii sensului, ale alambicării, amplificând misterul „în taine și mai mari”, simbolistică ce îl apropie aici de Lucian Blaga, cu care se pot identifica afinități aforistice. Metafizica aforismelor poetului din Lancrăm este la fel de autentică la Regman prin referințele fățișe la viață, la moarte: *Morții – cumocuți ce s-au mutat din oraș* (p. 93); *Proaspătul septuagenar reflectând: „Am intrat în linie dreaptă. Acuma totul e să nu forțez!”* (p. 86); *Scopul vieții? Însăși viața! Numai că pentru această învârtire în cerc ea are de plătit un preț. La pleonasm se răspunde cu neoplasm* (p. 83).

Pensée-urile lui Regman sunt, cum ar spune-o el, varianta românească a *pense*(lor) care *sur*-prind silueta vieții într-o croială de corset. Pentru asta ai nevoie de o acuitate psihologică ieșită din comun, care să dea formă unor inefabile ale vieții, să demaște memorabil „reflexe” prea uzitate pentru a mai fi observabile cu ochiul liber. Cu alte cuvinte, aforistul Cornel Regman reține umbra lucrurilor în zilele fără soare. ■

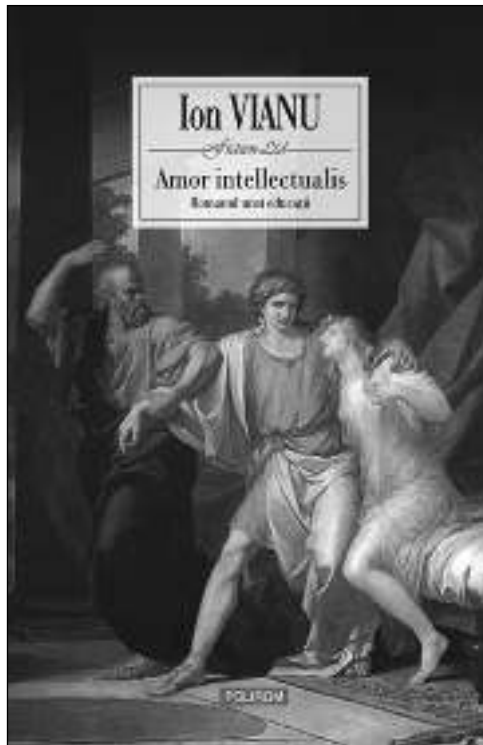
Mărturisiri electiv

Irina Georgescu

ION VIANU a urmat studii de filologie clasică, urmând apoi Medicina. Din 1977 până în 1990, a emigrat în Elveția, unde a fost un colaborator constant al postului de radio Europa Liberă. A publicat articole și studii privind istoria și filosofia psihiatricii. A publicat volumele *Introducere în psihoterapie* (1975), *Stil și persoană* (1975, volum distins cu Premiul Uniunii Scriitorilor), *Amintiri în dialog: Memorii* (în colaborare cu Matei Călinescu, 1994), *Paramnezii* (2005), *Blestem și Binecuvântare* (2007), *Investigații mateine* (2008), *Necredinciosul* (2008), *Exercițiu de sinceritate* (2009). A inițiat ciclul de romane *Arhiva trădării și a mâniei*, din care a publicat la Editura Polirom *Caietele lui Ozias* (2004) și *Vasilii, foi volante* (2006).

Amor intellectualis (Iași: Editura Polirom, 2010, 404 pagini) este, așa cum indică subtitlul, „romanul unei educații“, amintind de *Educația sentimentală* a lui Flaubert, de *Afinitățile electiv* de Goethe ori de *Scrisori către un tânăr poet* de Rainer Maria Rilke. Oferă, astfel, o mărturie pentru formarea unui tânăr, dar și o pledoarie pentru sinceritate, curaj și adevăr. Familia, prietenii, experiențele mărunte devin coordonate ale unei existențe care încearcă să se reconstituie, suprapunând amintiri și impresii: „Amintirile din prima copilărie sunt arareori altceva decât icoane, imagini unice, foarte scurte fragmente de acțiune, secunde de film. Restul e reconstituire. Memoria cade, imaginația i se substituie“ (p. 7). Mai mult decât atât, amintirile au calitatea visului, concurând cu spațiul alternativ al copilăriei fără griji, al paradisului fără limite, unde *lingua franca* este singura care poate face diferența între vis și realitate. Una dintre amintirile copilăriei readuce imaginea familiei reunite în jurul bradului, în seara de Ajun, unde, alături de familiile Vianu și Irimescu, de unchi și mătușile tânărului, era și Edgar Papu, care aprinde steaua din vârful pomului de Crăciun, simbol al aspirațiilor înalte pe care le avea, „lumina pe care o radia din înălțimile la care putea ajunge“ (p. 403), numai că, între timp, pale de întunecime au acoperit acele străluciri ale unui ev epopeic, îndepărtat.

Educație sentimentală și intelectuală deopotrivă, *Amor intellectualis* descrie o „lume în relief“, guvernată de principii care se îmbogățesc permanent, preluând de la cei cu care tânărul vine în contact nu doar părțile bune, ci și o parte și din ceea ce nu-i place: „tot astfel, ai două familii, a mamei și a tatei, asta îți dă prima noțiune a adâncimii lumii, a diversității. Rudele mamei sunt așa, ale tatei altminteri“ (p. 32). Perenitatea amintirilor despre figura paternă se răsfrânge în propria reprezentare despre sine. Imaginea Tatălui este și ea redusă la o inițială. Numit adesea „T.“ (Tudor, dar și Tată), chipul patern este surprins în ipostaze diferite de cele pe care le-am putea desprinde din studiile de teorie literară. Figură imperturbabilă,

T. era un fel de mutant. Sublimase acest dor de ducă într-o aspirație de refugiu în cultură și timp. Își fixase, tânăr, o maximă, un principiu de viață: iubirea lumii vechi, *amor veteris mundi*. Era sensibil la glorie, constructiv în carieră; prea puțin aventurier, temându-se de condiția de anonimă a exilului. De aceea, nu avea să plece în 1947, când marea închidere a României fusese desăvârșită. Refulase aventura, soarta lui era alta, aceea de-a oferi un model „paideic“, un ideal de cultură. Și de-a rupe inimile, prin inima lui sfășiată. (p. 34)

„Mutantul“ constituie tocmai această sensibilitate întoarsă spre sine, care presupune o nostalgie a începutului și mari speranțe pentru viitor. Refugiul în cultură era reversul unei nevoi de a învinge timpul. Întoarcerea din exil a pus pe primul plan „misiunea de profesor“, mai importantă decât originalitatea și chiar decât libertatea: „Caută să te gândești că va trebui în primul rând să servești pe cei din jurul tău. Pregătește-te pentru asta. [...] Dacă m-am întors, a fost în primul rând ca să-mi urmez misiunea. Care nu poate fi decât aceea de profesor în țara asta. Restul ar fi fost vanitate“ (p. 118). Călăuză în „mersul grăbit, dar atent“ al lecturilor dificile, mentor și partener de discuții prelungi, dincolo de miezul nopții, Tudor Vianu se rupe de imaginea de la catedră, se umanizează în ochii băiatului său.

Pentru mulți tineri, Tudor Vianu era un model al eruditului, exemplu de înțelepciune și de cumpătate, echilibru perfect între rigoare și noutate:

T. exercita în acei ani asupra oamenilor mai tineri un ascendent extraordinar, care nu venea numai din puterea lui intelectuală, ci dintr-un farmec greu de descris. Jurnalul lui N. Balotă *Caietul albastru* este cel mai bun martor al acestei simpatii care se asocia cu percepția fragilității lui T. Și cred că, de fapt, nu poți iubi decât ce este delicat și pieritor,

sensibil pieritor. Restul este respect, teamă, iubire. (p. 119)

Dar tocmai delicatețea și sentimentul caducității atrag curiozitatea. După ce trecuse prin seminarul teologic de la Blaj, Nicolae Balotă vruse să se facă preot. Balotă și-a petrecut anul de dinainte de închisoare la București, în preajma lui Tudor Vianu, iar însemnările din acele luni sunt topite în *Caietul albastru*. Relația dintre mentor și discipol este conflictuală, prudența este privită drept autocenzură, iar libertatea, ca frânare a propriilor idei: „În elanul lui tineresc, Balotă devine rigorist, consideră prudența lui T., pe care-l respectă totuși, îl iubeste, simțind între ei o adevărată afinitate, ca pe o autocastrare“ (p. 123).

Titlul cărții este o parafrază la *amor Dei intellectualis*, prin care Spinoza desemnează iubirea lui Dumnezeu pentru creația Sa. Maestrul mijlocește viziunea intelectuală a lui Dumnezeu, ipostaziind o latură a divinității:

T. cel fragil, cel suferind, T. care petrecuse ani cu spaima morții, apărând doar celor care aveau privilegiul să pătrundă în intimitatea lui (prin devotament, prin respect, prin iubire creștină, demnă de sfinții Cosma și Damian, doctorul-fără-arginți Angeli sau fratele Alecu, mort și el, răpit din lume, cu violență, în câteva zile, și, poate, de nimeni altul în afara acestora doi), T. acum reușise să-și desăvârșească, să-și „împlinească puterea măștii... ascunsă-n sine, trainică la rele“. Masca este *Persona*, acoperământul feței. Ea oferă privitorului, ascultătorului, un chip nevariant. Nemodulat, pentru eternitate. Masca este *Larva*, acoperitoarea feței, care și-a fost dată prin naștere și te-a însoțit; îți îngăduie să înaintezi în lume, vizibil și totuși nedescoperit. *Larvatus prodeō*, înaintez mascat. Un chip se ascunde, dar fără să mintă. [...] Această profundă vibrație trezea în discipoli *amor intellectualis magistri*. (p. 134)

Atât Nicolae Balotă, cât și I. Negoieșcu, clujeni amândoi, au gravitat în jurul maestrului Tudor Vianu. La Negoieșcu, inteligența strălucită deriva din cultura vastă, din ferveța cu care îi citea pe clasici. În cazul lui însă, păcatul trupesc se aseamănă unei osânde, asemenea morții: „Tăcerea grea care se lasă în jurul mesei când, cu un soi de nespuse milă, îndoită parcă de groază, T. spusese că Negoieșcu era «homosexual» semăna cu mărturisirea morții fratelui iubit“ (p. 137). Pentru mulți alți tineri, imaginea maestrului persistă în timp, ca reper ineluctabil. Noica, Frunzetti, Negoieșcu, Balotă, Papu, „dar erau și alții, Remus Niculescu, Theodor Enescu, Doinaș... ale căror mărturii stăruie în paginile scrisorilor primite. T. era uimit – și fericit – de lumina pe care o radia, de puterea vindecătoare a verbului său, purtător al unui mesaj de viață“. În egală măsură,

faptul de a transmite mesajul culturii era de natură să-i producă o mai mare plăcere decât cel al unei mărunte originalități. Se înscria într-o ștafetă cu multe schimburi, cu o mi-

siune universală. *Et quasi cursores vitae lampada tradunt*. Își transmit lampa vieții, ca niște ștafete. El însuși se simțise, la vremea lui, lipsit de un asemenea sprijin. Avusese învățători, nu măștri, cu excepția, poate, a lui Macedonski. Cu atât mai mare trebuie să-i fi fost bucuria de-a restitui ce nu căpătase. (p. 141)

Despre oamenii pe care îi întâlnește, naratorul-personaj reține, pe lângă trăsăturile definitorii, și detalii adesea oțioase. Astfel, hotărându-se să urmeze filologia clasică, tânărul Ion Vianu este îndrumat de Gheorghe Tohăneanu, „asistent la Universitate, un tip care nu trecuse de treizeci de ani, slab, îmbrăcat mereu cu aceleași haine de oraș din cele mai ieftine“ (p. 189), dotat însă cu o inteligență vie, realistă, un om de carte pentru care literatura trebuie să înceapă cu gramatica, dar care „nu avea cultura universală uimitoare a domnului Papu, dar știa multe, și le știa temeinic“ (*ibidem*).

Un alt nivel al cărții este dedicat experienței medicale, anilor de studenție de la Facultatea de Medicină, profesorilor întâlniți și, mai ales, noilor virtuți, legilor bazate pe observație și pe logică: „Medicii sunt o corporație. Sunt legați printr-un pact. Există inițierea medicală, o sumă de experiențe comune, ale morții, ale înfrângerii dezgustului. Există o experiență senzorială și intelectuală a medicinei“ (p. 286). Mici deraieri prinse în fluxul conștiinței aduc în prim-plan figura lui Efraim, „un doctor între două vârste, un original, un enciclopedist“ (p. 164), pentru care Polemos era cel mai mare zeu, ascuns și impetuos deopotrivă, ori prudența lui Mihael, profesorul de drept, disidentul detestat de partid, înrudit cu tatăl Tsillei, care vorbea în parabole, gata să fie la adăpost. Sau întâlnirea cu medicul de țară rus, Evlampie Ser-

gheici, a cărui familie trecuse Nistrul la Revoluție, fugind de bolșevici. Tsilla însăși, femeia-fetiță, era „o Antigonă răsfățată“, miraculoasă, care, deși provenea dintr-o lume de comuniști, era rezistentă la propagandă: „avea luciditatea unui om bătrân; nu șovăia să ne facă de rușine, dacă ne lăsăm păcăliți, fie și o clipă numai“ (p. 266).

Libertatea este percepută drept o constrângătoare contradicție. Despre moartea unuia dintre prietenii săi, Mironi, care făcuse închisoare, și care devenise între timp legionar, Ion Vianu afirmă:

Știrea morții lui, discuția pe care o avuseserăm între prieteni în duminica aceea la mica biserică Sfânta Sofia se amestecau ciudat în mintea mea cu principiile neurologiei. Cineva spusese atunci, pe bancă, în soarele de primăvară, că Mironi fusese *liber*. Dar ce însemna liber? Dacă fiecare emoție, fiecare gând, fiecare acțiune corespund unei anumite conexiuni în creier, apariției unei constelații determinante de excitații și de inhibiții pe scoarța cerebrală, înseamnă că nu există libertate. Pe de o parte, suntem programați genetic să reacționăm într-un anumit fel în împrejurări date. Dar poate că hazardul joacă un rol preponderent? [...] Dacă era așa (și așa era!), atunci însemna că Mironi nu fusese liber nicio clipă, deci nici în ziua și ora în care își pusese capăt vieții, refuzând dezonoarea, așa cum crezusem a descoperi, așezați pe banca din grădina bisericii. (p. 330-331)

Mironi era, de fapt, omul care nu se preda, care nu poate retracta pentru că acest fapt ar însemna negarea propriei sale existențe.

Experiențele extatice sunt puse mai ales în legătură cu înțelesurile miezoase ale cărților. Iubirea este eminentamente *sophia*, apoi *agapé*, mai puțin iubire carnală. Cu toate acestea, de la Tsilla, cuminte ca o fetiță, la

Aliona, dragostea înseamnă cunoaștere (de sine, a geografiei orașelor, a oamenilor), „anestezic, curiozitate și tandră confruntare a inteligențelor“, plăcere sinonimă cu „tirania violentă“, unire conjugală (p. 358).

Dincolo de jargonul ezoteric al breslei, de necesitatea aflării unui diagnostic, certitudinile și îndoielile se întrepătrund, se contopesc, determinându-l pe narator să afirme, nu fără oarecare vanitate, că are acces la „cea mai frumoasă meserie din lume“, în momentul în care Geamănul îl întreabă dacă nu regretă că nu mai poate citi literatură așa cum făcea pe vremuri, în adolescența și tinerețea lor. Meseria de doctor este „brățară de aur“ – aceste cuvinte oraculare sunt rostite de ghicitoarea de pe munte, ca într-o pericopă.

Matei Călinescu este considerat un frate geamăn, oglindă a reacțiilor și atitudinilor față de lume, beție, cărți, umanitate, care știe dinainte ce urmează să fie spus și care, alături de Mitia, Dinu, Mironi, face parte dintre „acei foarte rari prieteni absoluți care nu pot fi invidioși“ (p. 404) pe deciziile celor la care țin. „Noi suntem noi și nimeni alții!“ devine un strigăt care răzbate epoci și mentalități, care proclamă libertatea și frenezia tinereții.

Amor intellectualis: Romanul unei educații de Ion Vianu deține, pe lângă aerul confesiv, și o mare putere de reprezentare, în care realitatea se țese din fragmente – de lecturi, de întâlniri memorabile, de accidente – pentru a sublima o lume care încearcă să se stabilizeze, dincolo de lozincării și de ideologie, scoțând la iveală valorile care ne structurează ca oameni. ■

Revista Revistelor

OBSERVATOR CULTURAL

• Un studiu cu adevărat important despre *Poezia lui I. L. Caragiale*, de Roxana Sorescu, în revista *Observator cultural* (numărul 361, 5-11 aprilie 2012). Pornind de la constatarea că poemele lui Caragiale sînt parodii, autoarea propune compararea lor cu modelul, cu poemele parodiate, pentru a pune astfel în lumină calitatea ironiei caragialiene. Căci, așa cum observă Roxana Sorescu, Caragiale i-a parodiat pe toți, dar el nu poate fi de nimeni parodiat.

CONTA

• În masiva revistă *Conta*, nr. 9, 2012, editată de Adrian Alui Gheorghe, poeme de Anca Mizumschi. Tulburător poemul *Maternitate*, despre cum „Pămîntul e bun. Îți intră în nări, în orbite, e bun cum atîrnă de răni ca niște cataplasmе, pe pleoapele închise, nu cere de mîncare, deși poți să îl omenești din cînd în cînd cu trupul tău“. O anchetă, la care participă Radu Pavel Gheo, Horia Gârbea,

Flavius Lucăcel, Daniel D. Marin, Silviu Mihăilă, Nicolae Strâmbeanu, Horia Dulvac, Octavian Mihălcea, Adrian G. Romilă, Paul Gorban, Robert Șerban, încearcă o privire și înapoi, și în prezent asupra literaturii române, prin prisma generației '80. Am mai citit cu plăcere poemul *Plecarea risipitorilor* de Gellu Dorian și paginile lui Adrian Alui Gheorghe și Mircea A. Diaconu, despre Caragiale. Se scrie și se publică mult la noi – mai mult decît poate citi cel mai lacom cititor de reviste, așa că am lăsat restul pe altă dată.

Viața Românească

Revistă de cultură și artă fondată în 1906

• În *Viața românească*, numărul 3-4, 2012, un grupaj de texte despre Norman Manea, cu ocazia decernării Premiului Nelly Sachs; apoi, proză de Alexandru Mușina și de Varujan Vosganian, un grupaj mare de poeme de-ale lui Aurel Pantea, eseuri și cronici.

LETTRE

• *Lettre internationale*, numărul de iarnă-primăvară 2012, este în continuare, sub conducerea dnei Irina Horea, aceeași revistă bună pe care o știm dintotdeauna. Excepțional – îmi vine să spun că ar trebui stu-

diat la clasă, adică și la liceu, și la universitate – textul lui Nicolae Manolescu, *Amintiri din lumea comunistă*. Intelligent, calm și expresiv, Nicolae Manolescu scrie despre lumea comunistă, adică despre trecutul colectiv al multora dintre noi, respectînd nu o tendință anume, ci principiul realității. De aceea, Manolescu nu explică trecutul printr-o unică idee, ci ținînd cont de succesele schimbării istorice, deci de perioadele prin care a trecut socialismul real românesc. Atitudinea lui nu este nici a unui judecător, nici a unui nostalgic, ci a unui om care depune mărturie depre ce-a trăit și explică, pe înțelesul tuturor, explicîndu-și totodată sieși, complicațiile, ambiguitățile, noxele și paradoxele „orînduirii socialiste“. Am crezut mereu că, atunci cînd evaluăm și judecăm perioada interbelică, avem îndreptățire să facem și judecăți morale, pentru că această perioadă a fost a democrației (a democrației asaltate de avîntul revoluționar al totalitarismului de dreapta și de stînga, adică al totalitarismului fascist și comunist), iar înșii au putut alege și au ales în deplină libertate. Dar la fel de convinsă am fost și că despre ce s-a întîmplat în interiorul sistemului comunist ar trebui să vorbim cît mai puțin moralizator cu putință, tocmai pentru că sistemul a fost totalitar, iar multe fapte și gesturi nu au mai fost făcute în deplină libertate și, uneori, nici în deplină cunoștință de consecințe. Textul lui Nicolae Manolescu este scris de pe asemenea poziții realiste, nemoralizatoare. (E. F.) ■

Pisici în literatură și mitologie

Constantina Raveca Buleu

„**L**A ÎNCEPUTUL studierii materialului pentru o lucrare, autorul se așteaptă să aibă o muncă simplă nu atât în sensul cantității, cât al clarității, dar pe măsură ce înaintea își dă seama că totul se învâluie într-un mister ușor și plăcut, iar la sfârșit realizează că nici nu s-ar fi putut altfel.“ La această concluzie ajunge Irina Petrovai la capătul unei studii simultan decomplexat și riguros, *Mitul felinelor*, apărut în 2011 la Editura Ideea Europeană. Dedicat profesorului universitar Ștefan Borbély, volumul urmărește morfosintaxa complexului cultural felin, parcurgând domenii extrem de variate, aglutinând informații descoperite în manuscrise legislative și cronici, în bestiare și superstiții populare, în vis, astrologie și magie.

Cu un motto anglo-saxon bicefal, ce proclamă superioritatea pisicii (proverbul englez „O pisică se poate uita la un rege“ fiind dublat de observația lui Winston Churchill, „Pisicile ne privesc de sus“), *Capitolul I: Inceputurile* inventariază legendele genezice ale pisicii, teoriile antropologice legate de domesticirea ei și ipotezele privind elevația sacră a acestui animal în cultura religioasă zoolatră a Egiptului antic, unde găsim și cea mai veche atestare a pisicii domestice (2100 î.e.n.). În trena unui impecabil tablou al evoluției cultului lui Bastet în perimetrul egiptean, autoarea izolează prezența pisicii în mitologiile orientale, nordice și celtice, discută implicațiile demonizării ei medievale și paradoxala ei reabilitare renascentistă, când pisica începe să fie integrată arsenalului curativ, pe post de *pharmakon* sacrificabil pentru sănătatea

oamenilor. Urmând diacronia analizei, intrarea pisicii în saloanele și în literatura secolului al XVII-lea indică o reabilitare aproape aristocratică a ei, în vreme ce romantismul tinde să o distribuie în roluri funeste, de inspirație medievală.

De la asocierea medievalist-romantică a pisicii cu diavolul și vrăjitoarele, Irina Petrovai trece jucăuș, sub auspiciile antagonismului clasic dintre câine și pisică, la corespondențele mitologice și literare dintre aceasta din urmă și femeie. În *Capitolul II: Capricii și feminitate*, ea apreciază că „asocierea celor două scoate în evidență atât caracterul felin al femeii, cât și feminitatea pisicii“. Autoarea observă că nu numai voluptatea, grația și viclenia pisicii explică asocierea cu femeia, ci și intensitatea instinctului ei matern, iar prezența acestui animal în cultele de fertilitate confirmă ipoteza. Însă, atunci când avem în vedere analogiile dintre pisică și femeie, cel mai ofertant domeniu se dovedește a fi literatura, iar savuroasa incursiune hermeneutică a Irinei Petrovai scoate la iveală literatura suprasaturată de pisici a scriitoarei franceze Colette, comparațiile ironice ale lui La Fontaine, cuplul construit canonic în tiparul tensional dintre câine și pisică din romanul lui Maurice Baring, *Leagănul pisicii*, căruia îi dedică un spațiu consistent, backgroundul anecdotic-legendar al magice pisici de Cheshire (din *Alice în țara minunilor*), redusă treptat la rânjet, dragostea maladivă pentru pisici a lui Baudelaire, translată și în lirica sa sau universul pisicesc din basmele popoarelor romanice, întreg fenomenul mitico-literar dovedind, o dată în plus, încărcătura fascinatorie a pisicii. „Indiferent de persoana pe care o acompaniază – observă autoarea – [...], pisica reușește să producă mister și uimire în jurul său. Niciodată cuvântul «obișnuit» nu își va avea locul în preajma acestor făpturi.“

Capitolul III: Talente, mistere, personalitate disecă tocmai această aură magică, diferită și surprinzătoare a pisicii. Aflăm astfel că Montaigne aprecia „nu doar o abilitate mai mare decât a oamenilor, dar și un simț moral mai pronunțat“, sau că Leibniz afirma că animalele au suflet și memorie, dar nu și putere de judecată. Multe dintre imaginile culturale dezvoltate în acest capitol respectă aserțiunea lui Leonardo da Vinci – „Cea mai mică felină este o capodoperă“ –, Motanul baudelairian, Beauty, pisicuța balzaciană din *Suferințele unei pisici engleze*, motanul Murr al lui E. T. A. Hoffmann, magicul Behemoth din *Maestrul și Margareta*, romanul lui Bulgakov, și colecția de caractere feline din opera lui Thomas Stearns Eliot, intrând în rezonanță cu pisicile pictate de Paul Gauguin sau Edouard Manet, într-o epocă în care acest animal „devine simbolul Montmartre-ului nocturn“.

Evul Mediu occidental plasează în ecuații malefice pisica, asociind-o diavolului și vrăjitoarelor, însă există o suită de alte culturi care nu sunt deloc străine de mitologia ei întunecată. Astfel, potrivit japonezilor, coada pisicii constituie un concentrat de putere demonică, obliterată prin tăierea cozii, iar legendele irlandeze vorbesc despre pisici cu două sau zece cozi. Ajunsă în acest punct al cercetării, Irinei Petrovai nu-i scapă o coincidență: pisica cu nouă cozi este simbolul puterii regale. Versatilitatea imaginărilor a pisicii este analizată și în considerațiile asupra funcției sale psihopompe, asupra caracterului sacru alocat nu numai în Egiptul antic, ci și în budism, asupra muzicalității atribuite ei în texte mitologice și în cărți pentru copii sau asupra talentelor sale divinatorii.

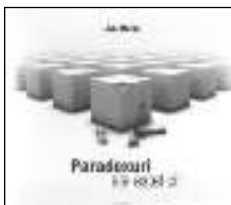
Studiul se oprește și la ecurile mitologice, literare și plastice ale reminiscentelor sălbatice ale pisicii, responsabile pentru independența ei ostentativă. În acest sens, izomorfismul mitologic al cuplului câine – pisică, concentrat frazeologic în „a trăi precum câinele și pisica“, face corp comun cu (auto)portretul pisici din *Dialogurile de animale* ale scriitoarei Sidonie Gabrielle Colette și cu reprezentarea izolată a pisicii în *Gădina plăcerilor*, tripticul lui Hieronymus Bosch. Independența pisicii a dus la relaționarea ei cu legea și la transformarea ei în simbol al libertății omului, Olanda, Elveția sau Franța investind-o astfel, reiterând în fond o asociere antică, zeița romană Libertas având și ea o pisică așezată la picioare. De sălbaticie și orgoliu se leagă și virtuțile războinice ale pisicilor, cu extensii în mitologia ei funestă.

Orgolioasa independență felină este responsabilă și pentru ghilimelele din *Capitolul IV: „Slujind“ omul*, unde, sub dubla avertizare din motto – „Noaptea, toate pisicile sunt leoparzi“, proverb nativ american, respectiv „Pisica îți va fi prieten, dar niciodată sclav“ (Théophile Gautier) –, Irina Petrovai adună povești și legende despre prosperitatea asociată pisicii, fie ea Matagot din spațiul cehoslovac, Motanul încălțat sau pisicile Maneki-Neko din cultura niponă. Ea detaliază apoi profilul benefic al pisicii folosindu-se de basmul francez *Pisica albă*, de credințele care îi alocă virtuți tămăduitoare sau de funcția ei protectoare în cultura egipteană și în cea chineză, totul în contrapunct cu panoplia de superstiții și legende axate pe natura demonică a pisicii, decantată diacronic prin intermediul unor specialiști precum John Richard Stevens sau Robert Muchembled. În compania exegezelor lor, autoarea intră în lumea vrăjitoarelor executate de inchiziție împreună cu pisicile lor, în legendele construite în jurul metamorfozei feline a vrăjitoarelor sau în universul credințelor ce leagă pisica de diavol și creează

Cărți primite la redacție

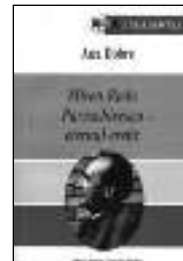
• Liviu Malița, *Extremele artei*, Cluj-Napoca: Accent, 2010.

• Liviu Malița, *Paradoxuri ale esteticii*, Cluj-Napoca: Accent, 2009.

• Liviu Antonesei, *Povești filosofice cretane și alte poezii din insule*, București: Herg Benet, 2012.

• Ana Dobre, Miron Radu Paraschivescu – eternul eretic, București: Muzeul Literaturii Române, 2011.

istorii fabuloase despre Sabaturile Cavalierilor Templieri.

Incitată de imaginea malefică a pisicii din Evul Mediu, Irina Petrovai investighează în *Capitolul v: Variații pe aceeași temă* antropomorfismul și fitomorfismul din cadrul mitului felin și constată dualitatea esențială a acestor hibridi: benefici și spiritualizați prin partea superioară, dar strict materiali și animalici prin elementul inferior teratomorf. Capitolul se oprește succint și asupra celorlalte forme ale mitului felin, consacrand câteva pagini prezenței leului în mitologia egipteană și în cultura creștină, precum și spectrului mitologic oriental al tigrlui. Lor li se adaugă feline reale sau imaginare: Harpiile, Himera, grifonul, geneta, pantera, jaguarul, leopardul, manticora și altele. Ramificațiile mitologice ale sfînxului intră și ele în economia hermeneutică a studiului, cu dezvoltări surprinzătoare în entități mitologice similare, culese din culturi foarte diferite.

Capitolul VI: „Răzburarea“ reface traseul simbolismului felin, contextualizând mitologic asocierile ei funeste a căror uimitoare variabilitate demonstrează resursele virtual infinite ale complexului felin, pe care Irina Petrovai îl abordează cu o anumită disponibilitate ludică. Rezultatul este un studiu scris cu plăcere, cu voluptatea cedării în fața traseelor misterioase ale unui subiect care își captivează cercetătorul, însă din care nu lipsesc nici spiritul sintetic, nici exigența academică.

Elogiul huliganului

Doru Pop

CLAUDIU TURCUȘ este un huligan. E un huligan pentru că a avut tupeul să scrie despre un „autor huligan“ (*Estetica lui Norman Manea*, Editura Cartea Românească, 2012). Iar huliganismul lui Turcuș descinde, prin intermediul autorului vizat, direct din tipul de huliganism despre care vorbește și pe care îl exersează Mihail Sebastian. Aceasta și pentru că putem descrie două „tipuri“ de huligani.

Primul este huliganul creionat de Eliade în romanul din 1935, huliganul ca non-conformist lipsit de morală, eroul „schimbării“, orgoliosul distrugător de sistem. Al doilea tip de huligan este huliganul bun, cel pe care societatea îl etichetează drept huligan, pentru că nu știe cum să îl trateze. Huliganul este aici alteritatea care sfidează dictatura de grup și spiritul de turmă. Huliganul critic, care este subversiv și autoironic, iar Turcuș a învățat de la Norman Manea acest huliganism, pe care Manea l-a practicat ca pe tip de subversiune a supraviețuirii. Huliganismul acesta este excelent ilustrat de cea mai bună carte de până acum a lui Norman Manea, *Întoarcerea huliganului*. Nu e întâmplător că romanul începe cu referința istorică la apariția cărții lui Sebastian, *Cum am devenit huligan*, din 1935, când viața copilului Noah urma să se schimbe pentru totdeauna.

Putem vorbi despre un huliganism ironic, unul care acceptă denumirea jignitoare și o întoarce împotriva celor care i-au atribuit-o. Unul care își asumă „vinovățiile“ numai pentru a le transforma în atuuri. Pentru că și Manea este „vinovat“, vinovat că nu și-a acceptat provincialismul și condamnarea la periferie și a devenit un autor consacrat internațional. Manea este „vinovat“ că nu „și-a ținut gura“ atunci când, după '90, ar fi putut să se reintegreze docil în apele călduțe ale mahalalei intelectuale de pe Calea Victoriei. Manea, ca un adevărat „troublemaker“, a revenit în conștiința publică de la noi după 1990 prin publicarea unui fericit eseu, în care a avut îndrăzneala de a pune sub semnul întrebării un mit postdecembrist. El a fost „obraznicul“ care l-a așezat pe Mircea Eliade în contextul adecvat, respectiv în trecutul său legionar.

„Tulburarea“ liniștii existente a fost, evident, pentru „elitele de dreapta“ care au preluat controlul asupra culturii și literaturii române de după '89, un afront incalificabil. A fost nevoie de mai bine de două decenii și de o nouă generație pentru ca Norman Manea să revină acolo unde ar fi trebuit să fie de mult timp. De fapt despărțirea de tarele comunismului face posibilă și apariția acestei cărți despre copilul teribil al prozei noastre, Norman Manea. Claudiu Turcuș face parte (împreună cu Alex Goldiș, Andrei Terian sau Bianca Burța-Cernat) dintr-un grup de tineri intelectuali, critici și teoreticieni ai literaturii, care nu mai au nimic de-a face cu trecutul comunist. Născuți în anii '80, acești tineri au crescut și s-au format într-un mediu care nu mai era alterat de paradigmele ceaușiste.

Oricum, a scrie despre Norman Manea, fie și în România mileniului 3, rămâne o formă de huliganism, de răzvrătire împotriva „establishmentului“ mioritic. Pentru că Norman Manea a deranjat prea multă „lume bună“ de pe malurile Dâmboviței, a fost trecut la categoria „intouchables“. Astfel că, Norman Manea, poate cel mai tradus scriitor român contemporan, nu a avut, în ultimele trei decenii, niciun volum de exegeză, receptarea sa fiind redusă la câteva cronici „de recepție“ timide. Nimeni nu a îndrăznit să deranjeze, până acum, somnul rațiunii critice din România. De aceea studiul lui Claudiu Turcuș este un act huliganic. Pentru că sfidează poncifile sacerdoților culturii bucureștene, în „analele“ cărora Norman Manea nu exista sau, în cel mai bun caz, era un simplu accident. Nu numai că receptarea lui Manea a fost, de multe ori, marcată de etichetele comuniste, din categoria „un autor inutil, imoral, inteligibil“, un scriitor „fără stil“, un povestitor „confuz“, dar Nicolae Manolescu sau Eugen Simion au făcut ureche șută „istoriile“ lor literare față de prozele acestuia, iar criticul Alex Ștefănescu taxându-l direct ca „megaloman agresiv“ și „scriitor lipsit de talent“.

Cartea lui Claudiu Turcuș este, într-un fel, o dublă restituire. Ea este o monografie și, simultan, o biografie a receptării critice a lui Norman Manea. Structurat pe două părți majore (*Estetica și Etica*), studiul lui Turcuș face atât o analiză critică a prozei autorului (fără menajamente sau false reverențe), cât și o punere în context social. Partea cea mai consistentă a studiului lui Claudiu Turcuș este aceea în care instru-

mentele de critică literară sunt aplicat „tehnic“ pe toate textele lui Norman Manea, autorul restituind dezbaterei literare receptarea prozatorului în contextul istoric în care cărțile sale au apărut. Bazându-se pe jocul de cuvinte dintre Estetică și Etică (ambele fiind legate prin cuvântul EST), tânărul istoric literar definește istoria culturală a unui „paria elegant“, pentru că Norman Manea a cules roadele creativității personale de pretutindeni din lume, cu excepția propriei sale patrii lingvistice și de naștere.

Așadar, care este estetica lui Norman Manea? Este ea doar recuperarea memoriei, ficționalizarea biografiei sau acceptarea propriei umanități, ori este mai mult decât atât? Ea este ceea ce Turcuș numește „estetica riscului“, adică asumarea totală a consecințelor propriilor opțiuni. Claudiu Turcuș etichetează această opțiune drept o „antropoestetică“, dar, dincolo de cuvântul pretențios, în spatele său se află un fapt simplu. Existența nu poate fi despărțită nici de etică, nici de estetică. Iar estetica lui Manea este, în fond, o „anti-Est-etică“, adică o reacție continuă, și viscerală aproape, față de etica așa cum se practică ea la periferia Bizanțului. Prin aceasta Manea nu vrea să fie un Estman, ci se comportă ca un adevărat Nordman, după cum îi spunea regretatul Paul Georgescu. Refuzul servilismului, ca un alt indicator al huliganismului cultural, devine refuzul normelor literare general acceptate, provocarea limitelor acceptabilului în scris.

De aici ajungem la întrebarea: care este etica lui Norman Manea? Ea se poate descrie printr-o distanțare de oportunismul specific intelectualității din epoca ceaușistă. Denunțarea complicităților, asumarea vinovățiilor, recuperarea trecutului și, mai ales, vorbirea despre sine devin mijloace de exprimare care îi tulbură pe aceia care trăiesc în turnurile de fildeș ale ipocriziei și falsității, așa cum vorbirea adevărului social îi deranjează pe cei care trăiesc confortabil în sinecurele unor posturi publice. După cum demonstrează Claudiu Turcuș în partea consacrată receptării negative a lui Manea, pentru huliganul cultural alegerea riscului este o obligație existențială. Pentru că acest „huligan etic“, fiind un solitar, un marginal, niciodată acceptat, este implicat și conștientizează importanța implicării sale. Etica lui Manea este o etică a combatantului. Parcurgând o mare parte din afirmațiile denigratoare concoctate în laboratoarele pseudocriticii protocroniste ce înflorea în jurul revistelor *Săptămâna* și *Lucașfărul*, până la tratarea autorului drept personaj meschin, un provocator perfid care trăiește de pe urma atacurilor la adresa lui Eliade, observăm cum se conturează figura unui huligan liber, profilul unui scriitor, imaginea unei conștiințe critice, subversive, dar autentice, chipul unui important scriitor al literaturii române contemporane.

MONICA LOVINESCU sau patru decenii sub urmărire

Cristian Vasile

RECENT, LA salonul de carte Bookfest, s-a lansat un adevărat diptic: pe lângă *Scrisorile către Monica, 1947-1951* ale Ecaterinei Bălăcioiu-Lovinescu, a apărut volumul semnat de Iulia Vladimirov, tipărit cu sprijinul IICCMER, intitulat *Monica Lovinescu în documentele Securității, 1949-1989* (București: Editura Humanitas, 2012). Cele două cărți se completează în mod fericit și contribuie în mod decisiv la conturarea biografiei celor două Lovinescu, mamă și fiică: Ecaterina și Monica.

Imediat după 1948-1949, ofițerii de securitate încep să redacteze și în cazul Monicăi Lovinescu o *biografie mutilată*, cum documentează, de altfel, și Iulia Vladimirov. În ianuarie 1948, Monica Lovinescu, chiar fiind la Paris, este încă prezentă – deși foarte firav – în peisajul publicistic cultural românesc, dominat altminteri de imprecățiile jdanoviste și de îndemnurile isterice la adoptarea realismului socialist. Înainte de a rupe definitiv cu regimul comunist de la București – prin solicitarea de azil politic în Franța și prin angajarea de partea emigrației anticomuniste de la Paris –, Monica Lovinescu a semnat în ziarul *Adevărul* din 9 ianuarie 1948 un articol în care vorbea despre *vraciul* Jean-Louis Barrault, care „în piesa lui Kafka, *Procesul*, traduce – mai ales prin gest și expresie – neliniștea, marea neliniște care a pus stăpânire pe noi în acest mijloc de veac” (Monica Lovinescu, „Scurt interview cu Marioara Ventura. Marea acrită despre problemele teatrului”, *Adevărul*, anul 62, nr. 17.056, vineri, 9 ianuarie 1948, p. 2). Atunci când în România se înstăpânea frica – imediat după abolirea monarhiei și în plină campanie de demolare ideologică a lui Tudor Arghezi –, iar țara se transforma într-un univers kafkian, Monica Lovinescu pune de fapt o oglindă în fața guvernanților comuniști de la București. Probabil acesta este unul dintre ultimele texte din presa culturală românească (până la reabilitarea din anii 1960) în care Franz Kafka era invocat într-un asemenea context. În lunile următoare astfel de texte nu au mai fost posibile, în condițiile în care și cenzura s-a înăsprit, iar *marea neliniște* a devenit imensă; *Adevărul*, un ziar cu reputație de stânga, este acum cenzurat drastic și redus la tăcere de tovarășii care îi

socoteau din nou pe socialiștii și social-democrații autentici drept *social-fasciști*.

România devine un univers închis, iar orice contact cu Occidentul, cu Franța în particular, începe să fie strict controlat. Orice român care evită în 1948 să se întoarcă în țară sau care nu aderă la societăți instrumentalizate de la București (precum Asociația Românilor Prieteni ai Franței ș.a.) devine aproape automat suspect. Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ana Pauker et co. decid în noiembrie 1948 că este timpul să se treacă la desființarea Institutului Francez de la București și la expulzarea cetățenilor francezi de la Institut suspectați de spionaj. În același timp, românii din Franța care ezită să facă o opțiune devin complici și spioni la rândul lor. Acesta este contextul în care – cum scrie Iulia Vladimirov – „prin Adresa din 19 ianuarie 1949, trimisă de Legația Republicii Populare Române în Franța, Monica Lovinescu este înștiințată asupra avizului negativ al autorităților române referitor la prelungirea pașaportului. Decizia de a rămâne la Paris, în ciuda recomandărilor oficiale, marchează începutul «monitorizării» sale”.

Autoarea valorifică în principal, cu mult discernământ, informații de arhivă, inclusiv din fondul SIE aflat acum în custodia CNSAS. Din carte rezultă că urmăritorii Monicăi Lovinescu nu sunt doar ofițerii de securitate (între aceștia, chiar colonelul Nicolae Doicaru, viitorul șef al DIE), ci și (sau *mai ales*) agenții, sursele care se recrutează, dramatic, și din rândurile unor cunoscuți și chiar ale celor care avuseseră de suferit la începuturile comunismului, dar care din rațiuni de supraviețuire sau de reabilitare /parvenire aleg pactul cu diavolul. Iulia Vladimirov a avut delicatețea istoriografică de a nu da numele unor informatori, de a nu-i deconspira pe cei care au semnat note informative despre Ecaterina Bălăcioiu și Monica Lovinescu. Totuși, chiar și pentru un neinițiat în ale documentelor de arhivă, în câteva cazuri este evidentă identitatea *surselor*. I-am înțeles cumva opțiunea, pentru că este vorba inclusiv de reputați oameni de cultură, profesori de filosofie de dinainte de 1948 care mai întâi sunt aruncați în gulagul comunist românesc, apoi sunt scoși, poate chiar în schimbul unui angajament, al unor delațiuni; este încă o dovadă că tranziția de la statutul de persecutat politic la cel de agent al poliției secrete poate fi uneori foarte rapidă. Din acest punct de vedere, avem de-a face cu o carte care te umple de tristețe, pentru că, dincolo de personajele principale, cele două Lovinescu, Monica și mama sa, Ecaterina Bălăcioiu Lovinescu, mai sunt și agenții, colaboratorii poliției secrete. Iar între aceștia sunt și victime reale ale regimului comunist care sunt transformate în mai

puțin de un deceniu în informatori. Unul dintre ei este un cunoscut logician; nu am să îi dau numele, dar cititorul, chiar și cel neavizat, îl poate intui. Datorită acestuia, Securitatea află chiar adresa din Paris la care locuiește Monica Lovinescu (N.B. – într-o epocă în care poliția secretă a Republicii Populare Române mai efectua încă răpiri de *transfugi*: vezi cazurile Aurel Decei și Oliviu Beldeanu). Există și alt gen de delatori, în aparență benevoli; apare în această categorie și inevitabila sursă *Laurențiu*, informatorul lipsit de căință din mediul academic.

Din 1956-1957, urmărirea Ecaterinei Bălăcioiu se accentuează și, după un sinistru simulacru judiciar, mama Monicăi Lovinescu este închisă. Va muri la scurt timp, ucisă de tortionari care nu au încetat să speră că o pot racola pe fiică, foarte influentă – de aproape un deceniu – în exilul parizian. Așa cum amintește Iulia Vladimirov, încă din anul 1951, „manifestările «ostile» ale Monicăi Lovinescu față de regimul de la București erau deja contabilizate, odată cu faptul, care avea să se dovedească periculos pentru viitoarea voce a Europei Libere, că este o femeie inteligentă și influentă”. *Este cea mai populară persoană din «emigrația» română de la Paris* – conchideau agenții Securității. Odată cu moartea mamei dispare pentru Monica Lovinescu orice rațiune pentru moderație în raport cu regimul totalitar de la București. Începe practic un război mediatic, inegal, chiar dacă de la microfonul Radio Europa Liberă Monica Lovinescu își vedește ubicuitatea timp de aproape 30 de ani. În paralel, uneltele ignobile ale regimului de la București – între ei, Eugen Barbu, Artur Silvestri, Ion Lăncrăjan, Dan Ciachir (impenitentul „cronicar ortodox” postdecembrist) – o denunță pe „cățeaua” și „murătura” de la Paris.

Formal, Iulia Vladimirov nu are calitatea de cercetător, dar prin acest volum își arată adevărata vocație. Și totuși, pare că nu este cartea unui istoric, ci a unui literat care nu își ascunde empatia nesfârșită față de personajele principale ale cărții. Poate că autoarea a procedat în mod adecvat – chiar dacă riscant – atunci când a recurs la un calm și cuminte *ecumenism* istoriografic în selectarea literaturii secundare și memorialistice. Într-o cultură care se dovedește în mai multe privințe *sectantă*, poate că își avea locul și acest exercițiu de naivitate și de *includere* bibliografică, dincolo de polemice necruțătoare în jurul moștenirii spirituale a Monicăi Lovinescu. ■

Cărți primite la redacție

• Eugen Suci, *Motanul*, București: Cartea Românească, 2011.

• Dumitru Chioaru, *Dintr-o îndepărtată lumină / D'un lointaine lumière* (traducere în franceză de Miron Kiropol), Cluj-Napoca: Limes, 2012.

• Viorel Cacoveanu, *Curat Murdar!*, Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2012.

• Radu Sergiu Ruba, *traversarea*, Iași: Tipo Moldova, 2012.

Scandal la baia publică

în secolul al XVI-lea

Lukács József

BĂI PUBLICE au existat în Europa și în Evul Mediu, dar despre un oarecare reviriment al acestor instituții se poate vorbi doar din secolele XIII-XIV, odată cu creșterea numărului de orașe și extinderea culturii urbane. Băile erau folosite atât pentru curățirea corpului, cât și ca loc de tratament al anumitor boli. Iată de ce băile publice de cele mai multe ori au apărut în cadrul unor așezăminte ospitaliere, al unor mănăstiri sau ca instituții ale orașelor. Băiașii erau adeseori persoane pricepute în tratarea bolilor.

Cele mai vechi informații care se referă la existența unei băi publice în Cluj s-a păstrat din martie 1467 și din februarie 1483, când este amintit magistrul Nicolae, băiaș din Cluj (*magistri Nicolai balniatoris de Koloswar*). Despre baie nu s-au păstrat informații, dar atrage atenția faptul că băiașul Nicolae apare într-un proces cu intendentul așezământului ospitalier „Sfânta Elisabeta” din oraș.

Despre o baie clujeană al cărei loc îl putem stabili cu aproximație aflăm dintr-un document din februarie 1544, în care călugărițele ordinului Sfintei Clara au protestat împotriva abuzului autorităților locale ale Clujului, prin care le-au fost luate proprietățile: clădiri cumpărate și construite, capelă, chilii, baie, fântână, grădină și curte. Mănăstirea clariselor s-a aflat în apropierea conventului franciscan din Cluj, care era situat pe strada Lupului (acesta este cunoscut astăzi drept biserica reformată din str. Mihail Kogălniceanu).

Se poate presupune că baia clariselor putea să fie utilizată de un număr relativ mic de persoane, din simplul motiv că era alimentată doar de o fântână și se afla la distanță apreciabilă față de albiile apelor curgătoare din apropierea orașului.

În 29 iunie 1557, consiliul orașenesc a decis construirea unei băi publice a orașului. Cu îndeplinirea acestei hotărâri a fost împuternicit Gáspár Heltai, care la data menționată era parohul urbei. Este de remarcat că aleșii orașului au dat în sarcina parohului construirea băii publice. Aceasta urma să fie ridicată prin munca benevolă a cetățenilor.

După un deceniu, baia publică a intrat din nou în atenția administrației orașenești. Probabil că vechea clădire nu mai corespundea deloc, deoarece izvoarele vorbesc despre construcția băii, și nu despre repararea ei. Din hotărârea consiliului centumvirilor din 19 martie 1568 aflăm că judele orașu-

• Sfânta Elisabeta spălînd un bolnav. Fragment de pe polipticul bisericii din Cașovia

lui a primit în grijă construirea camerei de baie și angajarea unui băiaș. Această dispoziție nu a avut rezultatele dorite, pentru că, în 26 decembrie 1568, consiliul îi îndemna pe edili „să construiască cât mai degrabă baia de aburi [*sudatorium*] și să angajeze acolo un băiaș”. Sunt informații care amintesc despre existența la Cluj a unei băi a curții regale. În 17 octombrie 1565, consiliul, „dorind să facă să dispară acea rușine care a fost pricinuită de plângerea stărilor țării referitoare la faptul că baia [*hypocaustum*] regelui este căzută în paragină, au hotărât ca judele și senatorii orașului să o repare încă înainte de sosirea regelui”.

Despre funcționarea băii publice aflăm dintr-o hotărâre a consiliului din 20 ianuarie 1571, când era stipulat ca „judele și consiliul să aloce băiașului lemne din pădurea orașului în valoare de 2 florini, chiar să-i fie acordat un împrumut dacă este nevoie, numai să locuiască în clădirea băii ca să o păzească de stricăciuni”.

Din procesele-verbale de judecată ale consiliului orașenesc se poate afla o întâmplare petrecută în 1584 în baia publică a orașului. Întâmplarea, care probabil era un deliciu pentru bărfele din epocă, a generat

un proces de calomnie ale cărui documente ne furnizează informații referitoare la funcționarea băii publice din Cluj. Protagonistele întâmplării sunt trei doamne săsoaice, soții ale unor cetățeni respectabili ai orașului: soția lui Martinus Reyndosper, pomenită în procesele-verbale drept doamna Szabó Márton, soția lui Pulacher István și soția lui Hosszú János. Incidentul a fost pornit de doamna Szabó Márton, care, gravidă fiind, enervată și plictisită să aștepte ca băiașa Ursula să le spele pe celelalte două doamne, a izbucnit, arătând spre doamna Pulacher: „Pe javra asta pe care ai spălat-o mai înainte s-o speli și mai departe!”. Insulta a generat o bătaie între distinsle doamne: soția lui Hosszú János a lovit-o pe doamna Szabó cu o cârpă, la care aceasta a ripostat cu o lovitură care a clătinat-o pe doamna Hosszú, făcând-o să cadă peste sobă. Relatăriile martorilor din proces transmit în timp detaliu prin care putem înțelege funcționarea băii: aici lucrau băiași (*feredős*) separat pentru femei și bărbați, unii/ unele care spălau persoanele și alții/altele care cărau apa. Lângă baie era o construcție unde erau păstrate lucrurile clienților. Baia era

împărțită în două, erau încăperi separate pentru femei și pentru bărbați. (Trebuie să arătăm că doamna Pulacher, după ce a fost insultată, a vrut să se refugieze în baia bărbaților și să ceară ajutor de la soțul ei, dar a fost oprită de băiaș.) Clienții, când intrau în baie, purtau șorțuri cu care își acopereau părțile intime. (Cu aceste cârpe umede s-au bătut doamnele.) Înăuntru este pomenită o sobă și trebuia să fie cald, deoarece un martor în proces relatează faptul că nu a văzut amănuntele disputei deoarece a leșinat. Alte surse ale arhivei clujene arată că sobele băii erau făcute în așa fel, încât să genereze aburi. În anii 1591, 1594 și 1595, în cărțile de socoteli ale orașului au fost trecute cheltuieli cu transportul unor bolovani de piatră de cuarț (*kovács kő*) la baia orașului. Sobele din bolovani de cuarț încinse erau stropite cu apă, transformând odaia într-o baie cu aburi. ■

Revista APOSTROF se poate cumpăra în următoarele puncte de difuzare:

Librăriile HUMANITAS

- ALBA IULIA, Librăria Humanitas, Bd. 1 Decembrie 1918, bl. M8-M10.
- BUCUREȘTI, Librăria Humanitas Kretzulescu, Calea Victoriei, nr. 45.
- CLUJ-NAPOCA, Librăria Humanitas, str. Universității, nr. 4.
- GALAȚI, Librăria Humanitas, str. Domnească, nr. 45.
- IAȘI, Librăria Humanitas 1, Piața Unirii, nr. 6.
- ORADEA, Librăria Humanitas „Mircea Eliade“, Bd. Republicii, nr. 5.
- PIATRA-NEAMȚ, Librăria Humanitas, str. Ștefan cel Mare, nr. 15, Galeriile „Viorel Lascăr“.
- RÎMNICU-VÎLCEA, Librăria Humanitas, Calea lui Traian, nr. 147, bloc D2, parter.
- SIBIU, Librăria Humanitas, str. Nicolae Bălcescu, nr. 16.
- TIMIȘOARA, Librăria Humanitas „Emil Cioran“, str. Florimund Mercy, nr. 1.
- TIMIȘOARA, Librăria Humanitas „Joc Secund“, str. Lucian Blaga, nr. 2.

Rețeaua STANDARD PRESS DISTRIBUTION din Cluj

- str. Regele Ferdinand (lângă magazinul Central).
- Calea Moșilor (vizavi de Primărie).
- Piața Unirii, nr. 17 (lângă Diesel).
- Piața Unirii, nr. 1 (lângă Continental).
- str. Napoca, nr. 19.
- Piața Grigorescu (lângă magazinul Profi).
- Piața Mărăști (stația de autobuz).
- str. Fabricii, nr. 1.
- str. Memorandumului, nr. 12.
- str. Plopilor (lângă Hotelul „Babeș-Bolyai“).
- str. Republicii, nr. 109 (Sigma Shopping Center).

Librăria de Artă GAUDEAMUS

Cluj-Napoca, str. Iuliu Maniu, nr. 3.

Librăria MUZEULUI LITERATURII ROMÂNE
SC Orfeu Ed SRL, București, bd. Dacia, nr. 12.

Către cititorii revistei *Apostrof*

Vă puteți abona la revista *Apostrof* direct la redacție. Pentru aceasta, vă rugăm să plătiți contravaloarea abonamentului, prin:

1. mandat poștal, pe adresa:

Torockay-Lukács Iosif
Fundăția Culturală Apostrof
Cluj-Napoca, CP 1095, OP 1 Cluj, cod poștal 400750.

2. virament bancar, pe adresa:

Fundăția Culturală Apostrof
Sediul: Cluj-Napoca, Str. I. C. Brătianu, nr. 22
Cod fiscal: 4868907
Cont bancar: RO68BRDE130SV07853701300 (lei)
Deschis la BRD-Groupe Société Générale, Sucursala Cluj.

Prețul abonamentului, pentru persoane fizice și biblioteci din România, este de:

- 15 lei pentru 3 luni,
- 30 lei pentru 6 luni,
- 60 lei pentru un an.

Prețul abonamentului include taxele poștale de expediere.

Prețul abonamentului pentru cititorii din străinătate este de:

- 12 euro sau 15 USD pentru 3 luni,
- 24 euro sau 30 USD pentru 6 luni,
- 48 euro sau 60 USD pentru un an.

Prețul abonamentului include taxele poștale de expediere par avion.

Datele necesare pentru viramentul acestui abonament:

Fundăția Culturală Apostrof
Sediul: Cluj-Napoca, Str. I. C. Brătianu, nr. 22
Cod fiscal: 4868907
Conturi bancare:
RO68BRDE130SV07853701300 (lei)
RO73BRDE130SV06534401300 (euro)
RO58BRDE130SV06674381300 (USD),
deschise la BRD-Groupe Société Générale, Sucursala Cluj, Bd. 21 Decembrie 1989, nr. 81-83,
SWIFT: BRDEROBU

Circulara Uniunii Scriitorilor din România

Conform prevederilor Statutului, Uniunea Scriitorilor din România nu este responsabilă pentru politica editorială a publicației și nici pentru conținutul materialelor publicate.

Comitetul Director
al Uniunii Scriitorilor
5 iunie 2003

Cuprins

• CAFÉ APOSTROF			
Premiile USR pentru anul 2011	2		
România culturală	M. P.	2	
• IN MEMORIAM			
Marco Cugno	Ana Blandiana	3	
	Marta Petreu	3	
• PUNCTE DE VEDERE			
Educația care nu educă: Învățământ contra cultură	Ovidiu Pecican	4	
• PUNCTE DE REPER			
„Micul eu“ în variantele <i>Luceafărului</i>	Rodica Marian	6	
• ESEU			
Caragiale în oglinda poeziei vremii	Mircea Popa	8	
Cum l-a plagiat Caragiale pe Eugen Ionescu	Viorel Căcoveanu	9	
„Regman Time“	Florina Moldovan Lircă	22	
Mărturisiri electivă	Irina Georgescu	24	
• CRONICA LITERARĂ			
Scara lui Horia Gârbea	Irina Petraș	10	
Poeme în oglindă	Ștefan Borbély	11	
• SUB LUPA MEMORIEI			
Liturghii bolșevice: Stalin, <i>Cursul scurt</i> și gramatica totalitarismului	Vladimir Tismăneanu	12	
• DOSAR: I. NEGOIȚESCU ȘI GELU IONESCU			
Gelu Ionescu – portret la 75 de ani	Iulian Boldea	13	
Epistolar I. Negoieșcu – Gelu Ionescu		15	
• CU OCHIUL LIBER			
Scrisul ca recunoaștere de sine	Mihaela Ursa	21	
Pisici în literatură și mitologie	Constantina Raveca Buleu	26	
Elogiul huliganului	Doru Pop	27	
Monica Lovinescu sau patru decenii sub urmărire	Cristian Vasile	28	
• REVISTA REVISTELOR			
	E. F.	25	
• SECRETELE ORAȘULUI-COMOARĂ			
Scandal la baia publică în secolul al xvi-lea	Lukács József	29	

Editura Biblioteca Apostrof vă oferă următoarele cărți:

- **Mihail Sebastian. Dilemele identității**
ediție îngrijită de LEON VOLOVICI, 2009, 300 p. 25 lei

Colecția „Filosofie modernă”

- FRIEDRICH NIETZSCHE, **Antichristul**
traducere de VASILE MUSCĂ, 2003, 128 p. 10 lei

Colecția „Filosofie extrem-contemporană”

- JOSEPH RATZINGER, **Europa în criza culturilor**, traducere de DELIA MARGA, prefață de ANDREI MARGA, 2008, 92 p. 15 lei

Colecția „Filosofie medievală”

- SF. ANSELM DIN CANTERBURY, **Monologion despre esența divinității**
traducere de ALEXANDER BAUMGARTEN, 1998, 162 p. 3,50 lei

Colecția „Filosofia religiei”

- HENRY CORBIN, **Paradoxul monoteismului**
traducere de JANINA IANOȘI, 1997, 216 p. 4 lei

Colecția „Filosofie românească”

- VASILE MUSCĂ, **Spusul și de nespusul**, 2003, 146 p. 10 lei

- N. STEINHARDT, **Cartea împărțirii**, ediție gândită și alcătuită de ION VARTIC, ed. a IV-a, 2004, 140 p. 8 lei

- D. D. ROȘCA, **Introducere la „Viața lui Isus”. Mitul utilului**
traducere de DUMITRU ȚEPENEAG, ediție și postfață de MARTA PETREU, 1999, 138 p. 3,50 lei

- BUCUR ȚINCU, **Apărarea civilizației**
ediție îngrijită și prefață de MARTA PETREU, 2000, 132 p. 5 lei

- LAURA PAMFIL, **Noica necunoscut**, 2007, 288 p. 8,75 lei

Colecția „Janus”

- OVIDIU PECICAN, **Trasee culturale Nord-Sud**, 2006, 228 p. 15 lei

- CĂLIN TEUȚIȘAN, **Textul în oglindă: Reflexii ale imaginarului eminescian**, 2006, 202 p. 15 lei

- PETRU POANTĂ, **Efectul „Echinoc” sau despre echilibru**, 2003, 176 p. 10 lei

- DORLI BLAGA, **Tatăl meu, Lucian Blaga**, 2004, 380 p. 20 lei

- GEORGE BANU, **Uitarea**, 2003, 80 p. 5 lei

- NORMAN MANEA, **Despre clovni**
eseuri, 1997, 230 p. 4 lei

- NORMAN MANEA, **Octombrie, ora opt**
proză, 1997, 186 p. 4 lei

- PHILIP ROTH, **Animal pe moarte**
roman, traducere de IRINA PETRAȘ, 2001, 132 p. 9,90 lei

- SANDA CORDOȘ, **Literatura între revoluție și reacțiune**, ediția a II-a, adăugită, 2002, 284 p. 15 lei

- LEV TOLSTOI, **Moartea lui Ivan Ilici**
traducere de JANINA IANOȘI, prefață de ION VARTIC, 2003, 96 p. 7,50 lei

- LUKÁCS JÓZSEF, **Povestea „orașului-comoară”: Scurtă istorie a Clujului și a monumentelor sale**, volum ilustrat cu fotografii de VÁRDAI LEVENTE, 2005, 146 p. 20 lei

- GEORGETA HORODINCĂ, **Duminică seara**, 2006, 231 p. 20 lei

- ALEXANDRU VONA, **Să mai fiu o dată îndrăgostit**, carte gândită și alcătuită de MARTA PETREU, 2005, 188 p. 20 lei

- ȘTEFAN BORBÉLY, **Despre Thomas Mann și alte eseuri**, 2005, 172 p. 20 lei

- MARTA PETREU, **Conversații cu...**, vol. II, 2006, 132 p. 20 lei

- RUXANDRA CESEREANU, MARTA PETREU, CORIN BRAGA, VIRGIL MIHAIU, OVIDIU PECICAN, ION VARTIC, **Sadovaia 302 bis**, 2006, 204 p. 20 lei

- EUGEN PAVEL, **Între filologie și bibliofilie**, 2007, 170 p. 20 lei

- IRINA PETRAȘ, **Teoria literaturii: Dicționar-antologie**, 2002, 288 p. 20 lei

- ȘTEFAN BORBÉLY, **Proza fantastică a lui Mircea Eliade**, 2003, 224 p. 20 lei

- **Scriitorul și trupul său**, carte gândită și alcătuită de MARTA PETREU, 2007, 264 p. 8,75 lei

- **Cele 10 porunci**, carte gândită și alcătuită de MARTA PETREU, 2007, 276 p. 8,75 lei

- NICOLAE BĂRNA, **Dumitru Țepeneag**, 2007, 304 p. 7 lei

Colecția „Scrinul negru”

- ZAHARIA BOILĂ, **Amintiri și considerații asupra mișcării legionare**
prefață de LIVIA TITIENI BOILĂ, ediție îngrijită de MARTA PETREU și ANA CORNEA, notă asupra ediției de MARTA PETREU, 2002, 160 p. 10 lei

- ZAHARIA BOILĂ, **Memorii**, 2003, 256 p. 12 lei

- **Procesul „tovarășului Camil”**, ediție îngrijită de ION VARTIC, prefață de MIRCEA ZACIU, 1998, 96 p. 2 lei

- I. D. SÎRBU, **Scrisori către bunul Dumnezeu**
ediție îngrijită de ION VARTIC, 1998, 244 p. 5 lei

- LUDOVICA REBREANU, **Adio pină la a doua Venire: Epistolar matern**, ediție îngrijită, prefață și note de LIVIU MALIȚA, 1998, 288 p. 5 lei

- ARTHUR DAN, **Mituri căzute (Din jurnalul unui psihiatru): Aforisme**, prefețe de I. NEGOIȚESCU, ION VIANU, ALEXANDRU PALEOLOGU; ediție și notă asupra ediției de MARTA PETREU, 1999, 96 p. 3 lei

- DUMITRU ȚEPENEAG, **Destin cu popești. Șotroane** (în colaborare cu Editura Dacia), 2001, 144 p. 6,30 lei

- ALEXANDRU VONA, **Esmeralda**, fișă de dicționar de FLORIN MANOLESCU, desene de GABRIELA MELINESCU, 2003, 112 p. 7,50 lei

- KONSTANTINOS ARVANITIS, **Jurnal (1893-1899)**, traducere din neogreacă de CLAUDIU TURCITU, cuvânt-înainte de MARTA PETREU, epilog de NICOLAE MĂRGINEANU (în colaborare cu Editura Polirom) 2009, 83 p. + ilustrații

Colecția „Istoria filosofiei”

- CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU, **F. W. Nietzsche: Viața și filosofia sa**
2003, 128 p. 10 lei

Colecția „Poeme”

- TRISTAN JANCO, **Memoriile Șoahului**, 2006, 84 p. 15 lei

Cărți în coeditare cu Ed. Polirom (le puteți comanda la www.polirom.ro):

- ION VARTIC, **Bulgakov și secretul lui Koroviev: Interpretare figurală la Maestrul și Margareta**, ed. a II-a, adăugită, 2006, 160 p. 17,95 lei

- MATEI CĂLINESCU, **Mateiu I. Caragiale: recitiri**, ed. a II-a, 2007, 168 p. 19,95 lei

- ION VIANU, **Blestem și Bindecuvântare**, 2007, 182 p. 19,95 lei

- ION VIANU, **Investigații mateine**, 2008, 112 p. 19,50 lei

- MARTA PETREU, **Despre bolile filosofilor. Cioran**, 2008, 128 p. 19,90 lei

REDACȚIA:

MARTA PETREU
(redactor-șef)

LUKÁCS JÓZSEF
VIRGIL LEON
AMALIA LUMEI
IRINA PETRAȘ
Tehnoredactare:
FOGARASI EDITH

Vignetele revistei reprezintă variațiuni grafice de Mihai Barbu după desene de Franz Kafka.

ANA POP
(contabilitate)

EDITORI:

- Uniunea Scriitorilor din România
- Fundația Culturală Apostrof

Revista apare cu sprijinul:

- Fondului Cultural Național
- Consiliului Local și al Primăriei Cluj-Napoca

ADRESA REDACȚIEI:

Cluj-Napoca
Str. I. C. Brătianu, nr. 22
cod 400079
Tel., fax: 0264/432.444
e-mail: apostrof@revista-apostrof.ro

Pentru corespondență:
Revista Apostrof, cp 1095, op 1,
Cluj-Napoca, 400750

• Revista APOSTROF figurează în Lista-catalog a publicațiilor interne, editată de RODIPET SA, la poziția 4251.

Manuscrisele primite la redacție nu se înapoiază.

ISSN 1220-3122
Revista este înregistrată la OSIM cu nr. 45630/22.05.1996.

Revista APOSTROF este membră a Asociației Revistelor, Imprimeriilor și Editurilor Literare (ARIEL), asociație cu statut juridic, recunoscută de Ministerul Culturii și Patrimoniului Național.

Tiparul:
Centrul de Presă Reformat

Puteți comanda orice carte la adresa: Cluj-Napoca, 400079, Str. I. C. Brătianu, nr. 22, tel. 0264/432.444 sau prin www.revista-apostrof.ro